
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

M-3049

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विक्रम सवंत)	Additional Particulars / Remark
महाभारत आपद्धर्म शांतीपर्व	निर्देश	पुराण	पूर्ण	-	5/14	82	संस्कृत	कागद	16	57		

श्रीगणेशायनमः गोपालनारायणलक्ष्मणार्यान्धीरेशगंगाधरनीलकंठान् चिंतामणिसांबशिवंचनत्वाविष्णुमआपद्गतराजधर्मान् ॥१॥ पूर्वस्मिन्नध्यायेयायिनआपदिआगतायांप्रजापीडनेनापिकोशंसंपा
द्यापदंतरेदित्युक्तं इदानींस्थायिनएवापद्यागतायांपृच्छति क्षीणस्येत्यादिना क्षीणस्य धान्यकोशादिसंग्रहरहितस्य दीर्घसूत्रस्यअलसस्य सानुक्रोशस्यबंधुक्षयभयाद्दुर्गाद्बहिर्निर्गत्ययुद्धंदातुमसमर्थस्य परि
शंकितवृत्तस्यअमात्येषुशंकावतः यतः श्रुतमंत्रस्यलोकैरितिशेषः अगुप्तमंत्रस्येत्यर्थः ॥ १ ॥ विभक्तानिशत्रुभिर्विभज्यगृहीतानिपुरराष्ट्राणियस्य अतएवनिर्द्रव्यनिचयस्य द्रव्याभावादेवनसंभावितानि
आवर्जितानिमित्राणियेनतस्य मित्रबलहीनत्वादेवभिन्नाःशत्रुभिर्वशीकृताअमात्यायस्य ॥ २ ॥ परचक्रंअभिजातंसंमुखंयस्यपरचक्रेणाभिभूतस्येत्यर्थः बलीयसाशत्रुणाआपन्नंव्याकुलीकृतंचेतोयस्य
॥ ३ ॥ बाह्योयायीयदिधर्मपूर्वकेअर्थार्जनेकुशलस्तर्हिशीघ्रंसंधिःकर्तव्यःस्वीयपूर्वैर्भुक्तान्ग्रामनगरादीन्तेनाक्रांतान्क्रमशःततोमोचयेत्साम्नैवेत्यर्थः ॥ ४ ॥ सचेद्दुष्टात्मातर्हिसन्निरोधेनकतिपयग्रामदाने

नारायणंनमस्कृत्य नरंचैवनरोत्तमं ॥ देवींसरस्वतींव्यासंततोजयमुदीरयेत् ॥ अथापद्धर्मपर्व युधिष्ठिरउवाच क्षीणस्यदीर्घसूत्रस्यसानुक्रोशस्यबंधुषु ॥ परि
शंकितवृत्तस्यश्रुतमंत्रस्यभारत ॥ १ ॥ विभक्तपुरराष्ट्रस्य निर्द्रव्यनिचयस्यच ॥ असंभावितमित्रस्यभिन्नामात्यस्यसर्वशः ॥ २ ॥ परचक्राभिजातस्यदुर्बलस्य
बलीयसा ॥ आपन्नचेतसोब्रूहिकिंकार्यमवशिष्यते ॥ ३ ॥ भीष्मउवाच बाह्यश्चेद्विजिगीषुःस्याद्धर्मार्थकुशलःशुचिः ॥ जवेनसंधिंकुर्वीतपूर्वभुक्तान्विमो
चयेत् ॥ ४ ॥ योऽधर्मविजिगीषुःस्याद्बलवान्पापनिश्चयः ॥ आत्मनःसन्निरोधेनसंधिंतेनापिरोचयेत् ॥ ५ ॥ अपास्यराजधानींवातरेद्द्रव्येणचापदं ॥ तद्भावयु
क्तोद्रव्याणिजीवन्पुनरुपार्जयेत् ॥ ६ ॥ यास्तुकोशबलत्यागाच्छक्यास्तरितुमापदः ॥ कस्तत्राधिकमात्मानंसंत्यजेदर्थधर्मवित् ॥ ७ ॥ अवरोधान्जुगुप्सेतका
सपत्नधनेदया ॥ नत्वेवात्माप्रदातव्यःशक्येसतिकथंचन ॥ ८ ॥ युधिष्ठिरउवाच आभ्यंतरेप्रकुपितेबाह्येचोपनिपीडिते ॥ क्षीणेकोशेश्रुतेमंत्रेकिंकार्यमव
शिष्यते ॥ ९ ॥ भीष्मउवाच क्षिप्रंवासंधिकामःस्यात्क्षिप्रंवातीक्ष्णविक्रमः ॥ तदापनयनंक्षिप्रमेतावत्सांपरायिकं ॥ १० ॥ अनुरक्तेनचेष्टेनहृष्टेनजगतीप
तिः ॥ अल्पेनापिहिसैन्येनमहींजयतिभूमिपः ॥ ११ ॥

नापिसंधिमेवकुर्यादित्याहयइति अधर्मेतिच्छेदःअधर्मप्रधानोविजिगीषुरधर्मविजिगीषुः ॥ ५ ॥ सचेद्दुष्टतरस्तदाकिंकर्तव्यंतदाह अपा
स्येति तद्भावयुक्तोराजत्वगुणयुक्तश्चेत् ॥ ६ ॥ दुष्टतमेतुराज्यधनंत्यक्त्वा आत्मानंरक्षेदित्याह यास्त्विति ॥ ७ ॥ अवरोधान् अंतःपुराणिजुगुप्सेतपलायितुमिच्छेत् तत्राशक्तौतेषुशत्रुसाद्भूतेषुदयास्नेहोन
कार्यः तानुपेक्ष्यापिकेवलमात्मानमेवरक्षेदित्यर्थः ॥ ८ ॥ आभ्यंतरेऽमात्यादौबाह्येदुर्गराष्ट्रादौउपनिपीडितेआक्रांते ॥ ९ ॥ धर्मिष्ठेबाह्येक्षिप्रंसंधिःअधर्मिष्ठेतुतीक्ष्णःपराक्रमःकर्तव्यःयदात्वेवंतदाअपनयनं शत्रो
र्दूरीकरणंक्षिप्रमेवभवति अथवासांपरायिकंधर्मयुद्धेनमरणेपरलोकहितंभवति ॥ १० विक्रमेपक्षद्वयमपिसंभावितमित्याहद्वाभ्यां अनुरक्तेनेति ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ यस्मिन्कालेमृदुत्वंगंतुंयुद्धपक्षंत्यक्तुं सर्वलोकागमंसर्वस्यलोकस्यप्रसिद्धंआगमंशपथाद्युपायंछलंमाभूदितिबुध्याकृत्वा विश्वासात् विश्वासंप्रापय्य विनयंकुर्यात्मृदुर्भवेत् नतुयुद्धमेवहठेनश्रयेत् ॥ १३ ॥ यद्याभ्यंतरप्रकोपात्युद्धंकर्तुमशक्यं बाह्यप्रकोपात्सामचाशक्यं तदासाम्नाअपचिक्रमिषुर्दुर्गादपक्रांतुमिच्छुःस्यात् अपक्रम्यकंचित्कालंदेशंच विलंघयित्वामंत्रेणमंत्रबलेनपुनःपृथ्वींजेतुमुपक्रमेत् ॥ १४ ॥ इतिशांतिप० आप० नैलकंठीयेभा० एकत्रिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ हीनेधर्मेराज्ञामितिशेषः परमकेसर्वोपायेनब्राह्मणारक्ष्याइत्यस्मिन् ॥ १ ॥ जघन्येआपद्बहुले ब्राह्मणः केनजीवेदित्यस्यब्राह्मणंकथंरक्षेदित्यर्थः ॥ २ ॥ सर्वंधनादिकंसाध्वर्थंसतामर्थे ॥ ३ ॥ एवंहेतुमुक्त्वाविधेयमाह असाधुभ्यइति संक्रमंआगमनमार्गं ॥ ४ ॥ स्थितिंपालनधर्मं दातुःपालयितुः देङ्पालने

हतोवादिवमारोहेद्धत्वावाक्षितिमावसेत् ॥ युद्धेहिसंत्यजन्प्राणान्शक्रस्यैतिसलोकतां ॥ १२ ॥ सर्वलोकागमंकृत्वामृदुत्वंगंतुमेवच ॥ विश्वासाद्विनयंकुर्याद्विश्वसेच्चाप्युपायतः ॥ १३ ॥ अपचिक्रमिषुःक्षिप्रंसाम्नावापरिसांत्वयन् ॥ विलंघयित्वामंत्रेणततःस्वयमुपक्रमेत् ॥ १४ ॥ इतिश्रीम० शां० आप० एकत्रिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १३१ ॥ ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरउवाच हीनेपरमकेधर्मेसर्वलोकाभिसंहिते ॥ सर्वस्मिन्दस्युसाद्भूतेपृथिव्यामुपजीवने ॥ १ ॥ केनस्विद्ब्राह्मणोजीवेज्जघन्येकालआगते ॥ असंत्यजन्पुत्रपौत्राननुक्रोशात्पितामह ॥ २ ॥ भीष्मउवाच विज्ञानबलमास्थायजीवितव्यंतथागते ॥ सर्वंसाध्वर्थमेवेदमसाध्वर्थंनकिंचन ॥ ३ ॥ असाधुभ्योर्थमादायसाधुभ्योयःप्रयच्छति ॥ आत्मानंसंक्रमंकृत्वाकृच्छ्रधर्मविदेवसः ॥ ४ ॥ आकांक्षन्नात्मनोराज्यंराज्येस्थितिमकोपयन् ॥ अदत्तमेवाददीतदातुर्वित्तंममेतिच ॥ ५ ॥ विज्ञानबलपूतोयोवर्ततेनिंदितेष्वपि ॥ वृत्तिविज्ञानवान्धीरःकस्तंवावक्तुमर्हति ॥ ६ ॥ येषांबलकृतावृत्तिस्तेषामन्यानरोचते ॥ तेजसाभिप्रवर्ततेबलवंतोयुधिष्ठिर ॥ ७ ॥ यदेवप्राकृतंशास्त्रमविशेषेणवर्तते ॥ तदेवमभ्यसेदेवंमेधावीवाप्यथोत्तरं ॥ ८ ॥ ऋत्विक्पुरोहिताचार्यान्सत्कृतानभिसत्कृतान् ॥ नब्राह्मणान्घातयीतदोषान्प्राप्नोतिघातयन् ॥ ९ ॥ एतत्प्रमाणंलोकस्यचक्षुरेतत्सनातनं ॥ तत्प्रमाणोवगाहेततेनतत्साध्वसाधुवा ॥ १० ॥ बहवोग्रामवास्तव्यारोषाद्ब्रूयुःपरस्परं ॥ नतेषांवचनाद्राजासत्कुर्याद्घातयीतवा ॥ ११ ॥ नवाच्यःपरिवादोऽयंनश्रोतव्यःकथंचन ॥ कर्णौवथापिधातव्यौप्रस्थेयंचान्यतोभवेत् ॥ १२ ॥

इत्यस्यरूपं स्थानभ्रष्टस्यराज्ञोब्राह्मणपालनार्थंसर्वस्वहरणेऽपिदोषोनास्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥ वक्तुंनिंदितुं ॥ ६ ॥ ७ ॥ प्राकृतंप्राकृतापद्धर्मोपयोगिशास्त्रं स्वराष्ट्रात्परराष्ट्राच्चकोशंसंजनयेन्नृपइतिसामान्यशास्त्रमेवापन्नोराजाउपजीवेत् मेधावीतु तत्रापियेराष्ट्रद्वयस्थाधनिकाःकदर्यत्वेनदंडार्हास्तादृशेभ्यएवाददीतेत्युत्तरंशास्त्रंअभ्यसेत् ॥ ८ ॥ ऋत्विगिति अत्यंतापद्यपिऋत्विगादीन्धनवतोऽपिनघातयीतधनहरणेननहिंस्यादित्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ग्रामवास्तव्याग्रामवासिनः ॥ ११ ॥ ऋत्विगादीनांनिंदापिनश्रोतव्येत्याह नवाच्यइति ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अपरेइति एवंकृत्विगादीनामदंडनंशंखेन लिखितस्य भ्रातुरपिहस्तछेदःकृतस्तादृशधर्मपराः इदमपिवाक्यंमात्सर्यादिनानब्रूयात् धर्मेणतुब्रूयादेवेत्यपरेइच्छंति ॥ १६ ॥ आर्षं गुरो
रप्यवलिप्तस्यकार्याकार्यमजानतः उत्पथंप्रतिपन्नस्यकार्यंभवतिशासनमिति तादृक् विकर्मस्थंनपातयेदित्येवंरूपं ॥ १७ ॥ स्वमतमाह देवताइति दैवमेवपापिष्ठंकृत्विगादिदंडयति राजातुतत्रोदासीतैवेति
भावः ॥ १८ ॥ सर्वतःसर्वात्मनासत्कृतःआदृतःश्रौतोधर्मः सद्भिर्मन्वादिभिःसत्कृतःस्मार्तधर्मः भूतिप्रवरकारणैःभूतिप्रवराईश्वराःकारणानिपारंपर्यागतानिकुलदेशग्रामादिपरिगृहीतानितैरपिनिमित्तैःसत्कृतः

असतांशीलमेतद्धैपरिवादोथपैशुनं॥ गुणानामेववक्तारःसंतःसत्सुनराधिप॥ १३ ॥ यथासमधुरौदम्यौसुदांतौसाधुवाहिनौ॥ धुरमुद्यम्यवहतस्तथावर्तेतवै
नृपः॥ १४ ॥ यथायथास्यबहवःसहायाःस्युस्तथापरे॥ आचारमेवमन्यंतेगरीयोधर्मलक्षणं ॥ १५ ॥ अपरेनैवमिच्छंतियेशंखलिखितप्रियाः॥ मात्सर्याद
थवालोभान्नब्रूयुर्वाक्यमीदृशं॥ १६ ॥ आर्षमप्यत्रपश्यंतिविकर्मस्थस्यपातनं ॥ नतादृक्सदृशंकिंचित्प्रमाणंदृश्यतेक्वचित् ॥ १७ ॥ देवताश्चविकर्मस्थंपात
यंतिनराधमं॥ व्याजेनविंदन्वित्तंहिधर्मात्सपरिहीयते॥ १८ ॥ सर्वतःसत्कृतःसद्भिर्भूतिप्रवरकारणैः ॥ हृदयेनाभ्यनुज्ञातोयोधर्मस्तंव्यवस्यति॥ १९ ॥ यश्च
तुर्गुणसंपन्नंधर्मंब्रूयात्सधर्मवित्॥ अहेरिवहिधर्मस्यपदंदुःखंगवेषितुं॥ २०॥ यथामृगस्यविद्धस्यपदमेकपदंनयेत्॥ लक्षेद्रुधिरलेपेनतथाधर्मपदंनयेत्॥ २१॥
यथासद्भिर्विनीतेनयथागंतव्यमित्युत॥ राजर्षीणांवृत्तमेतदेवंगच्छयुधिष्ठिर॥ २२॥ इतिश्रीमहाभारतेशां० आप० राजर्षिवृत्तोनामद्वात्रिंशदधिकशतत
मोध्यायः॥ १३२ ॥ ॥ ७॥ भीष्मउवाच स्वराष्ट्रात्परराष्ट्राच्चकोशंसंजनयन्नृपः॥ कोशाद्धिधर्मःकौंतेयराज्यमूलंचवर्धते॥ १॥ तस्मात्संजनयेत्को
शंसत्कृत्यपरिपालयेत्॥ परिपाल्यानुतनुयादेषधर्मःसनातनः॥ २ ॥ नकोशःशुद्धशौचेननन्नृशंसेनजातुचित्॥ मध्यमंपदमास्थायकोशसंग्रहणंचरेत्॥ ३॥
अबलस्यकुतःकोशोह्यकोशस्यकुतोबलं॥ अबलस्यकुतोराज्यमराज्ञःश्रीर्भवेत्कुतः ॥ ४ ॥ उच्चैर्वृत्तेःश्रियोहानिर्यथैवमरणंतथा॥ तस्मात्कोशंबलंमित्रमथ
राजाविवर्धयेत्॥ ५॥ हीनकोशंहिराजानमवजानंतिमानवाः॥ नचास्याल्पेनतुष्यंतिकार्यमप्युत्सहंतिच॥ ६॥

मन्वादिभिरनुक्तोऽपिशिष्टैरादृतइत्यर्थः हेतुत्रयाभावेऽपिस्वयंचयोधर्मत्वेननिश्चितःएवंचतुर्भिःकारणैर्धर्मःसिध्यति नतदनुमतिर्ऋत्विगादीनांदंडेदृश्यतइतिभावः ॥ १९ ॥ चत्वारोगुणाः आन्वीक्षिकीत्रयी
वार्तादंडनीतिश्चेति यएषामविरुद्धश्चतुर्गुणसंपन्नः ॥ २० ॥ पदंभूमौनिहितंपदंस्थानं लक्षेत्लक्षयेत् नयेत्अन्यान्प्रापयेत् युक्त्येतिशेषः ॥२१॥२२॥ इतिशां० आप० नै० भार० द्वात्रिंशदधिकशततमोध्या
यः॥१३२॥ ॥ ७ ॥ स्वराष्ट्रादिति राजधर्मांतेउक्तस्यापन्नस्ययायिनउक्तांस्थितिंदृढीकर्तुमयमध्यायः॥ १॥ अनुतनुयादनुगृह्णीयात् ॥२॥३॥४॥ उच्चैर्वृत्तेःमहतः ॥५॥ कार्यमपिकर्तुंनोत्सहंति ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ विप्रकृताः कृतविरोधाः शालावृकवत् जिघांसुमेनमेव विंदंति आश्चर्यं तिकपटेनहंतुं प्राप्त्यर्थस्य विंदतेरूपं आर्षोवचनव्यत्ययः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ दस्युभिः दस्युप्रायैरमात्यैः अत्यंतापन्नस्यवनस्थाद स्यवोऽपिकार्यकराइत्याह दस्यूनामिति ॥ ११ ॥ तेष्वपिसत्येनमार्दवेनचस्थेयमित्याह एकांततइति ॥ १२ ॥ १३ ॥ जनः प्राकृतः अलंपर्याप्तंयुक्तमित्यर्थः ॥ १४ ॥ सद्भिर्दस्युभिः परादानंपरस्वहरणम पिकृतंअहिंसाभवति तथावक्ष्येइतिशेषः ॥ १५ ॥ तदेवाह अयुध्यमानस्येति निःशेषकरणंसर्वहरणं ॥ १६ ॥ स्त्रियाः कन्यायाः मोषश्चौर्यं दारामर्षस्यप्रागुक्तेः पतिस्थानंग्रामादीनाक्रम्यतत्पतित्वेनावस्था नंआत्यंतिकपरवृत्तिनिरोधात् संश्लेषंसख्योऽविभागेनदूषणं ॥ १७ ॥ येमानवाः निःशेषीकृतास्तेऽस्यदस्योर्विश्वासायाभिसंदधतेदस्युनासहविश्वासः कर्तव्यइतिव्यवस्यंति ततश्चविश्वासेजातेदस्योः स्था

श्रियोहिकारणाद्राजासत्क्रियांलभतेपरां ॥ सास्यगूहतिपापानिवासोगुह्यमिवस्त्रियाः ॥ ७ ॥ ऋद्धिमस्यानुतप्यंतेपुराविप्रकृतानराः ॥ शालावृकाइवाजस्रं जिघांसुमेवविंदति ॥ ८ ॥ ईदृशस्यकुतोराज्ञः सुखंभवतिभारत ॥ उद्यच्छेदेवननमेदुद्यमोह्येवपौरुषं ॥ ९ ॥ अथापर्वणिभज्येतननमेतेहकस्यचित् ॥ अथार ण्यंसमाश्रित्यचरेन्मृगगणैः सह ॥ १० ॥ नत्वेवोज्झितमर्यादैर्दस्युभिः सहितश्चरेत् ॥ दस्यूनांसुलभासेनारौद्रकर्मसुभारत ॥ ११ ॥ एकांततोह्यमर्यादात्सर्वो प्युद्विजतेजनः ॥ दस्यवोप्यभिशंकंतेनिरनुक्रोशकारिणः ॥ १२ ॥ स्थापयेदेवमर्यादांजनचित्तप्रसादिनीं ॥ अल्पेप्यर्थेचमर्यादालोकेभवतिपूजिता ॥ १३ ॥ नायंलोकोस्तिनपरइतिव्यवसितोजनः ॥ नालंगंतुंहिविश्वासंनास्तिकेभयशंकिते ॥ १४ ॥ यथासद्भिः परादानमहिंसादस्युभिः कृता ॥ अनुरज्यंतिभूतानि समर्यादेषुदस्युषु ॥ १५ ॥ अयुध्यमानस्यवधोदारामर्षः कृतघ्नता ॥ ब्रह्मवित्तस्यचादानंनिःशेषकरणंतथा ॥ १६ ॥ स्त्रियामोषः पतिस्थानंदस्युष्वेतद्विगर्हितं ॥ संश्लेषंचपरस्त्रीभिर्दस्युरेतानिवर्जयेत् ॥ १७ ॥ अभिसंदधतेयेचविश्वासायास्यमानवाः ॥ अशेषमेवोपलभ्यकुर्वंतीतिविनिश्चयः ॥ १८ ॥ तस्मात्सशेषंकर्त व्यंस्वाधीनमपिदस्युभिः ॥ नबलस्थोहमस्मीतिनृशंसानिसमाचरेत् ॥ १९ ॥ सशेषकारिणस्तत्रशेषंपश्यंतिसर्वशः ॥ निःशेषकारिणोनित्यंनिःशेषकरणाद्भ यं ॥ २० ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां० आपद्धर्म० त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७ ॥ भीष्मउवाच अत्रधर्मानुवचनंकीर्तयंतिपुराविदः ॥ प्रत्यक्षावेवधर्मार्थौक्षत्रियस्यविजानतः ॥ १ ॥

नादिकमुपलभ्यअशेषंदस्योरपिनिःशेषंधनसंतानादिकंकुर्वंति ॥ १८ ॥ यस्मादेवंतस्मात्सशेषमेवपरलुंपनंकर्तव्यं ॥ १९ ॥ योयथाकरोति तथैवप्रजाः कुर्वंतीत्याह सशेषेति ॥ २० ॥ इतिशांतिपर्वणिआ० नैलकंठीयेभा० त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अत्रेति प्रत्यक्षौदुःखस्यकारणंसर्वस्वादानमपि दुःखस्यकारणंस्तेयमपिधर्मः ॥ १ ॥

तस्माद्यवधानंशास्त्रोक्तधर्माधर्मविचारेणादृष्टसुखेंऽतरायोनकर्तव्यः धर्मयापनाधर्मोपदेशःपरोक्षःदृष्टफलस्याभावादविश्वास्यइत्यर्थः वकपदंयथातथेदं किमिदंभूमौवकस्यपदंउतशुनःउतचित्रव्याघ्रस्येत्य
यंविचारोव्यर्थस्तथायंधर्मोऽधर्मोवेतिविचारोपि॥२॥धर्मेति अदृष्टफलौधर्माधर्मावपास्य विद्याभिजनमित्राणिबुद्धिसत्वधनानिच तपःसहायवीर्याणिदैवंचदशमंबलमिति विशालोक्तंदशविधंबलमेवाश्रये
दित्यर्थः ॥ ३ ॥ श्रियोधनानिबलंविंदंति बलवांश्चामात्यादीन्विंदति अतःश्रीरेवसर्वमूलं तद्रहितएवपतितोनत्वधर्मकारीत्यर्थमात्रमिदं आततायिश्रोत्रियस्द्दतिवत्॥ ४ ॥ बलवति बहुअपथ्यंदृष्ट्वापिभया

तत्रनव्यवधातव्यंपरोक्षाधर्मयापना॥ अधर्मोधर्मइत्येतद्यथावृकपदंतथा॥ २॥ धर्माधर्मफलेजातुददर्शेहनकश्चन॥ बुभूषेद्बलमेवैतत्सर्वंबलवतोवशे॥ ३॥
श्रियोबलममात्यांश्चबलवानिहविंदति॥ योह्यनाढ्यःसपतितस्तदुच्छिष्टंयदल्पकं॥ ४॥ बह्वपथ्यंबलवतिनकिंचित्क्रियतेभयात्॥ उभौसत्याधिकारस्थौ
त्रायेतेमहतोभयात्॥ ५॥ अतिधर्माद्बलंमन्येबलाद्धर्मःप्रवर्तते॥ बलेप्रतिष्ठितोधर्मोधरण्यामिवजंगमं॥ ६॥ धूमोवायोरिववशेबलंधर्मोनुवर्तते॥ अनीश्व
रोबलेधर्मोद्रुमेवल्लीवसंश्रिता॥ ७॥ वशेबलवतांधर्मःसुखंभोगवतामिव॥ नास्त्यसाध्यंबलवतांसर्वंबलवतांशुचि॥ ८॥ दुराचारःक्षीणबलःपरित्राणंनगच्छ
ति॥ अथतस्मादुद्विजतेसर्वोलोकोवृकादिव॥ ९॥ अपध्वस्तोह्यवमतोदुःखंजीवतिजीवितं॥ जीवितंयदपकृष्टंयथैवमरणंतथा॥ १०॥ यदेवमाहुःपापेन
चारित्रेणविवर्जितः॥ सुभृशंताप्यतेनैववाक्शल्येनपरिक्षतः॥ ११॥ अत्रैतदाहुराचार्याःपापस्यपरिमोक्षणे॥ त्रयींविद्यामवेक्षेततथोपासीतवैद्विजान्
॥ १२॥ प्रसादयेच्चक्षुषाचवाचाचाप्यथकर्मणा॥ महामनाश्चापिभवेद्विवहेच्चमहाकुले॥ १३॥ इत्यस्मीतिवदेदेवंपरेषांकीर्तयेद्गुणान्॥ जपेदुदकशीलः
स्यात्पेशलोनातिजल्पकः॥ १४॥ ब्रह्मक्षत्रंसंप्रविशेद्बहुकृत्वासुदुष्करं॥ उच्यमानोहिलोकेनबहुरुत्तदचिंतयन्॥ १५॥ अपापोह्येवमाचारःक्षिप्रंबहुमतोभवे
त्॥ सुखंचचित्रंभुंजीतकृतेनैकेनगोपयेत्॥ १६॥ लोकेचलभतेपूजांपरत्रेहमहत्फलं॥ १७॥ इति॰ भा॰ शां॰ आप॰ चतुस्त्रिंशदधिकशततमोध्यायः॥ १३४॥
भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥ यथादस्युःसमर्यादःप्रेत्यभावेननश्यति॥ १॥

त्सनकिंचित्क्रियतेपतितोयमितिनबहिःक्रियते उभौबलधर्मौ
॥ ५ ॥ अनयोर्मध्येबलमेवश्रेयइत्याह अतीति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अपध्वस्तःऐश्वर्याच्च्युतः अपकृष्टंनिंदितं ॥ १० ॥ वर्जितस्त्यक्तोबांधवैरितिशेषः ताप्यतापयित्वापरिक्षतःक्रियतइतिशेषः ॥ ११ ॥
अत्रअधर्मेणधनार्जनेकृतेसति ॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७ ॥ इतिशांतिप॰ आ॰ नैल॰ चतुस्त्रिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १३४॥ ॥ ७॥ ननुप्रक्षालनाद्धिपंकस्यदूरादस्पर्शनंवरमितिन्यायेन
दस्युकर्मैवराज्ञानकर्तव्यंकृतेपिप्रायश्चित्तकालावधिजीवनानियमादंतरामरणेसतिअक्षय्यनरकप्राप्तिरित्याशंक्यदस्यूनामपिस्वर्गोस्तीत्याह अत्रापीत्यादिना प्रेत्यभावेमरणेननश्यतिननिरयंप्राप्नोति॥ १॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ पारियात्रःपर्वतविशेषः ॥ ५ ॥ वृद्धौमातापितरौ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ आसज्यकंचिन्निधाय कल्येप्रातः ॥ ९ ॥ वव्रिरेतमितिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ मावधीस्त्वमित्येकवचनंग
णाभिप्रायेण ॥ १३ ॥ स्वस्तिकल्याणंचिंतनीयं ॥ १४ ॥ सारोविवाहादिकार्यंतत्रविघ्नंमाकृथाः ॥ १५ ॥ उपचितिर्वृद्धिः ॥ १६ ॥ १७ ॥ ध्वांतेध्वांतस्य ॥१८ ॥ येयेवणिजःनःअस्मभ्यं ॥१९॥ शि

प्रहर्तामतिमान्शूरःश्रुतवान्सुनृशंसवान् ॥ रक्षन्नाश्रमिणांधर्मंब्रह्मण्योगुरुपूजकः॥ २॥ निषाद्यांक्षत्रियाज्जातःक्षत्रधर्मानुपालकः ॥ कायव्योनामनै
षादिर्दस्युत्वात्सिद्धिमाप्तवान्॥ ३ ॥ अरण्येसायंपूर्वाह्णेमृगयूथप्रकोपिता॥ विधिज्ञोमृगजातीनांनैषादानांचकोविदः ॥ ४ ॥ सर्वकालप्रदेशज्ञःपारियात्र
चरःसदा॥ धर्मज्ञःसर्वभूतानाममोघेषुर्दृढायुधः॥ ५॥ अप्यनेकशतांसेनामेकएवजिगायसः॥ सवृद्धावंधबधिरौमहारण्येऽभ्यपूजयत्॥ ६॥ मधुमांसैर्मूल
फलैरन्नैरुच्चावचैरपि॥ सत्कृत्यभोजयामासमान्यान्परिचचारच॥ ७॥ आरण्यकान्प्रव्रजितान्ब्राह्मणान्परिपूजयन्॥ अपितेभ्योमृगान्हत्वानिनायसत
तंवने॥ ८॥ येस्मान्नप्रतिगृह्णंतिदस्युभोजनशंकया॥ तेषामासज्यगेहेषुकल्यएवसगच्छति॥ ९॥बहूनिचसहस्राणिग्रामणित्वेभिवव्रिरे॥ निर्मर्यादानिदस्यू
नांनिरनुक्रोशवर्तिनां॥ १०॥ दस्यवऊचुः मुहूर्तदेशकालज्ञःप्राज्ञःशूरोदृढव्रतः॥ ग्रामणीर्भवनोमुख्यःसर्वेषामेवसंगतः॥ ११ ॥ यथायथावक्ष्यसिनःकरि
ष्यामस्तथातथा॥ पालयास्मान्यथान्यायंयथामातायथापिता॥ १२॥ कायव्यउवाच मावधीस्त्वंस्त्रियंभीरुंमाशिशुंमातपस्विनं॥ नायुध्यमानोहंतव्योनच
ग्राह्याबलात्स्त्रियः॥ १३॥ सर्वथास्त्रीनहंतव्यासर्वसत्वेषुकेनचित् ॥ नित्यंतुब्राह्मणेस्वस्तियोद्धव्यंचतदर्थतः॥ १४ ॥ सत्यंचनापिहर्तव्यंसारविघ्नंचमाकृथाः॥
पूज्यंतेयत्रदेवाश्चपितरोऽतिथयस्तथा॥ १५॥ सर्वभूतेष्वपिचवैब्राह्मणोमोक्षमर्हति॥ कार्याचोपचितिस्तेषांसर्वस्वेनापियाभवेत्॥ १६॥ यस्यत्वेतेसंप्ररुष्टा
मंत्रयंतिपराभवं॥ नतस्यत्रिषुलोकेषुत्राताभवतिकश्चन॥ १७॥ योब्राह्मणान्परिवदेद्विनाशंचापिरोचयेत्॥ सूर्योदयइवध्वांतेध्रुवंतस्यपराभवः॥ १८॥ इ
हैवफलमासीनःप्रत्याकांक्षेतसर्वशः॥ येयेनोनप्रदास्यंतितांस्तांस्तेनाभियास्यसि॥ १९॥ शिष्ट्यर्थंविहितोदंडोनवृद्ध्यर्थंविनिश्चयः॥ येचशिष्टान्प्रबाधंतेदंड
स्तेषांवधःस्मृतः॥ २०॥ येचराष्ट्रोपरोधेनवृद्धिंकुर्वंतिकेचन॥ तदैवतेनुमार्यंतेकुणपेकृमयोयथा॥ २१ ॥ येपुनर्धर्मशास्त्रेणवर्तेरन्निहदस्यवः॥ अपितेदस्य
वोभूत्वाक्षिप्रंसिद्धिमवाप्नुयुः॥ २२॥ भीष्मउवाच तेसर्वमेवानुचक्रुःकायव्यस्यानुशासनं॥ वृद्धिंचलेभिरेसर्वेपापेभ्यश्चाप्युपारमं॥ २३॥

ष्ट्यर्थंदुष्टानांशासनार्थम् ॥ २० ॥ कुणपेकृमयोयथादुःखदत्वात्सद्योमार्यंते एवंतेपिवध्याइत्यर्थः ॥ २१॥ २२ ॥ २३ ॥

॥२४॥२५॥२६॥ इ०शां०आप०नै०भा०पंचत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१३५॥ ॥७॥ अत्रगाथाइति ॥१॥२॥३॥ औषधीश्छित्वाताभिरिंधनीकृताभिर्भोग्याव्रीह्याद्याः दुष्टान्हिंसित्वासाधून्पालयेदितिभावः॥ ४ ॥ ५ ॥६ ॥ ७ ॥ द्वितीयाउपमा शुक्लजीवाःवज्रीसंज्ञाः उद्भिद्यभुवंजायंतेइत्युद्भिज्जाःपिपीलिकादयोयथाशनैर्दूरमपिगच्छंत्येवंपरलोकमाक्रमेत् ॥८॥ अयज्ञइतिछेदः॥९॥ सैवयथादं

कायव्यःकर्मणातेनमहतींसिद्धिमाप्तवान् ॥ साधूनामाचरन्क्षेमंदस्यून्पापान्निवर्तयन् ॥ २४॥ इदंकायव्यचरितंयोनित्यमनुचिंतयेत् ॥ नारण्येभ्योहिभूतेभ्योभयंप्राप्नोतिकिंचन॥२५॥नभयंतस्यभूतेभ्यःसर्वेभ्यश्चैवभारत ॥नासतोविद्यतेराजन्सत्यरण्येषुगोपतिः॥२६॥ इति०शां०आ०कायव्यचरितेपंचत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१३५॥ ॥७॥ भीष्मउवाच अत्रगाथाब्रह्मगीताःकीर्तयंतिपुराविदः ॥ येनमार्गेणराजावैकोशंसंजनयत्युत॥ १ ॥ नधनंयज्ञशीलानांहार्यंदेवस्वमेवच॥ दस्यूनांनिष्क्रियाणांचक्षत्रियोहर्तुमर्हति॥ २ ॥ इमाःप्रजाःक्षत्रियाणांराज्यभोगाश्चभारत॥ धनंहिक्षत्रियस्यैवद्वितीयस्यनविद्यते॥३॥ तदस्यस्याद्बलार्थंवाधनंयज्ञार्थमेवच॥ अभोग्याश्चौषधीश्छित्वाभोग्याएवपचंत्युत॥४॥ योवैनदेवान्नपितॄन्नमर्त्यान्हविषार्चति॥ अनर्थकंधनंतत्रप्राहुर्धर्मविदोजनाः॥ ५॥ हरेत्तद्द्रविणंराजन्धार्मिकःपृथिवीपतिः॥ ततःप्रीणयतेलोकंनशोकंतद्विधंनृपः॥६॥असाधुभ्योर्थमादायसाधुभ्योयःप्रयच्छति॥ आत्मानंसंक्रमंकृत्वाकृत्स्नधर्मविदेवसः॥ ७॥ तथातथाजयेल्लोकान्शक्त्याचैवयथायथा॥ उद्भिज्जाजंतवोयद्वच्छुक्लजीवायथायथा॥ ८॥ अनिमित्तात्संभवंतितथायज्ञःप्रजायते ॥ यथैवदंशमशकंयथाचांडपिपीलिकं ॥ ९ ॥ सैववृत्तिरयज्ञेषुयथाधर्मोविधीयते॥ १०॥ यथाह्यकस्माद्भवतिभूमौपांसुर्विलोलितः॥ तथैवेहभवेद्धर्मःसूक्ष्मःसूक्ष्मतरस्तथा॥११॥ इतिश्रीम०शांति०आप०षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१३६॥ ॥७॥ भीष्मउवाच अनागतविधाताचप्रत्युत्पन्नमतिश्चयः॥ द्वावेवसुखमेधेतेदीर्घसूत्रीविनश्यति॥ १ ॥ अत्रैवचेदमव्यग्रंशृणुष्वाख्यानमुत्तमं॥ ॥ दीर्घसूत्रमुपाश्रित्यकार्याकार्यविनिश्चये॥ २॥ नातिगाधेजलाधारेसुहृदःकुशलास्त्रयः॥ प्रभूतमत्स्येकौंतेयबभूवुःसहचारिणः॥ ३ ॥ तत्रैकोदीर्घकालज्ञउत्पन्नप्रतिभोपरः ॥ दीर्घसूत्रश्चतत्रैकस्त्रयाणांसहचारिणां॥ ४॥ कदाचित्तंजलस्थायंमत्स्यबंधाःसमंततः॥ निस्रावयामासुरथोनिम्नेषुविविधैर्मुखैः॥ ५ ॥

शाद्यागवादिभ्योपोह्यंते एवंराष्ट्रादयज्ञाअपिअपोह्याः अयमेवधर्मइतिभावः ॥१०॥ विलोलितःशिलायांशिलयापिष्टः सूक्ष्मःसूक्ष्मतरश्चभवत्येवंधर्मोपि ॥११॥ इतिशां०आप०नै०भा०षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३६॥ ॥७॥ अनागतेति॥ १ ॥२॥३ ॥सहचारिणोन्येप्यासन्नितिशेषः ॥ ४ ॥ जलस्थायंक्षुद्रजलाशयंनिम्नेषुप्रदेशेषुविविधैर्मुखैर्जलनिर्गमनमार्गैर्निःस्रावयामासुः ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ श्रुत्वातयोर्वचनेइतिशेषः तेनरेचनमार्गेण सलिलाशयंजलाशयांतरं ॥ ११ ॥ योगैर्जलस्याकुलीकरणादिभिरुपायैः ॥ १२ ॥ १३ ॥ उद्यानेग्रथनेएतेषांग्रथितानांमत्स्या नामंतरंप्रविश्यस्थितः ॥ १४ ॥ गृह्यमिति तदुद्यानंग्रथनसूत्रं गृह्यंगृह्णातीतिगृह्यंसूत्रंमुखेनावलंब्यावस्थितंतंमत्स्यंतेमत्स्यवेधाःगृहीत्वासर्वानेवग्रथितान्विदुः सचमत्स्यःतथैवगृहीतवदेवतत्रास्तेइतिशेषः

प्रक्षीयमाणंतंदृष्ट्वाजलस्थायंभयागमे ॥ अब्रवीद्दीर्घदर्शीतुतावुभौसुहृदौतदा ॥ ६ ॥ इयमापत्समुत्पन्नासर्वेषांसलिलौकसां ॥ शीघ्रमन्यत्रगच्छामःपं थायावन्नदुष्यति ॥ ७ ॥ अनागतमनर्थंहियःसुनयैर्यःप्रबाधयेत् ॥ सनसंशयमाप्नोतिरोचतांभोव्रजामहे ॥ ८ ॥ दीर्घसूत्रस्तुयस्तत्रसोब्रवीत्सम्यगुच्यते ॥ नतु कार्यात्वरातावदितिमेनिश्चितामतिः ॥ ९ ॥ अथसंप्रतिपत्तिज्ञःप्राब्रवीद्दीर्घदर्शिनं ॥ प्राप्तेकालेनमेकिंचिन्न्यायतःपरिहास्यते ॥ १० ॥ एवंश्रुत्वानिराक्रम्य दीर्घदर्शीमहामतिः ॥ जगामस्रोतसातेनगंभीरंसलिलाशयं ॥ ११ ॥ ततःप्रस्रुततोयंतंप्रसमीक्ष्यजलाशयं ॥ बबंधुर्विविधैर्योगैर्मत्स्यान्मत्स्योपजीविनः ॥ १२ ॥ विलोड्यमानेतस्मिंस्तुस्रुततोयेजलाशये ॥ अगच्छद्ग्रहणंतत्रदीर्घसूत्रःसहापरैः ॥ १३ ॥ उद्यानेक्रियमाणेतुमत्स्यानांतत्ररज्जुभिः ॥ प्रविश्यांतरमेतेषां स्थितःसंप्रतिपत्तिमान् ॥ १४ ॥ गृह्यमेवतदुद्यानंगृहीत्वातंतथैवसः ॥ सर्वानेवचतांस्तत्रतेविदुर्ग्रथितानिति ॥ १५ ॥ ततःप्रक्षाल्यमानेषुमत्स्येषुविपुलेजले ॥ मुक्त्वारज्जुंप्रमुक्तोसौशीघ्रंसंप्रतिपत्तिमान् ॥ १६ ॥ दीर्घसूत्रस्तुमंदात्माहीनबुद्धिरचेतनः ॥ मरणंप्राप्तवान्मूढोयथैवोपहतेंद्रियः ॥ १७ ॥ एवंप्राप्ततमंकालंयो मोहान्नावबुध्यते ॥ सविनश्यतिवैक्षिप्रंदीर्घसूत्रोयथाझषः ॥ १८ ॥ आदौनकुरुतेश्रेयःकुशलोस्मीतियःपुमान् ॥ ससंशयमवाप्नोतियथासंप्रतिपत्तिमान् ॥ १९ ॥ अनागतविधाताचप्रत्युत्पन्नमतिश्चयः ॥ द्वावेवसुखमेधेतेदीर्घसूत्रोविनश्यति ॥ २० ॥ काष्ठाकलामुहूर्ताश्चदिवारात्रिस्तथालवाः ॥ मासाःपक्षाः षड्ऋतवःकल्पःसंवत्सरास्तथा ॥ २१ ॥ पृथिवीदेशइत्युक्तःकालःसचनदृश्यते ॥ अभिप्रेतार्थसिद्ध्यर्थंध्यायतेयच्चतत्तथा ॥ २२ ॥ एतौधर्मार्थशास्त्रेषुमोक्षशास्त्रे षुचर्षिभिः ॥ प्रधानावितिनिर्दिष्टौकामेचाभिमतौनृणां ॥ २३ ॥ परीक्ष्यकारीयुक्तश्चससम्यगुपपादयेत् ॥ देशकालावभिप्रेतौताभ्यांफलमवाप्नुयात् ॥ २४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० आपद्ध० शाकुलोपाख्यानेसप्तत्रिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १३७ ॥ ॥ ५ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ काष्ठेति कालस्यदेशस्यचसूक्ष्मतांअवहितोजानीयात्इतिश्लोकद्वयार्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ एतौदीर्घदर्शिसंप्रतिपत्तिमंतौ ॥ २३ ॥ ताभ्यांपंचमी ॥ तदपेक्ष यापिपरीक्ष्यकारीयुक्तश्चविशिष्टइत्यर्थः ॥ २४ ॥ शाकुलंमीनसंबंध्युपाख्यानं इतिशां० आ० नै० भा० सप्तत्रिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १३७ ॥

सर्वत्रेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ उद्वर्तुमुन्मूलयितुम् ॥ ५ ॥ सर्वत्रसर्वदिक्स्थैःप्रार्थ्यमानेन ग्रसितुमितिशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ प्राकृतकृत्रिममित्रयोर्मध्येकेनसंधिःकर्तव्यःकेनवावैरं॥ ९॥ १०॥ ११ ॥

युधिष्ठिरउवाच सर्वत्रबुद्धिःकथिताश्रेष्ठातेभरतर्षभ ॥ अनागततथोत्पन्नादीर्घसूत्राविनाशिनी ॥ १ ॥ तदिच्छामितदाश्रोतुंबुद्धिंतेभरतर्षभ ॥ यथाराजानमुह्येतशत्रुभिःपरिवारितः ॥ २ ॥ धर्मार्थकुशलोराजाधर्मशास्त्रविशारदः ॥ पृच्छामित्वांकुरुश्रेष्ठतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥ शत्रुभिर्बहुभिर्ग्रस्तोयथावर्तेतपार्थिवः ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंसर्वमेवयथाविधि ॥ ४ ॥ विषमस्थंहिराजानंशत्रवःपरिपंथिनः ॥ बहवोप्येकमुद्वर्तुंयतंतेपूर्वतापिताः ॥ ५ ॥ सर्वत्रप्रार्थ्यमानेनदुर्बलेनमहाबलैः ॥ एकेनैवासहायेनशक्यंस्थातुंभवेत्कथं ॥ ६ ॥ कथंमित्रमरिंचापिविंदतेभरतर्षभ ॥ चेष्टितव्यंकथंचात्रशत्रोर्मित्रस्यचांतरे ॥ ७ ॥ प्रज्ञातलक्षणेमित्रेतथैवामित्रतांगते ॥ कथंतुपुरुषःकुर्यात्किंत्वाकिंवासुखीभवेत् ॥ ८ ॥ विग्रहंकेनवाकुर्यात्संधिंवाकेनयोजयेत् ॥ कथंवाशत्रुमध्यस्थोवर्तेतबलवानपि ॥ ९ ॥ एतद्वैसर्वकृत्यानांपरंकृत्यंपरंतप ॥ नैतस्यकश्चिद्वक्तास्तिश्रोतावापिसुदुर्लभः ॥ १० ॥ ऋतेशांतनवाद्भीष्मात्सत्यसंधाज्जितेंद्रियात् ॥ तदन्विष्यमहाभागसर्वमेतद्ब्रवीहिमे ॥ ११ ॥ भीष्मउवाच त्वद्युक्तोयमनुप्रश्नोयुधिष्ठिरसुखोदयः ॥ शृणुमेपुत्रकात्स्न्र्येनगुह्यमापत्सुभारत ॥ १२ ॥ अमित्रोमित्रतांयातिमित्रंचापिप्रदुष्यति ॥ सामर्थ्ययोगात्कार्याणामनित्यावैसदागतिः ॥ १३ ॥ तस्माद्विश्वसितव्यंचविग्रहंचसमाचरेत् ॥ देशंकालंचविज्ञायकार्याकार्यविनिश्चये ॥ १४ ॥ संधातव्यंबुधैर्नित्यंव्यवस्यचहितार्थिभिः ॥ अमित्रैरपिसंधेयंप्राणारक्ष्याहिभारत ॥ १५ ॥ योह्यमित्रैर्नरोनित्यंनसंदध्यादपंडितः ॥ नसोर्थंप्राप्नुयात्किंचित्फलान्यपिचभारत ॥ १६ ॥ यस्त्वमित्रेणसंदध्यान्मित्रेणचविरुध्यते ॥ अर्थयुक्तिंसमालोक्यसुमहद्विंदतेफलं ॥ १७ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ मार्जारस्यचसंवादंन्यग्रोधेमूषिकस्यच ॥ १८ ॥ वनेमहतिकस्मिंश्चिन्न्यग्रोधःसुमहानभूत् ॥ लताजालपरिच्छन्नोनानाद्विजगणान्वितः ॥ १९ ॥ स्कंधवान्मेघसंकाशःशीतच्छायोमनोरमः ॥ अरण्यमभितोजातःसतुव्यालमृगाकुलः ॥ २० ॥ तस्यमूलंसमाश्रित्यकृत्वाशतमुखंबिलं ॥ वसतिस्ममहाप्राज्ञःपलितोनाममूषिकः ॥ २१ ॥ शाखांतस्यसमाश्रित्यवसतिस्मसुखंपुरा ॥ लोमशोनाममार्जारःपक्षिसंघातखादकः ॥ २२ ॥ तत्रचागत्यचांडालोह्यरण्येकृतकेतनः ॥ प्रयोजयतिचोन्माथंनित्यमस्तंगतेरवौ ॥ २३ ॥ तत्रस्नायुमयान्पाशान्यथावत्संविधायसः ॥ गृहंगत्वासुखंशेतेप्रभातामेतिशर्वरीं ॥ २४ ॥

१२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ व्यवस्यनिश्चित्य ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ अत्रपूर्वश्लोकोक्तेर्थे ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ उन्माथंकूटयंत्रंपशुमृगपक्षिबंधनं ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥२५॥ पलितोमूषिकः ॥२६॥२७॥ तदामिषंतस्य उन्माथेधृतमामिषं ॥२८॥ सपत्नस्यसपत्नंबद्धंअनादृत्य ॥२९॥ शरस्तृणंविशेषस्तत्यसूनंपुष्पं ॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥ गतैःआपन्नैः जीवितंआपद्वि

तत्रस्मनित्यंवध्यंतेनक्तंबहुविधामृगाः ॥ कदाचिदत्रमार्जारस्त्वप्रमत्तोव्यबध्यत ॥ २५ ॥ तस्मिन्बद्धेमहाप्राणेशत्रौनित्याततायिनि ॥ तंकालंपलितोज्ञात्वा प्रचचारसुनिर्भयः ॥ २६ ॥ तेनानुचरतातस्मिन्वनेविश्वस्तचारिणा ॥ भक्ष्यंमृगयमाणेनचिराद्दृष्टंतदामिषं ॥ २७ ॥ सतमुन्माथमारुह्यतदामिषमभक्षयत् ॥ २८ ॥ तस्योपरिसपत्नस्यबद्धस्यमनसाहसन् ॥ आमिषेतुप्रसक्तःसकदाचिदवलोकयन् ॥ २९ ॥ अपश्यदपरंघोरमात्मनःशत्रुमागतं ॥ शरप्रसूनसंकाशंमहीविवरशायिनं ॥ ३० ॥ नकुलंहरिणंनामचपलंताम्रलोचनं ॥ तेनमूषिकगंधेनत्वरमाणमुपागतं ॥ ३१ ॥ भक्ष्यार्थंसंलिहानंतंभूमावूर्ध्वमुखंस्थितं ॥ शाखागतमरिंचान्यमपश्यत्कोटरालयं ॥ ३२ ॥ उलूकंचंद्रकंनामतीक्ष्णतुंडंक्षपाचरं ॥ गतस्यविषयंतत्रनकुलोलूकयोस्तथा ॥ ३३ ॥ अथास्यासीदियंचिंतातत्प्राप्यसुमहद्भयं ॥ आपद्यस्यांसुकष्टायांमरणेप्रत्युपस्थिते ॥ ३४ ॥ समंताद्भयउत्पन्नेकथंकार्यंहितैषिणा ॥ सतथासर्वतोरुद्धःसर्वत्रभयदर्शनः ॥ ३५ ॥ अभवद्भयसंतप्तश्चक्रेचपरमांमतिं ॥ आपद्विनाशभूयिष्ठंगतैःकार्यंहिजीवितं ॥ ३६ ॥ समंतात्संशयात्सैषातस्मादापदुपस्थिता ॥ गतंमांसहसाभूमिंनकुलोभक्षयिष्यति ॥ ३७ ॥ उलूकश्चेहतिष्ठंतंमार्जारःपाशसंक्षयात् ॥ नत्वेवास्मद्विधःप्राज्ञःसंमोहंगंतुमर्हति ॥ ३८ ॥ करिष्येजीवितेयत्नंयावद्युक्त्याप्रतिग्रहात् ॥ नहिबुद्ध्यान्वितःप्राज्ञोनीतिशास्त्रविशारदः ॥ ३९ ॥ निमज्जत्यापदंप्राप्यमहतींदारुणामपि ॥ ४० ॥ नत्वन्यामिहमार्जाराद्गतिंपश्यामिसांप्रतं ॥ विषमस्थोह्ययंशत्रुःकृत्यंचास्यमहन्मया ॥ ४१ ॥ जीवितार्थीकथंत्वद्यशत्रुभिःप्रार्थितस्त्रिभिः ॥ तस्मादेनमहंशत्रुंमार्जारंसंश्रयामिवै ॥ ४२ ॥ नीतिशास्त्रंसमाश्रित्यहितमस्योपवर्णये ॥ येनेमंशत्रुसंघातंमतिपूर्वेणवंचये ॥ ४३ ॥ अयमत्यंतशत्रुर्मेवैषम्यंपरमंगतः ॥ मूढोग्राहयितुंस्वार्थंसंगत्यायदिशक्यते ॥ ४४ ॥ कदाचिद्व्यसनंप्राप्यसंधिंकुर्यान्मयासह ॥ बलिनासन्निकृष्टस्यशत्रोरपिपरिग्रहः ॥ ४५ ॥ कार्यइत्याहुराचार्याविषमेजीवितार्थिना ॥ श्रेष्ठोहिपंडितःशत्रुर्नचमित्रमपंडितः ॥ ४६ ॥ ममत्वमित्रेमार्जारेजीवितंसंप्रतिष्ठितं ॥ हंतास्मैसंप्रवक्ष्यामिहेतुमात्माभिरक्षणे ॥ ४६ ॥ अपीदानीमयंशत्रुःसंगत्यापंडितोभवेत् ॥ एवंविचिंतयामासमूषिकःशत्रुचेष्टितं ॥ ४८ ॥ ततोर्थगतितत्त्वज्ञःसंधिविग्रहकालवित् ॥ सांत्वपूर्वमिदंवाक्यंमार्जारंमूषिकोब्रवीत् ॥ ४९ ॥

नाशेनभूयिष्ठंप्रशस्तंकार्यं ॥ ३६ ॥ स्पष्टोऽध्यायशेषः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

सौहृदेनाभिभाषेत्वांकच्चिन्मार्जारजीवसि॥ जीवितंहितवेच्छामिश्रेयःसाधारणंहिनौ ॥ ५० ॥ नतेसौम्यभयंकार्यंजीविष्यसियथासुखं ॥ अहंत्वामुद्धरि
ष्यामियदिमांनजिघांससि ॥ ५१॥ अस्तिकश्चिदुपायोत्रदुष्करःप्रतिभातिमे॥येनशक्यस्त्वयामोक्षःप्राप्तुंश्रेयस्तथामया॥५२॥ मयाप्युपायोदृष्टोऽयंविचा
र्यमतिमात्मनः॥ आत्मार्थंचत्वदर्थंचश्रेयःसाधारणंहिनौ॥ ५३॥ इदंहिनकुलोलूकंपापबुद्ध्याभिसंस्थितं॥ नधर्षयतिमार्जारतेनमेस्वस्तिसांप्रतं॥ ५४॥ कूजं
श्चपलनेत्रोयंकौशिकोमांनिरीक्षते ॥ नगशाखाग्रगःपापस्तस्याहंभृशमुद्विजे॥ ५५॥ सतांसाप्तपदंमैत्रंससखामेसिपंडितः॥ सांवास्यकंकरिष्यामिनास्ति
तेभयमद्यवै॥ ५६ ॥ नहिशक्तोसिमार्जारपाशंछेत्तुंमयाविना ॥ अहंछेत्स्यामिपाशांस्तेयदिमांत्वंनहिंससि॥ ५७॥ त्वमाश्रितोद्रुमस्याग्रंमूलंत्वहमुपाश्रि
तः॥ चिरोषितावुभावावांवृक्षेस्मिन्विदितंचते ॥ ५८ ॥ यस्मिन्नाश्वासतेकश्चिद्यश्चनाश्वसितिक्वचित्॥ नतौधीराःप्रशंसंतिनित्यमुद्विग्नमानसौ ॥ ५९ ॥
तस्माद्विवर्धतांप्रीतिर्नित्यंसंगतमस्तुनौ॥ कालातीतमिहार्थंतुनप्रशंसंतिपंडिताः॥ ६० ॥ अर्थयुक्तिमिमांतत्रयथाभूतांनिशामय॥ तवजीवितमिच्छामित्वं
ममेच्छसिजीवितं ॥ ६१ ॥ कश्चित्तरतिकाष्ठेनसुगंभीरांमहानदीं॥ सतारयतितत्काष्ठंसचकाष्ठेनतार्यते ॥ ६२ ॥ ईदृशोनौसमायोगोभविष्यतिसुविस्तरः॥
अहंत्वांतारयिष्यामिमांचत्वंतारयिष्यसि ॥ ६३॥ एवमुक्त्वातुपलितस्तमर्थमुभयोर्हितं॥ हेतुमद्ग्रहणीयंचकालापेक्षीन्यवेक्ष्यच॥ ६४॥ अथसुव्याहृतंश्रुत्वा
तस्यशत्रोर्विचक्षणः॥ हेतुमद्ग्रहणीयार्थंमार्जारोवाक्यमब्रवीत्॥ ६५॥ बुद्धिमान्वाक्यसंपन्नस्तद्वाक्यमनुवर्णयन् ॥ स्वामवस्थांसमीक्ष्याथसाम्नैवप्रत्यपूज
यत् ॥ ६६ ॥ ततस्तीक्ष्णाग्रदशनोमणिवैदूर्यलोचनः॥ मूषिकंमंदमुद्वीक्ष्यमार्जारोलोमशोब्रवीत्॥ ६७ ॥ नंदामिसौम्यभद्रंतेयोमांजीवितुमिच्छसि ॥ श्रे
यश्चयदिजानीषेक्रियतांमाविचारय ॥ ६८॥ अहंहिभृशमापन्नस्त्वमापन्नतरोमम॥ द्वयोरापन्नयोःसंधिःक्रियतांमाचिरायच ॥ ६९॥ विधास्येप्राप्तकालं
यत्कार्यंसिद्धिकरंविभो ॥ मयिकृच्छ्राद्विनिर्मुक्तेनविनंक्ष्यतितेकृतं ॥ ७० ॥ न्यस्तमानोस्मिभक्तोस्मिशिष्यस्त्वद्धितकृत्तथा॥ निदेशवशवर्तीचभवंतंशरणं
गतः॥ ७१॥ इत्येवमुक्तःपलितोमार्जारंवशमागतं॥वाक्यंहितमुवाचेदमभिनीतार्थमर्थवित्॥७२॥उदारंयद्भवानाहनैतच्चित्रंभवद्विधे॥ विहितोयस्तुमार्गोमे
हितार्थंशृणुतंमम॥ ७३ ॥ अहंत्वानुप्रवेक्ष्यामिनकुलान्मेमहद्भयं॥ त्रायस्वभोमावधीस्त्वंशक्तोऽस्मितवरक्षणे॥ ७४॥ उलूकाच्चैवमांरक्षक्षुद्रःप्रार्थयतेहिमां॥
अहंछेत्स्यामितेपाशान्सखेसत्येनतेशपे॥ ७५॥ तद्वचःसंगतंश्रुत्वालोमशोयुक्तमर्थवत्॥ हर्षादुद्वीक्ष्यपलितंस्वागतेनाभ्यपूजयत् ॥ ७६ ॥

तंसंपूज्याथपलितंमार्जारःसौहृदेस्थितः ॥ सविचिंत्याब्रवीद्धीरःप्रीतस्त्वरितएवच ॥ ७७ ॥ शीघ्रमागच्छभद्रंतेत्वंमेप्राणसमःसखा ॥ तवप्राज्ञप्रसादाद्धि
प्रायःप्राप्स्यामिजीवितं ॥ ७८ ॥ यद्यदेवंगतेनाथशक्यंकर्तुंमयातव ॥ तदाज्ञापयकर्तास्मिसंधिरेवास्तुनौसखे ॥ ७९ ॥ अस्मात्तुसंकटान्मुक्तःसमित्रगणबां
धवः ॥ सर्वकार्याणिकर्ताहंप्रियाणिचहितानिच ॥ ८० ॥ मुक्तश्चव्यसनादस्मात्सौम्याहमपिनामते ॥ प्रीतिमुत्पादयेयंचप्रीतिकर्तुश्चसत्क्रियां ॥ ८१ ॥ प्रत्यु
पकुर्वन्बह्वपिनभातिपूर्वोपकारिणातुल्यः ॥ एकःकरोतिहिकृतेनिष्कारणमेवकुरुतेन्यः ॥ ८२ ॥ भीष्मउवाच ग्राहयित्वातुतंस्वार्थंमार्जारंमूषिकस्तथा ॥
प्रविवेशतुविश्रम्यक्रोडमस्यकृतागसः ॥ ८३ ॥ एवमाश्वासितोविद्वान्मार्जारेणसमूषिकः ॥ मार्जारोरसिविस्रब्धःसुष्वापपितृमातृवत् ॥ ८४ ॥ लीनंतुत
स्यगात्रेषुमार्जारस्यचमूषिकं ॥ दृष्ट्वातौनकुलोलूकौनिराशौप्रत्यपद्यतां ॥ ८५ ॥ तथैवतौसुसंत्रस्तौदृढमागततंद्रितौ ॥ दृष्ट्वातयोःपरांप्रीतिंविस्मयंपरमंगतौ
॥ ८६ ॥ बलिनौमतिमंतौचसुवृत्तौचाप्युपासितौ ॥ अशक्तौतुनयात्तस्मात्संप्रधर्षयितुंबलात् ॥ ८७ ॥ कार्यार्थंकृतसंधीतौदृष्ट्वामार्जारमूषिकौ ॥ उलूकनकुलौ
तूर्णंजग्मतुस्तौस्वमालयं ॥ ८८ ॥ लीनःसतस्यगात्रेषुपलितोदेशकालवित् ॥ चिच्छेदपाशान्नृपतेकालापेक्षीशनैःशनैः ॥ ८९ ॥ अथबंधपरिक्लिष्टोमार्जारो
वीक्ष्यमूषिकं ॥ छिंदंतंवैतदापाशानत्वरंतंत्वरान्वितः ॥ ९० ॥ तमत्वरंतंपलितंपाशानांछेदनेतथा ॥ संचोदयितुमारेभेमार्जारोमूषिकंतदा ॥ ९१ ॥ किंसौम्य
नातित्वरसेकिंकृतार्थोवमन्यसे ॥ छिंधिपाशानमित्रघ्नपुराश्वपचएतिच ॥ ९२ ॥ इत्युक्तस्त्वरतातेनमतिमान्पलितोब्रवीत् ॥ मार्जारमकृतप्रज्ञंपथ्यमात्महि
तंवचः ॥ ९३ ॥ तूष्णींभवनतेसौम्यत्वराकार्यानसंभ्रमः ॥ वयमेवात्रकालज्ञानकालःपरिहास्यते ॥ ९४ ॥ अकालेकृत्यमारब्धंकर्तुर्नार्थायकल्पते ॥ तदेवका
लआरब्धंमहतेऽर्थायकल्पते ॥ ९५ ॥ अकालेविप्रमुक्तान्मेत्वत्तएवभयंभवेत् ॥ तस्मात्कालंप्रतीक्षस्वकिमितित्वरसेसखे ॥ ९६ ॥ यदापश्यामिचांडालमायां
तंशस्त्रपाणिनं ॥ ततश्छेत्स्यामितेपाशान्प्राप्तेसाधारणेभये ॥ ९७ ॥ तस्मिन्कालेप्रमुक्तस्त्वंतरुमेवाधिरोक्ष्यसे ॥ नहितेजीवितादन्यत्किंचित्कृत्यंभविष्यति
॥ ९८ ॥ ततोभवत्यपक्रांतेत्रस्तेभीतेचलोमश ॥ अहंबिलंप्रवेक्ष्यामिभवान्शाखांभजिष्यति ॥ ९९ ॥ एवमुक्तस्तुमार्जारोमूषिकेणात्मनोहितं ॥ वचनंवाक्य
तत्त्वज्ञोजीवितार्थीमहामतिः ॥ १०० ॥ अथात्मकृत्येत्वरितःसम्यक्प्रश्रितमाचरन् ॥ उवाचलोमशोवाक्यंमूषिकंचिरकारिणं ॥ १०१ ॥ नत्वेवंमित्रकार्याणि
प्रीत्याकुर्वंतिसाधवः ॥ यथात्वंमोक्षितःकृच्छ्रात्त्वरमाणेनवैमया ॥ १०२ ॥ तथाहित्वरमाणेनत्वयाकार्यंहितंमम ॥ यत्नंकुरुमहाप्राज्ञयथारक्षावयोर्भवेत् ॥ १०३

अथवापूर्ववैरंत्वंस्मरन्कालंजिहीर्षसि ॥ पश्यदुष्कृतकर्मस्त्वंव्यक्तमायुःक्षयंतव ॥ ४ ॥ यदिकिंचिन्मयाज्ञानात्पुरस्ताद्दुष्कृतंकृतं ॥ नतन्मनसिकर्तव्यंक्षामये
त्वांप्रसीदमे ॥ ५ ॥ तमेवंवादिनंप्राज्ञःशास्त्रबुद्धिसमन्वितः ॥ उवाचेदंवचःश्रेष्ठंमार्जारंमूषिकस्तदा ॥ ६ ॥ श्रुतंमेतवमार्जारस्वमर्थंपरिगृह्णतः ॥ ममापित्वंवि
जानासिस्वमर्थंपरिगृह्णतः ॥ ७ ॥ यन्मित्रंभीतवत्साध्यंयन्मित्रंभयसंहितं ॥ सुरक्षितव्यंतत्कार्यंपाणिःसर्पमुखादिव ॥ ८ ॥ कृत्वाबलवतासंधिमात्मानंयोनर
क्षति ॥ अपथ्यमिवतद्भुक्तंतस्यनार्थायकल्पते ॥ ९ ॥ नकश्चित्कस्यचिन्मित्रंनकश्चित्कस्यचित्सुहृत् ॥ अर्थतस्तुनिबध्यंतेमित्राणिरिपवस्तथा ॥ १० ॥ अर्थै
रर्थानिबध्यंतेगजैर्वनगजाइव ॥ नचकश्चित्कृतेकार्येकर्तारंसमवेक्षते ॥ ११ ॥ तस्मात्सर्वाणिकार्याणिसावशेषाणिकारयेत् ॥ तस्मिन्कालेपिचभवान्दिवा
कीर्तिभयार्दितः ॥ १२ ॥ ममनग्रहणेशक्तःपलायनपरायणः ॥ छिन्नंतुतंतुबाहुल्यंतंतुरेकोवशेषितः ॥ १३ ॥ छेत्स्याम्यहंतमप्याशुनिर्वृतोभवलोमश ॥ त
योःसंवदतोरेवंतथैवापन्नयोर्द्वयोः ॥ १४ ॥ क्षयंजगामसारात्रिर्लोमशंत्वाविशद्भयं ॥ ततःप्रभातसमयेविकृतःकृष्णपिंगलः ॥ १५ ॥ स्थूलस्फिग्विकृतोरू
क्षःश्वयूथपरिवारितः ॥ शंकुकर्णोमहावक्त्रोमलिनोघोरदर्शनः ॥ १६ ॥ परिघोनामचांडालःशस्त्रपाणिरदृश्यत ॥ तंदृष्ट्वायमदूताभंमार्जारस्त्रस्तचेतनः ॥ १७ ॥
उवाचवचनंभीतःकिमिदानींकरिष्यसि ॥ अथतावपिसंत्रस्तौतंदृष्ट्वाघोरसंकुलं ॥ १८ ॥ क्षणेननकुलोलूकौनैराश्यमुपजग्मतुः ॥ बलिनौमतिमंतौचसंघाते
चाप्युपागतौ ॥ १९ ॥ अशक्तौसुनयात्तस्मात्संप्रधर्षयितुंबलात् ॥ कार्यार्थेकृतसंधानौदृष्ट्वामार्जारमूषिकौ ॥ २० ॥ उलूकनकुलौतत्रजग्मतुःस्वंस्वमालयं ॥ त
तश्चिच्छेदतंपाशंमार्जारस्यचमूषिकः ॥ २१ ॥ विप्रमुक्तोथमार्जारस्तमेवाभ्यपतद्द्रुमं ॥ सतस्मात्संभ्रमावर्तान्मुक्तोघोरेणशत्रुणा ॥ २२ ॥ बिलंविवेशपलि
तःशाखांलेभेसलोमशः ॥ उन्माथमप्यथादायचांडालोवीक्ष्यसर्वशः ॥ २३ ॥ विहताशःक्षणेनास्तेतस्माद्देशादपाक्रमत् ॥ जगामसस्वभवनंचांडालोभरतर्ष
भ ॥ २४ ॥ ततस्तस्माद्भयान्मुक्तोदुर्लभंप्राप्यजीवितं ॥ बिलस्थंपादपाग्रस्थःपलितंलोमशोब्रवीत् ॥ २५ ॥ अकृत्वासंविदंकांचित्सहसासमवप्लुतः ॥ कृतज्ञं
कृतकर्माणंकच्चिन्मांनाभिशंकसे ॥ २६ ॥ गत्वाचममविश्वासंदत्वाचममजीवितं ॥ मित्रोपभोगसमयेकिंमांत्वंनोपसर्पसि ॥ २७ ॥ कृत्वाहिपूर्वंमित्राणि
यःपश्चान्नानुतिष्ठति ॥ नसमित्राणिलभतेकृच्छ्रात्स्वापत्सुदुर्मतिः ॥ २८ ॥ सत्कृतोहंत्वयामित्रसामर्थ्यादात्मनःसखे ॥ समांमित्रत्वमापन्नमुपभोक्तुंत्व
मर्हसि ॥ २९ ॥ यानिमेसंतिमित्राणियेचसंबंधिबांधवाः ॥ सर्वेत्वांपूजयिष्यंतिशिष्यागुरुमिवप्रियं ॥ ३० ॥ अहंचपूजयिष्येत्वांसमित्रगणबांधवं ॥

जीवितस्यप्रदातारंकृतज्ञःकोनपूजयेत् ॥ ३१ ॥ईश्वरोमेभवानस्तुस्वशरीरगृहस्यच ॥ अर्थानांचैवसर्वेषामनुशास्ताचमेभव॥ ३२॥अमात्योमेभवप्राज्ञपितेवे
हप्रशाधिमां॥नतेस्तिभयमस्मत्तोजीवितेनात्मनःशपे॥ ३३॥ बुद्ध्यात्वमुशनासाक्षाद्बलेनाधिकृतावयं ॥ त्वंमंत्रबलयुक्तोहिदत्वाजीवितमद्यमे॥ ३४॥ एवमु
क्तःपरांशांतिंमार्जारेणसमूषिकः॥ उवाचपरमंत्रज्ञःश्लक्ष्णमात्महितंवचः॥ ३५॥यद्भवानाहतत्सर्वंमयातेलोमशश्रुतं॥ममापितावद्ब्रुवतःशृणुयत्प्रतिभातिमे
॥३६॥ वेदितव्यानिमित्राणिविज्ञेयाश्चापिशत्रवः॥एतत्सुसूक्ष्मंलोकेस्मिन्दृश्यतेप्राज्ञसंमतं ॥ ३७॥शत्रुरूपाहिसुहृदोमित्ररूपाश्चशत्रवः॥संधितास्तेनबुध्यं
तेकामक्रोधवशंगताः॥ ३८॥नास्तिजातुरिपुर्नाममित्रंनामनविद्यते ॥सामर्थ्ययोगाज्जायंतेमित्राणिरिपवस्तथा॥ ३९॥योयस्मिन्जीवतिस्वार्थंपश्येत्पीडांन
जीवति॥ सतस्यमित्रंतावत्स्याद्यावन्नस्याद्विपर्ययः॥ ४० ॥ नास्तिमैत्रीस्थिरानामनचध्रुवमसौहृदं॥अर्थयुक्त्यानुजायंतेमित्राणिरिपवस्तथा ॥ ४१ ॥ मित्रं
चशत्रुतामेतिकस्मिंश्चित्कालपर्यये॥ शत्रुश्चमित्रतामेतिस्वार्थोहिबलवत्तरः ॥ ४२ ॥ योविश्वसितिमित्रेषुनविश्वसितिशत्रुषु॥ अर्थयुक्तिमविज्ञाययःप्रीतौ
कुरुतेमनः॥ ४३ ॥ मित्रेवायदिवाशत्रौतस्यापिचलितामतिः॥नविश्वसेदविश्वस्तेविश्वस्तेनातिविश्वसेत्॥विश्वासाद्भयमुत्पन्नमपिमूलानिकृंतति॥ ४४॥
अर्थयुक्त्याहिजायंतेपितामातासुतस्तथा॥ मातुलाभागिनेयाश्चतथासंबंधिबांधवाः॥ ४५॥पुत्रंहिमातापितरौत्यजतःपतितंप्रियं॥लोकोरक्षतिचात्मानंपश्य
स्वार्थस्यसारतां ॥ ४६ ॥ सामान्यानिष्कृतिःप्राज्ञयोमोक्षात्प्रत्यनंतरं॥ कृतंमृगयसेशत्रुंसुखोपायमसंशयं ॥ ४७॥ अस्मिन्निलयएवत्वंन्यग्रोधादवतारितः
॥ ४८ ॥ पूर्वंनिविष्टमुन्माथंचपलत्वान्नबुद्धवान् ॥ आत्मनश्चपलोनास्तिकुतोन्येषांभविष्यति ॥ ४९ ॥ तस्मात्सर्वाणिकार्याणिचपलोहंत्यसंशयं॥ ब्रवीषि
मधुरंयच्चप्रियोमेद्यभवानिति॥ ५० ॥ तन्मित्रकारणंसर्वंविस्तरेणापिमेशृणु ॥ कारणात्प्रियतामेतिद्वेष्योभवतिकारणात् ॥ ५१ ॥ अर्थार्थीजीवलोकोयंनक
श्चित्कस्यचित्प्रियः॥ सख्यंसोदर्ययोर्भ्रात्रोर्दंपत्योर्वापरस्परं॥ ५२ ॥ कस्यचिन्नाभिजानामिप्रीतिंनिष्कारणामिह॥ यद्यपिभ्रातरःक्रुद्धाभार्यावाकारणांत
रे॥ ५३॥ स्वभावतस्तेप्रीयंतेनेतरःप्रीयतेजनः॥ प्रियोभवतिदानेनप्रियवादेनचापरः ॥ ५४॥ मंत्रहोमजपैरन्यःकार्यार्थंप्रीयतेजनः॥ उत्पन्नाकारणेप्रीति
रासीन्नौकारणांतरे॥ ५५॥ प्रध्वस्तेकारणस्थानेसाप्रीतिर्विनिवर्तते ॥ किंतुतत्कारणंमन्येयेनाहंभवतःप्रियः॥ ५६॥ अन्यत्राभ्यवहारार्थंतत्रापिचबुधाव
यं॥ कालोहेतुंविकुरुतेस्वार्थस्तमनुवर्तते॥ ५७॥ स्वार्थंप्राज्ञोभिजानातिप्राज्ञंलोकोनुवर्तते ॥ नत्वीदृशंत्वयावाच्यंविदुषिस्वार्थपंडिते॥ ५८॥

अकालेहिसमर्थस्यस्नेहहेतुरयंतव ॥ तस्मान्नाहंचलेस्वार्थात्सुस्थिरःसंधिविग्रहे ॥ ५९ ॥ अभ्राणामिवरूपाणिविकुर्वंतिक्षणेक्षणे ॥ अद्यैवहिरिपुर्भूत्वापुनरद्यै
वमेसुहृत् ॥ ६० ॥ पुनश्चरिपुरद्यैवयुक्तीनांपश्यचापलं ॥ आसीन्मैत्रीतुतावन्नौयावद्धेतुरभूत्पुरा ॥ ६१ ॥ सागतासहतेनैवकालयुक्तेनहेतुना ॥ त्वंहिमेजाति
तःशत्रुःसामर्थ्यान्मित्रतांगतः ॥ ६२ ॥ तत्कृत्यमभिनिर्वर्त्यप्रकृतिःशत्रुतांगता ॥ सोहमेवंप्रणीतानिज्ञात्वाशास्त्राणितत्त्वतः ॥ ६३ ॥ प्रविशेयंकथंपाशंत्वत्कृ
तेतद्वदस्वमे ॥ त्वद्वीर्येणप्रमुक्तोहंमद्वीर्येणतथाभवान् ॥ ६४ ॥ अन्योन्यानुग्रहेवृत्तेनास्तिभूयःसमागमः ॥ त्वंहिसौम्यकृतार्थोद्यनिवृत्तार्थास्तथावयं ॥ ६५ ॥
नतेस्त्यद्यमयाकृत्यंकिंचिदन्यत्रभक्षणात् ॥ अहमन्नंभवान्भोक्तादुर्बलोहंभवान्बली ॥ ६६ ॥ नावयोर्विद्यतेसंधिर्वियुक्तेविषमेबले ॥ समन्येहंतवप्रज्ञांय
न्मोक्षात्स्वत्यनंतरं ॥ ६७ ॥ भक्ष्यंप्रशंससेनूनंसुखोपायेनकर्मणा ॥ भक्षार्थंत्व्यवबद्धस्त्वंसमुक्तःपीडितःक्षुधा ॥ ६८ ॥ शास्त्रजांमतिमास्थायनूनंभक्षयिताद्य
मां ॥ जानामिक्षुधितंतुत्वामाहारसमयश्चते ॥ ६९ ॥ सत्वंमामभिसंधायभक्ष्यंमृगयसेपुनः ॥ त्वंचापिपुत्रदारस्थोयत्संधिंसृजसेमयि ॥ ७० ॥ शुश्रूषांयतसेक
र्तुंसखेममनतत्क्षमं ॥ त्वयामांसहितंदृष्ट्वाप्रियाभार्यासुताश्चते ॥ ७१ ॥ कस्मात्तेमांनखादेयुर्हृष्टाःप्रणयिनस्त्वयि ॥ नाहंत्वयासमेष्यामिवृत्तोहेतुःसमागमे
॥ ७२ ॥ शिवंध्यायस्वमेस्वस्थःसुकृतंस्मरसेयदि ॥ शत्रोरनार्यभूतस्यक्लिष्टस्यक्षुधितस्यच ॥ ७३ ॥ भक्ष्यंमृगयमाणस्यकःप्राज्ञोविषयंव्रजेत् ॥ स्वस्तितेस्तुग
मिष्यामिदूरादपितवोद्विजे ॥ ७४ ॥ विश्वस्तंवाप्रमत्तंवाएतदेवकृतंभवेत् ॥ बलवत्संन्निकर्षोहिनकदाचित्प्रशस्यते ॥ ७५ ॥ नाहंत्वयासमेष्यामिनिवृत्तोभवल्लो
मश ॥ यदित्वंसुकृतंवेत्सितत्सख्यमनुसारय ॥ ७६ ॥ प्रशांतादपिमेपापात्भेतव्यंबलिनःसदा ॥ यदिस्वार्थंनतेकार्यंब्रूहिकिंकरवाणिते ॥ ७७ ॥ कामंसर्वंप्रदा
स्यामिनत्वात्मानंकदाचन ॥ आत्मार्थेसंततिस्त्याज्याराज्यंरत्नंधनानिच ॥ ७८ ॥ अपिसर्वस्वमुत्सृज्यरक्षेदात्मानमात्मना ॥ ऐश्वर्यधनरत्नानांप्रत्यमित्रेनिव
र्ततां ॥ ७९ ॥ दृष्टाहिपुनरावृत्तिर्जीवतामितिनःश्रुतं ॥ नत्वात्मनःसंप्रदानंधनरत्नवदिष्यते ॥ ८० ॥ आत्माहिसर्वदारक्ष्योदारैरपिधनैरपि ॥ आत्मरक्षणतंत्राणां
सुपरीक्षितकारिणां ॥ ८१ ॥ आपदोनोपपद्यंतेपुरुषाणांस्वदोषजाः ॥ शत्रुंसम्यग्विजानंतिदुर्बलायेबलीयसं ॥ ८२ ॥ नतेषांचाल्यतेबुद्धिःशास्त्रार्थकृतनिश्च
या ॥ इत्यभिव्यक्तमेवंसपलितेनाभिभर्त्सितः ॥ ८३ ॥ मार्जारोव्रीडितोभूत्वामूषिकंवाक्यमब्रवीत् ॥ ८४ ॥ लोमशउवाच सत्यंशपेत्वयाहंवैमित्रद्रोहो
विगर्हितः ॥ तन्मन्येहंतवप्रज्ञांयस्त्वंममहितेरतः ॥ ८५ ॥ उक्तवानर्थतत्त्वेनमयासंभिन्नदर्शनः ॥ नतुमामन्यथासाधोत्वंग्रहीतुमिहार्हसि ॥ ८६ ॥

प्राणप्रदानजंत्वत्तोमयिसौहृदमागतं॥ धर्मज्ञोस्मिगुणज्ञोस्मिकृतज्ञोस्मिविशेषतः॥ ८७॥ मित्रेषुवत्सलश्चास्मित्वद्भक्तश्चविशेषतः॥ तस्मादेवंपुनःसाधो मय्याचरितुमर्हसि॥ ८८॥ त्वयाहिवाच्यमानोहंजह्यांप्राणान्सबांधवः॥ विश्रंभोहिबुधैर्दृष्टोमद्विधेषुमनस्विषु॥ ८९॥ तदेतद्धर्मतत्त्वज्ञनत्वंशंकितुमर्हसि॥ इतिसंस्तूयमानोऽपिमार्जारेणसमूषिकः॥ ९०॥ मनसाभावगंभीरोमार्जारंवाक्यमब्रवीत्॥ साधुर्भवान्श्रुतार्थोस्मिप्रियेचनचविश्वसे॥ ९१॥ संस्तवैर्वा धनौघैर्वानाहंशक्यःपुनस्त्वया॥ नह्यमित्रवशंयांतिप्राज्ञानिष्कारणंसखे॥ ९२॥ अस्मिन्नर्थेचगाथेद्वेनिबोधोशनसाकृते॥ शत्रुसाधारणेकृत्येकृत्वासंधिंबली यसा॥ ९३॥ समाहितश्चरेद्युक्त्याकृतार्थश्चनविश्वसेत्॥ नविश्वसेदविश्वस्तेविश्वस्तेनातिविश्वसेत्॥ ९४॥ नित्यंविश्वासयेदन्यान्परेषांतुनविश्वसेत्॥ त स्मात्सर्वास्ववस्थासुरक्षेज्जीवितमात्मनः॥ ९५॥ द्रव्याणिसंततिश्चैवसर्वंभवतिजीवतः॥ संक्षेपोनीतिशास्त्राणामविश्वासःपरोमतः॥ ९६॥ नृषुतस्मादवि श्वासःपुष्कलंहितमात्मनः॥ वध्यंतेनह्यविश्वस्ताःशत्रुभिर्दुर्बलाअपि॥ ९७॥ विश्वस्तास्तेषुवध्यंतेबलवंतोपिदुर्बलैः॥ त्वद्विधेभ्योमयात्मारक्ष्योमार्जारसर्व दा॥ ९८॥ रक्षत्वमपिचात्मानंचांडालाज्जातिकिल्बिषात्॥ सतस्यब्रुवतस्त्वेवंसंत्रासाज्जातसाध्वसः॥ ९९॥ शाखांहित्वाजवेनाशुमार्जारःप्रययौततः॥ ततः शास्त्रार्थतत्त्वज्ञोबुद्धिसामर्थ्यमात्मनः॥ २००॥ विश्राव्यपलितःप्राज्ञोबिलमन्यज्जगामह॥ एवंप्रज्ञावताबुद्ध्यादुर्बलेनमहाबलाः॥ १॥ एकेनबहवोऽमित्राः पलितेनाभिसंधिताः॥ अरिणापिसमर्थेनसंधिंकुर्वीतपंडितः॥ २॥ मूषिकश्चबिडालश्चमुक्तावन्योन्यसंश्रयात्॥ इत्येवंक्षत्रधर्मश्चमयामार्गेषुदर्शितः॥ ३॥ विस्तरेणमहाराजसंक्षेपमपिमेशृणु॥ अन्योन्यकृतवैरौतुचक्रतुःप्रीतिमुत्तमां॥ ४॥ अन्योन्यमभिसंधातुंसंबभूवतयोर्मतिः॥ तत्रप्राज्ञोभिसंधत्तेसम्यग्बुद्धिस माश्रयात्॥ ५॥ अभिसंधीयतेप्राज्ञःप्रमादादपिवाबुधैः॥ तस्माद्भीतवद्भीतोविश्वस्तवदविश्वसन्॥ ६॥ नह्यप्रमत्तश्चलतिचलितोवाविनश्यति॥ कालेन रिपुणासंधिःकालेमित्रेणविग्रहः॥ ७॥ कार्यइत्येवसंधिज्ञाःप्राहुर्नित्यंनराधिप॥ एतज्ज्ञात्वामहाराजशास्त्रार्थमभिगम्यच॥ ८॥ अभियुक्तःप्रसन्नश्चप्राग्भ याद्भीतवच्चरेत्॥ भीतवत्संन्निधिःकार्यःप्रतिसंधिस्तथैवच॥ ९॥ भयादुत्पद्यतेबुद्धिरप्रमत्ताभियोगतः॥ नभयंविद्यतेराजन्भीतस्यानागतेभये॥ २१०॥ अभीतस्यचविश्रंभात्सुमहज्जायतेभयं॥ अभीश्चरतियोनित्यंमंत्रोदेयःकथंचन॥ ११॥ अविज्ञानाद्धिविज्ञातोगच्छेदास्पददर्शिषु॥ तस्माद्भीतवद्भीतो विश्वस्तोबहुविश्वसन्॥ १२॥ कार्याणांगुरुतांप्राप्यनानृतंकिंचिदाचरेत्॥ एवमेतन्मयाप्रोक्तमितिहासंयुधिष्ठिर॥ २१३॥

॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२२१॥ इतिशां०आप०नैलं०भार०अष्टत्रिंशदधिकशततमोध्यायः॥ १३८॥ ॥ ७॥ उक्तोमंत्रइति॥ १॥२॥३॥ अविश्वस्तंयथास्यात्तथाबद्धविश्व सेदित्युक्तं तत्रसर्वत्राविश्वासेकार्यस्यासिद्धिरेवस्यादित्याशंक्यपूजनीदृष्टांतेनपूर्वंकृतापकारोनविश्वसेदितिनिरूपयति उक्तइत्यध्यायेन पूजन्याचटकया॥ ४॥ ५॥ जीवजीवकःशाकुनिकःसहिअयं

श्रुत्वात्वंसुहृदांमध्येयथावत्समुपाचर॥ उपलभ्यमतिंचाग्र्यामरिमित्रांतरंतथा॥ १४॥ संधिविग्रहकालेचमोक्षोपायस्तथैवच॥ शत्रुसाधारणेकृत्येकृत्वा संधिंबलीयसा॥ १५॥ समागमेचरेद्युक्त्याकृतार्थोनचविश्वसेत्॥ अविरुद्धांत्रिवर्गेणनीतिमेतांमहीपते॥ १६॥ अभ्युत्तिष्ठश्रुतादस्माद्भूयःसंरक्षयन्प्रजाः॥ ब्राह्मणैश्चापितेसार्धंयात्राभवतुपांडव॥ १७॥ ब्राह्मणावैपरंश्रेयोदिविचेहचभारत॥ एतेधर्मस्यवेत्तारःकृतज्ञाःसततंप्रभो॥ १८॥ पूजिताःशुभकर्तारःपू जयेत्तान्नराधिप॥ राज्यंश्रेयःपरंराजन्यशःकीर्तिंचलप्स्यसे॥ १९॥ कुलस्यसंततिंचैवयथान्यायंयथाक्रमं॥ २२०॥ द्वयोरिमंभारतसंधिविग्रहंसुभाषितं बुद्धिविशेषकारकं॥ यथात्ववेक्ष्यक्षितिपेनसर्वदानिषेवितव्यंनृपशत्रुमंडले॥ २२१॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिप०आप०मार्जारमूषिकसंवादेअष्टत्रिंश दधिकशततमोऽध्यायः॥१३८॥ ॥७॥ युधिष्ठिरउवाच उक्तोमंत्रोमहाबाहोविश्वासोनास्तिशत्रुषु॥ कथंहिराजावर्तेतयदिसर्वत्रनाश्वसेत्॥१॥ विश्वासाद्धिपरंराजन्राज्ञामुत्पद्यतेभयं॥ कथंहिनाश्वसन्राजाशत्रूञ्जयतिपार्थिवः॥ २॥ एतन्मेसंशयंछिंधिमतिर्मेसंप्रमुह्यति॥ अविश्वासकथामेता मुपश्रुत्यपितामह॥ ३॥ भीष्मउवाच श्रृणुष्वराजन्यद्वृत्तंब्रह्मदत्तनिवेशने॥ पूजन्यासहसंवादंब्रह्मदत्तस्यभूपतेः॥ ४॥ कांपिल्येब्रह्मदत्तस्यत्वंतःपुर निवासिनी॥ पूजनीनामशकुनिर्दीर्घकालंसहोषिता॥ ५॥ रुतज्ञासर्वभूतानांयथावैजीवजीवकः॥ सर्वज्ञासर्वतत्त्वज्ञातिर्यग्योनिंगतापिसा॥ ६॥ अभि प्रजातासातत्रपुत्रमेकंसुवर्चसं॥ समकालंचराज्ञोऽपिदेव्यांपुत्रोव्यजायत॥ ७॥ तयोरर्थेकृतज्ञासाखेचरीपूजनीसदा॥ समुद्रतीरंसागत्वाआजहारफलद्व यं॥ ८॥ पुष्ट्यर्थंचस्वपुत्रस्यराजपुत्रस्यचैवह॥ फलमेकंसुतायादाद्राजपुत्रायचापरं॥ ९॥ अमृतास्वादसदृशंबलतेजोभिवर्धनं॥ आदायादायसैवाशुतयोः प्रादात्पुनःपुनः॥ १०॥ ततोगच्छत्परांवृद्धिंराजपुत्रःफलाशनात्॥ ततःसधात्र्याकक्षेणउह्यमानोनृपात्मजः॥ ११॥ ददर्शतंपक्षिसुतंबाल्यादागत्यबालकः॥ ततोबाल्याच्चयत्नेनतेनक्रीडतपक्षिणा॥ १२॥ शून्येचतमुपादायपक्षिणंसमजातकं॥ हत्वाततःसराजेंद्रधात्र्याहस्तमुपागतः॥ १३॥

पक्षीअस्यांदिशिलाभंअस्यामलाभंदिशतीतिवर्णयति जीवजीवकइति पक्षिविशेषइत्यन्ये॥६॥ अभिप्रजाताप्रसूतवती देव्यांराजभार्यायां॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥ समजातकंसमानवयसं॥ १३॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ इच्छयाबुद्धिपूर्वकं उपसर्पतिफलरूपेणकर्तारम् ॥ २१ ॥ कर्तर्यदृष्टंतत्पुत्रादावपिपापंदृश्यतएवेत्याह पापमिति तेषांमहतां पापमपराधकृतमेनः ॥ २२ ॥ २३ ॥ मागमःमास्मगमः ॥ २४ ॥ परिलंबतःविश्वासंकुर्वतः ॥ २५ ॥ २६ ॥ नियच्छतिमृत्युनाशयति ततोनष्टसंततित्वात्परलोकंचनियच्छति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ जरावीर्यहरत्वात् बीजमात्रंप्र

अथसापूजनीराजन्नागमत्फलहारिणी ॥ अपश्यन्निहतंपुत्रंतेनबालेनभूतले ॥ १४ ॥ बाष्पपूर्णमुखीदीनादृष्ट्वातंरुदतीसुतं ॥ पूजनीदुःखसंतप्तारुदतीवाक्यमब्रवीत् ॥ १५ ॥ क्षत्रियेसंगतंनास्तिनप्रीतिर्नचसौहृदं ॥ कारणात्सांत्वयंत्येतेकृतार्थाःसंत्यजंतिच ॥ १६ ॥ क्षत्रियेषुनविश्वासःकार्यःसर्वापकारिषु ॥ अपकृत्यापिसततंसांत्वयंतिनिरर्थकं ॥ १७ ॥ अहमस्यकरोम्यद्यसदृशींवैरयातनां ॥ कृतघ्नस्यनृशंसस्यभृशंविश्वासघातिनः ॥ १८ ॥ सहसंजातवृद्धस्यतथैवसहभोजिनः ॥ शरणागतस्यचवधस्त्रिविधंह्येवपातकं ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वाचरणाभ्यांतुनेत्रेनृपसुतस्यसा ॥ भित्वाखस्थाततइदंपूजनीवाक्यमब्रवीत् ॥ २० ॥ इच्छयेहकृतंपापंसद्यस्तंचोपसर्पति ॥ कृतंप्रतिकृतंयेषांननश्यतिशुभाशुभं ॥ २१ ॥ पापंकर्मकृतंकिंचिद्यदितस्मिन्नदृश्यते ॥ नृपतेतस्यपुत्रेषुपौत्रेष्वपिचनप्तृषु ॥ २२ ॥ ब्रह्मदत्तःसुतंदृष्ट्वापूजन्याहृतलोचनं ॥ कृतेप्रतिकृतंमत्वापूजनीमिदमब्रवीत् ॥ २३ ॥ ब्रह्मदत्तउवाच अस्तिवैकृतमस्माभिरस्तिप्रतिकृतंत्वया ॥ उभयंतत्समीभूतंवसपूजनिमागमः ॥ २४ ॥ पूजन्युवाच सकृत्कृतापराधस्यतत्रैवपरिलंबतः ॥ नतद्बुधाःप्रशंसंतिश्रेयस्तत्रापसर्पणं ॥ २५ ॥ सांत्वेप्रयुक्तेसततंकृतवैरेनविश्वसेत् ॥ क्षिप्रंसबध्यतेमूढोनहिवैरंप्रशाम्यति ॥ २६ ॥ अन्योन्यकृतवैराणांपुत्रपौत्रंनियच्छति ॥ पुत्रपौत्रविनाशेचपरलोकंनियच्छति ॥ २७ ॥ सर्वेषांकृतवैराणामविश्वासःसुखोदयः ॥ एकांततोनविश्वासःकार्योविश्वासघातकैः ॥ २८ ॥ नविश्वसेदविश्वस्तेविश्वस्तेनातिविश्वसेत् ॥ विश्वासाद्भयमुत्पन्नमपिमूलंनिकृंतति ॥ कामंविश्वासयेदन्यान्परेषांचनविश्वसेत् ॥ २९ ॥ मातापिताबांधवानांवरिष्ठौभार्याजराबीजमात्रंतुपुत्रः ॥ भ्राताशत्रुःक्लिन्नपाणिर्वयस्यआत्माह्येकःसुखदुःखस्यभोक्ता ॥ ३० ॥ अन्योन्यकृतवैराणांनसंधिरुपपद्यते ॥ सचहेतुरतिक्रांतोयदर्थमहमावसं ॥ ३१ ॥ पूजितस्यार्थमानाभ्यांजंतोःपूर्वापकारिणः ॥ मनोभवत्यविश्वस्तंकर्मत्रासयतेऽबलान् ॥ ३२ ॥ पूर्वंसंमाननायत्रपश्चाच्चैवविमानना ॥ जह्यात्तत्सत्ववान्स्थानंशत्रोःसंमानितोपिसन् ॥ ३३ ॥ उषितास्मितवागारेदीर्घकालंसमर्चिता ॥ तदिदंवैरमुत्पन्नंसुखमाशुव्रजाम्यहं ॥ ३४ ॥

सवरूपत्वात् शत्रुःरिक्थहरत्वात् क्लिन्नपाणिःउपक्रियमाणः धनादिनापूज्यमानमेवमित्रंनान्यदित्यर्थः ॥ ३० ॥ हेतुःपुत्ररक्षास्नेहोवा ॥ ३१ ॥ कर्मस्वकृतं अबलान्मादृशान् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥ नेति अन्योन्यस्यापकारमुभावपिनित्यंस्मरतइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ प्रतिकृतंप्रायश्चित्तंजातमितिमन्वानःसाधुःपुनर्नापकरोतीत्याशयेनाह कृतस्येति ॥ ३७॥ ३८ ॥ नशक्यंतेजेतुमितिशेषः ॥ ३९ ॥
श्वपचश्चांडालः श्वमांसाहारोपिशुनासहसख्यमेतिसंवादादेवंममापिजानीहीत्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ वैरंस्त्रीकृतंकृष्णशिशुपालयोः वास्तुगृहादिकंस्थानंतज्जंकौरवपांडवानां वाग्जंद्रोणद्रुपदयोः सापत्नंजा
तिवैरंमूषकमार्जारयोः अपराधजंआवयोः तच्चतच्चेतिद्वंद्वः ताभ्यांसहितंससापत्नापराधजं ॥ ४२॥ कृतवैरोपिदाताऽर्थादिनामानयितार्थाशावताराज्ञानहंतव्यः ॥ ४३ ॥ यद्यप्येवंनित्यंफलद्वयदानात्त्वंमांनह

ब्रह्मदत्तउवाच यःकृतेप्रतिकुर्याद्वैनसतत्रापराध्नुयात् ॥ अनृणस्तेनभवतिवसपूजनिमागमः ॥ ३५॥ पूजन्युवाच नकृतस्यतुकर्तुश्चसख्यंसंधी
यतेपुनः॥ हृदयंतत्रजानातिकर्तुश्चैवकृतस्यच॥ ३६॥ ब्रह्मदत्तउवाच कृतस्यचैवकर्तुश्चसख्यंसंधीयतेपुनः ॥ वैरस्योपशमोदृष्टःपापंनोपाश्नुतेपुनः
॥ ३७॥ पूजन्युवाच नास्तिवैरमतिक्रांतंसांत्वितोस्मीतिनाश्वसेत्॥ विश्वासाद्बध्यतेलोकेतस्माच्छ्रेयोप्यदर्शनं॥ ३८॥ तरसायेनशक्यंतेशस्त्रैःसुनिशि
तैरपि॥ साम्नातेपिनिगृह्यंतेगजाइवकरेणुभिः॥३९॥ ब्रह्मदत्तउवाच संवासाज्जायतेस्नेहोजीवितांतकरेष्वपि॥ अन्योन्यस्यचविश्वासःश्वपचेनशुनो
यथा॥ ४०॥ अन्योन्यकृतवैराणांसंवासान्मृदुतांगतं॥ नैवतिष्ठतितद्वैरंपुष्करस्थमिवोदकं॥ ४१॥ पूजन्युवाच वैरंपंचसमुत्थानंतच्चबुध्यंतिपंडिताः॥
स्त्रीकृतंवास्तुजंवाग्जंससापत्नापराधजं॥ ४२॥ तत्रदातानहंतव्यःक्षत्रियेणविशेषतः॥ प्रकाशंवाप्रकाशंवाबुध्वादोषबलाबलं ॥ ४३॥ कृतवैरेनविश्वासःका
र्यस्त्विहसुहृद्यपि॥ छन्नंसंतिष्ठतेवैरंगूढोग्निरिवदारुषु॥ ४४॥ नवित्तेननपारुष्यैर्नचसांत्वेनवाश्रितैः॥ कोपाग्निःशाम्यतेराजंस्तोयाग्निरिवसागरे ॥ ४५॥ न
हिवैराग्निरुद्भूतःकर्मचाप्यपराधजं॥ शाम्यत्यदग्ध्वानृपतेविनाह्येकतरक्षयात् ॥ ४६ ॥ सत्कृतस्यार्थमानाभ्यामनुपूर्वापकारिणः॥ नादेयोमित्रविश्वासःक
र्मत्रासयतेऽबलान्॥ ४७॥ नैवापकार्येकस्मिंश्चिदहंत्वयितथाभवान् ॥ उषितास्मिगृहेऽहंतेनेदानींविश्वसाम्यहं॥ ४८॥ ब्रह्मदत्तउवाच कालेनक्रियते
कार्यंतथैवविविधाःक्रियाः॥ कालेनैतेप्रवर्तंतेकःकस्येहापराध्यति॥ ४९॥ तुल्यंचोभेप्रवर्तेतेमरणंजन्मचैवह॥ कार्यंतेचैवकालेनतन्निमित्तंनजीवति॥५०॥

निष्यसीतिजानामितथापिकृतवैरेविश्वासोनीतिविरुद्धइत्याह कृतेति ॥ ४४ ॥ पारुष्यैःगुरुशिक्षार्थंगुरुभिरुक्तैः ॥ ४५ ॥ वैराग्निःअदग्ध्वानशाम्यत्यपराधजंकर्मएकतरक्षयाद्विनानशाम्यतीतियोजना
॥ ४६ ॥ ४७ ॥ कस्मिंश्चिदन्यतरेअपकार्येन्यतरेणबाध्येसति अहंचत्वयितथास्मिएवंभवानपिमयितथास्तीतियोज्यं अतोनावयोरन्योन्यंविश्वासःसंभवतीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ कालाधीनेजगतिआवयो
र्मध्येकस्यापिदोषोनास्तीत्याह कालेनेत्यादिना ॥४९॥ कार्यंतेजायते तन्निमित्तंकालनिमित्तं नजीवतिम्रियते ॥ ५०॥

एकैकस्यएकैकेन ॥५१॥५२॥ क्षमक्षमस्व ॥५३॥५४॥५५॥५६॥ कस्माद्धर्मोस्तिकर्तृषु तद्वाविधिनिषेधकथाव्यर्थास्यादितिभावः॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३ ॥ सुतेननष्टेनदुष्टेनवा ॥६४॥

बध्यंतेयुगपत्केचिदेकैकस्यनचापरे॥ कालोदहतिभूतानिसंप्राप्याग्निरिवेंधनं॥ ५१ ॥ नाहंप्रमाणंनैवत्वमन्योन्यंकारणंशुभे॥ कालोनित्यमुपादत्तेसुखंदुः खंचदेहिनां॥ ५२॥ एवंवसेहसस्नेहायथाकाममहिंसिता॥ यत्कृतंतत्तुमेक्षांतंत्वंचवैक्षमपूजनि ॥ ५३॥ पूजन्युवाच यदिकालःप्रमाणंतेनवैरंकस्यचिद्भवेत्॥ कस्मात्त्वपचितिंयांतिबांधवाबांधवैर्हतैः॥ ५४॥ कस्माद्देवासुराःपूर्वमन्योन्यमभिजघ्निरे॥ यदिकालेननिर्याणंसुखंदुःखंभवाभवौ॥ ५५॥ भिषजो भैषजंकर्तुंकस्मादिच्छंतिरोगिणः॥ यदिकालेनपच्यंतेभेषजैःकिंप्रयोजनं॥ ५६॥ प्रलापःसुमहान्कस्मात्क्रियतेशोकमूर्छितैः॥ यदिकालःप्रमाणंतेकस्माद्धर्मोस्तिकर्तृषु॥ ५७॥ तवपुत्रोममापत्यंहतवान्सहतोमया॥ अनंतरंत्वयाहंचहंतव्याहिनराधिप॥ ५८॥ अहंहिपुत्रशोकेनकृतपापातवात्मजे॥ यथात्वयाप्रहर्तव्यंतथातत्त्वंचमेशृणु॥ ५९॥ भक्षार्थंक्रीडनार्थंचनरावांछंतिपक्षिणः॥ तृतीयोनास्तिसंयोगोवधबंधादृतेक्षमः॥ ६०॥ वधबंधभयादेतेमोक्षतंत्रमुपाश्रिताः॥ मरणोत्पातजंदुःखंप्राहुर्वेदविदोजनाः॥ ६१॥ सर्वस्यदयिताःप्राणाःसर्वस्यदयिताःसुताः॥ दुःखादुद्विजतेसर्वःसर्वस्यसुखमीप्सितं ॥ ६२॥ दुःखंजराब्रह्मदत्तदुःखमर्थविपर्ययः॥ दुःखंचानिष्टसंवासोदुःखमिष्टवियोजनं॥ ६३॥ वधबंधकृतंदुःखंस्त्रीकृतंसहजंतथा॥ दुःखंसुतेनसततंजनान्विपरिवर्तते॥ ६४॥ नदुःखंपरदुःखेवैकेचिदाहुरबुद्धयः॥ योदुःखंनाभिजानातिसजल्पतिमहाजने॥ ६५॥ यस्तुशोचतिदुःखार्तःसकथंवक्तुमुत्सहेत्॥ रसज्ञःसर्वदुःखस्ययथात्मनितथापरे॥ ६६॥ यत्कृतंतेमयाराजंस्त्वयाचममयत्कृतं॥ नतद्वर्षशतैःशक्यंव्यपोहितुमरिंदम॥ ६७॥ आवयोःकृतमन्योन्यंपुनःसंधिर्नविद्यते॥ स्मृत्वास्मृत्वाहितेपुत्रंनवंवैरंभविष्यति॥ ६८॥ वैरमंतिकमासाद्ययःप्रीतिंकर्तुमिच्छति॥ मृन्मयस्येवभग्नस्ययथासंधिर्नविद्यते॥ ६९॥ निश्चयःस्वार्थशास्त्रेषुविश्वासश्चासुखोदयः॥ उशनाचैवगाथेद्वेप्रल्हादायाब्रवीत्पुरा॥ ७०॥ येवैरिणःश्रद्दधतेसत्येसत्येतरेपिवा॥ वध्यंतेश्रद्दधानास्तुमधुशुष्कतृणैर्यथा॥ ७१॥ नहिवैराणिशाम्यंतिकुलेदुःखगतानिच॥ आख्यातारश्चविद्यंतेकुलेवैध्रियतेपुमान्॥ ७२॥ उपगृह्यतुवैराणिसांत्वयंतिनराधिप॥ अथैनंप्रतिपिंषंतिपूर्णंघटमिवाश्मनि॥ ७३॥ सदानविश्वसेद्राजापापंकृत्वेहकस्यचित्॥ अपकृत्यपरेषांहिविश्वासाद्दुःखमश्नुते॥ ७४॥

॥६५॥६६॥६७॥ कृतंअलंपर्याप्तंसख्यमितिशेषः॥६८॥६९॥७०॥ वैरिणःवाक्येइतिशेषः शत्रुणादर्शितंपुरःस्थितंमधुश्रद्दधानाःशुष्कतृणैश्छन्नेप्रपातेयथापतंतितद्वदेतेइत्यर्थः ॥ ७१॥ ७२॥७३॥७४॥

सर्वथाऽनाश्वासेनृणांजीवनमेवनस्यादित्याह नेति ॥ ७५ ॥ स्वयंदोषवतीअहंनिर्दोषमपित्वयासहवासंकर्तुंनशक्नोमीत्याह दृष्टांतमुखेन यस्येत्यादिना ॥ ७६॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥८०॥ ८१ ॥८२॥ अकर्मशीलइतिच्छेदः ॥ ८३ ॥ अर्थकालदैवस्वभावाख्यं ॥ ८४ ॥ बलंवैराग्यं ॥ ८५॥ कुप्यंताम्रादिचादकुप्यंस्वर्णरत्नादि उपहितानिउपमित्राणि ॥ ८६ ॥ विद्यादीनांफलानिक्रमेणाह सर्वत्रेति क

ब्रह्मदत्तउवाच नाविश्वासाद्धिंदतेऽर्थानीहतेचापिकिंचन॥ भयात्त्वेकतरान्नित्यंमृतकल्पाभवंतिच॥७५॥ पूजन्युवाच यस्येहव्रणिनौपादौपद्भ्यांच परिसर्पति॥ खन्येतेतस्यतेपादौसुगुप्तमिहधातवः॥ ७६ ॥ नेत्राभ्यांसरुजाभ्यांयःप्रतिवातमुदीक्षते ॥ तस्यवायुरुजात्यर्थंनेत्रयोर्भवतिध्रुवं॥ ७७॥ दुष्टंपं थानमासाद्ययोमोहादुपपद्यते॥ आत्मनोबलमज्ञायतदंतंतस्यजीवितं ॥ ७८ ॥ यस्तुवर्षमविज्ञायक्षेत्रंकर्षतिकर्षकः ॥ हीनःपुरुषकारेणसस्यंनैवाश्नुतेततः ॥ ७९ ॥ यस्तुतिक्तंकषायंवास्वादुवामधुरंहितं॥ आहारंकुरुतेनित्यंसोमृतत्वायकल्पते॥८०॥ पथ्यंमुक्त्वातुयोमोहाद्दुष्टमश्नातिभोजनं॥ परिणाममविज्ञायत दंतंतस्यजीवितं॥ ८१ ॥ दैवंपुरुषकारश्चस्थितावन्योन्यसंश्रयात्॥ उदाराणांतुसत्कर्मदैवंक्लीबाउपासते ॥ ८२ ॥ कर्मचात्महितंकार्यंतीक्ष्णंवायदिवामृदु॥ ग्रस्यतेकर्मशीलस्तुसदानर्थैरकिंचनः॥ ८३॥ तस्मात्सर्वंव्यपोह्यार्थंकार्यएवपराक्रमः ॥ सर्वस्वमपिसंत्यज्यकार्यमात्महितंनरैः॥ ८४ ॥ विद्याशौर्यंचदाक्ष्यं चबलंधैर्यंचपंचमं॥ मित्राणिसहजान्याहुर्वर्तयंतीहतैर्बुधाः॥ ८५॥ निवेशनंचकुप्यंचक्षेत्रंभार्यासुहृज्जनः॥एतान्युपहितान्याहुःसर्वत्रलभतेपुमान्॥८६॥ सर्वत्ररमतेप्राज्ञःसर्वत्रचविराजते॥ नविभीषयतेकश्चिद्भीषितोनबिभेतिच ॥ ८७ ॥ नित्यंबुद्धिमतोप्यर्थःस्वल्पकोऽपिविवर्धते ॥ दाक्ष्येणाकुर्वतःकर्मसंय मात्प्रतितिष्ठति॥ ८८ ॥ गृहस्नेहावबद्धानांनराणामल्पमेधसां ॥ कुस्त्रीखादतिमांसानिमाघमांसेगवाइव ॥ ८९ ॥ गृहंक्षेत्राणिमित्राणिस्वदेशइतिचापरे॥ इत्येवमवसीदंतिनराबुद्धिविपर्यये॥ ९० ॥ उत्पतेत्सहजाद्देशाद्व्याधिदुर्भिक्षपीडितात्॥ अन्यत्रवस्तुंगच्छेद्वावसेद्वानित्यमानितः॥ ९१ ॥ तस्मादन्यत्रयास्या मिवस्तुंनाहमिहोत्सहे॥ कृतमेतदनार्यमेतवपुत्रेचपार्थिव॥ ९१ कुभार्यांचकुपुत्रंचकुराजानंकुसौहृदं ॥ कुसंबंधंकुदेशंचदूरतःपरिवर्जयेत्॥ ९३॥ कुपुत्रेना स्तिविश्वासःकुभार्यायांकुतोरतिः ॥ कुराज्येनिर्वृतिर्नास्तिकुदेशेनास्तिजीविका॥ ९४॥

श्चित्तमितिशेषः ॥ ८७ ॥ दाक्ष्येणवर्धतेसंयमाद्दाक्ष्यसंकोचात् प्रतितिष्ठतिप्रतिष्ठांस्थितिमेवगच्छतिवर्धतइत्यर्थः ॥ ८८ ॥ बलहीनस्यावस्थामाह गृहेति खादति स्वापराधैस्तंसंतापयतिशुष्कंकरोति मा घमांकर्कटींसेगवास्तदपत्यानि कर्कट्यानाशहेतुर्गर्भएवेतिप्रसिद्धं ॥ ८९ ॥ निर्धैर्यस्याह गृहमिति ॥ ९० ॥ ९१ ॥ मेमया ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४॥

॥ ९५ ॥ ९६ ॥ यत्रेति यत्रदेशेबलात्कारोनास्ति तत्रभीरेवनास्ति योराजादरिद्रंजनंबुभूषतिपालयितुमिच्छति सएवतेनसहपाल्यपालकभावलक्षणःसंबंधइतियोज्यं ॥ ९७॥ धर्मनेत्रोधर्मनेता ॥ ९८ ॥
निग्रहात्बंदीरूपात् नतुस्वेच्छया स्वप्रमत्तःसुतरांअप्रमत्तः ॥ ९९ ॥ समुपयोजयेत् भक्षयेत्अथचनरक्षति ॥ १०० ॥ अभयमितिच्छेदः ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ संभावयतिइष्टंचिंतय

कुमित्रेसंगतिर्नास्तिनित्यमस्थिरसौहृदे॥ अवमानःकुसंबंधेभवत्यर्थविपर्यये ॥ ९५ ॥ साभार्यायाप्रियंब्रूतेसपुत्रोयत्रनिर्वृतिः ॥ तन्मित्रंयत्रविश्वासःस देशोयत्रजीव्यते॥ ९६॥ यत्रनास्तिबलात्कारःसराजातीव्रशासनः॥ भीरेवनास्तिसंबंधोदरिद्रंयोबुभूषते॥९७॥भार्यादेशोथमित्राणिपुत्रसंबंधिबांधवाः॥ एवेसर्वेगुणवतिधर्मनेत्रेमहीपतौ ॥ ९८ ॥ अधर्मज्ञस्यविलयंप्रजागच्छंतिनिग्रहात्॥ राजामूलंत्रिवर्गस्यस्वप्रमत्तोऽनुपालयेत्॥९९॥ बलिषड्भागमुद्धृत्य बलिंसमुपयोजयेत् ॥ नरक्षतिप्रजाःसम्यग्यःसपार्थिवतस्करः ॥ १०० ॥ दत्वाभयंयःस्वयमेवराजानतत्प्रमाणंकुरुतेऽर्थलोभात् ॥ ससर्वलोकादुपलभ्यपा पंसोधर्मबुद्धिर्निरयंप्रयाति॥ १०१ ॥ दत्वाभयंस्वयंराजाप्रमाणंकुरुतेयदि॥ ससर्वसुखकृज्ज्ञेयःप्रजाधर्मेणपालयन्॥ २ ॥ मातापितागुरुर्गोप्तावह्निर्वैश्रव णोयमः॥ सप्तराज्ञोगुणानेतान्मनुराहप्रजापतिः॥ ३ ॥ पिताहिराजाराष्ट्रस्यप्रजानांयोनुकंपनः॥ तस्मिन्मिथ्याविनीतोहितिर्यग्गच्छतिमानवः॥ ४॥ संभा वयतिमातेवदीनमप्युपपद्यते ॥ दहत्यग्निरिवानिष्टान्यमयन्नसतोयमः ॥ ५ ॥ इष्टेषुविसृजन्नर्थान्कुबेरइवकामदः ॥ गुरुर्धर्मोपदेशेनगोप्ताचपरिपालयन् ॥ ६॥ यस्तुरंजयतेराजापौरजानपदान्गुणैः॥ नतस्यभ्रमतेराज्यंस्वयंधर्मानुपालनात्॥ ७॥ स्वयंसमुपजानन्हिपौरजानपदार्चनं॥ ससुखंप्रेक्षतेराजाइहलो केपरत्रच॥ ८ ॥ नित्योद्विग्नाःप्रजायस्यकरभारप्रपीडिताः॥ अनर्थैर्विप्रलुप्यंतेसगच्छतिपराभवं॥ ९॥ प्रजायस्यविवर्धतेसरसीवमहोत्पलं॥ ससर्वफलभा ग्राजास्वर्गलोकेमहीयते॥ १० ॥ बलिनाविग्रहोराजन्नकदाचित्प्रशस्यते॥ बलिनाविग्रहोयस्यकुतोराज्यंकुतःसुखं॥ ११ ॥ भीष्मउवाच सैवमुक्त्वाश कुनिकाब्रह्मदत्तंनराधिपं ॥ राजानंसमनुज्ञाप्यजगामाभीप्सितांदिशं ॥ १२ ॥ एतत्तेब्रह्मदत्तस्यपूजन्यासहभाषितं ॥ मयोक्तंनृपतिश्रेष्ठकिमन्यच्छ्रोतुमि च्छसि॥ ११३॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति॰आप॰ब्रह्मदत्तपूजन्योःसंवादेएकोनचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः॥ १३९॥ ॥ ९॥ युधिष्ठिरउवाच युगक्षयात्परिक्षीणेधर्मेलोकेचभारत॥ दस्युभिःपीड्यमानेचकथंस्थेयंपितामह॥ १ ॥

ति उपपद्यतेपालयति ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥१०॥११॥१२॥१३॥ इतिशांतिपर्वणिआप॰नैलकंठीयेभारतभाव॰एकोनचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १३९ ॥ ॥ ९ ॥ युगेति ॥१॥

घृणांदयां ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ नित्यमुद्यतदंडःस्यादित्याद्येतदंतोपंथआदिपर्वणिव्याख्यातः ॥ १९ ॥

भीष्मउवाच अत्रतेवर्तयिष्यामिनीतिमापत्सुभारत ॥ उत्सृज्यापिघृणांकालेयथावर्त्तेतभूमिपः ॥ २ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ भारद्वाज
स्यसंवादंराज्ञःशत्रुंजयस्यच ॥ ३ ॥ राजाशत्रुंजयोनामसौवीरेषुमहारथः ॥ भारद्वाजमुपागम्यपप्रच्छार्थविनिश्चयं ॥ ४ ॥ अलब्धस्यकथंलिप्सालब्धंकेन
विवर्द्धते ॥ वर्द्धितंपाल्यतेकेनपालितंप्रणयेत्कथं ॥ ५ ॥ तस्मैविनिश्चितार्थायपरिपृष्टोर्थनिश्चयं ॥ उवाचब्राह्मणोवाक्यमिदंहेतुमदुत्तमं ॥ ६ ॥ नित्यमुद्यतदंडः
स्यान्नित्यंविवृतपौरुषः ॥ अच्छिद्रश्छिद्रदर्शीचपरेषांविवरानुगः ॥ ७ ॥ नित्यमुद्यतदंडस्यभृशमुद्विजतेनरः ॥ तस्मात्सर्वाणिभूतानिदंडेनैवप्रसाधयेत् ॥ ८ ॥
एवंदंडंप्रशंसंतिपंडितास्तत्त्वदर्शिनः ॥ तस्माच्चतुष्टयेतस्मिन्प्रधानोदंडउच्यते ॥ ९ ॥ छिन्नमूलेत्वधिष्ठानेसर्वेषांजीवनंहतं ॥ कथंहिशाखास्तिष्ठेयुश्छिन्नमूले
वनस्पतौ ॥ १० ॥ मूलमेवादितश्छिंद्यात्परपक्षस्यपंडितः ॥ ततःसहायान्पक्षंचमूलमेवानुसाधयेत् ॥ ११ ॥ सुमंत्रितंसुविक्रांतंसुयुद्धंसुपलायितं ॥ आप
दास्पदकालेतुकुर्वीतनविचारयेत् ॥ १२ ॥ वाङ्मात्रेणविनीतःस्याद्धृदयेनयथाक्षुरः ॥ श्लक्ष्णपूर्वाभिभाषीचकामक्रोधौविवर्जयेत् ॥ १३ ॥ सपत्नसहितेका
र्येकृत्वासंधिंनविश्वसेत् ॥ अपक्रामेत्ततःशीघ्रंकृतकार्योविचक्षणः ॥ १४ ॥ शत्रुंचमित्ररूपेणसांत्वेनैवाभिसांत्वयेत् ॥ नित्यशश्चोद्विजेत्तस्मात्सर्पयुता
दिव ॥ १५ ॥ यथाबुद्धिःपरिभवेत्तमतीतेनसांत्वयेत् ॥ अनागतेनदुष्प्रज्ञंप्रत्युत्पन्नेनपंडितं ॥ १६ ॥ अंजलिंशपथंसांत्वंप्रणम्यशिरसावदेत् ॥ अश्रुप्रमार्ज
नंचैवकर्तव्यंभूतिमिच्छता ॥ १७ ॥ वहेदमित्रंस्कंधेनयावत्कालस्यपर्ययः ॥ प्राप्तकालंतुविज्ञायभिंद्याद्घटमिवाश्मनि ॥ १८ ॥ मुहूर्तमपिराजेंद्रतिंदुकाला
तवज्ज्वलेत् ॥ नतुषाग्निरिवानर्चिर्धूमायेतचिरंनरः ॥ १९ ॥ नानार्थिकोर्थसंबंधंकृतघ्नेनसमाचरेत् ॥ अर्थीतुशक्यतेभोक्तुंकृतकार्योवमन्यते ॥ तस्मात्सर्वाणि
कार्याणिसावशेषाणिकारयेत् ॥ २० ॥

नानार्थिकःबहुप्रयोजनवान् कृतघ्नेपुरुषेअर्थसंबंधंनसमाचरेत् मानार्थिकइतिपाठे मानीयद्याचरेत्तर्हितत्कार्यसमाप्तेःप्रागेवाचरेदित्याह अर्थीति फलितमाह तस्मादिति सार्द्धः ॥ २० ॥

कोकिलस्यवराहस्यमेरोःशून्यस्यवेश्मनः नटस्यभक्तिमित्रस्ययच्छ्रेयस्तत्समाचरेत् कोकिलस्यश्रेयःस्वपोष्याणांपरैःपोषणं तथाहि कृषिर्वणिक्पथोदुर्गंसेतुःकुंजरबंधनं खन्याकरकरादानंसंचयार्थाष्टकं मतं यःकीनाशःशतंनिवर्तनानिभूमेःकर्षतितेनविष्टिरूपेणराजकीयमपिनिवर्तनदशकंकर्षणीयंस्वीयवद्रक्षणीयंच तदुत्पन्नंधान्यादिकंराज्ञेदेयं एवमेवयोवणिक्शतेनबलीवर्दैःपण्यमाहरति तेनराजकीयाअपिदशबलीवर्दावोढव्याःपोषणीयाश्च दुर्गेटव्यादौमार्गेरक्षामइतिव्यपदेशेनपांथेभ्योवेतनंग्राह्यम् एवंसेतौनदीतरणेप्रतिग्रामंकुंजरान्विभज्यबध्नीयात् ग्रामीणैरेवतेषांपोषणंकर्तव्यमित्येवमादियथायथमूह्यम् एवंसर्वोपिराजकीयःकुटुंबार्थःप्रजाद्वारैवनिर्वोढव्यः षड्भागहारस्तुकोशार्थमुपयुज्यते कोशश्चधर्मायपरावमर्दायवोपयुज्यतेइत्यन्यत् वराहस्यश्रेयःवराहस्यश्रेयोमूलोत्खननम् तद्वद्राजाशत्रूणांकुर्यात्

कोकिलस्यवराहस्यमेरोःशून्यस्यवेश्मनः ॥ नटस्यभक्तिमित्रस्ययच्छ्रेयस्तत्समाचरेत् ॥ २१ ॥ उत्थायोत्थायगच्छेतनित्ययुक्तोरिपोर्गृहान् ॥ कुशलंचास्य पृच्छेतयद्यप्यकुशलंभवेत् ॥ २२ ॥ नालसाःप्राप्नुवंत्यर्थान्नक्लीबानाभिमानिनः ॥ नचलोकरवाद्भीतानवैशश्वत्प्रतीक्षिणः ॥ २३ ॥ नास्यच्छिद्रंरिपुर्विद्याद्विद्याच्छिद्रंपरस्यतु ॥ गूहेत्कूर्मइवांगानिरक्षेद्विवरमात्मनः ॥ २४ ॥ बकवच्चिंतयेदर्थान्सिंहवच्चपराक्रमेत् ॥ वृकवच्चाप्यलुंपेतशशवच्चविनिष्पतेत् ॥ २५ ॥ पानमक्षास्तथानार्योमृगयागीतवादितं ॥ एतानियुक्त्यासेवेतप्रसंगोह्यत्रदोषवान् ॥ २६ ॥ कुर्यात्तृणमयंचापंशयीतमृगशायिकां ॥ अंधःस्यादंधवेलायांबाधिर्यमपिसंश्रयेत् ॥ २७ ॥ देशकालौसमासाद्यविक्रमेतविचक्षणः ॥ देशकालव्यतीतोहिविक्रमोनिष्फलोभवेत् ॥ २८ ॥ कालाकालौसंप्रधार्यबलाबलमथात्मनः ॥ परस्परंबलंज्ञात्वातत्रात्मानंनियोजयेत् ॥ २९ ॥ दंडेनोपनतंशत्रुंयोराजाननियच्छति ॥ समृत्युमुपगृह्णातिगर्भमश्वतरीयथा ॥ ३० ॥ सुपुष्पितःस्यादफलःफलवान्स्याद्दुरारुहः ॥ आमःस्यात्पक्वसंकाशोनचशीर्येतकस्यचित् ॥ ३१ ॥ आशांकालवतींकुर्यात्तांचविघ्नेनयोजयेत् ॥ विघ्नंनिमित्ततोब्रूयान्निमित्तंचापिहेतुतः ॥ ३२ ॥ भीतवत्संविधातव्यंयावद्भयमनागतं ॥ आगतंतुभयंदृष्ट्वाप्रहर्तव्यमभीतवत् ॥ ३३ ॥ नसंशयमनारुह्यनरोभद्राणिपश्यति ॥ संशयंपुनरारुह्ययदिजीवतिपश्यति ॥ ३४ ॥

त् मेरोरचंचलत्वमनुल्लंघनीयत्वंचतत्स्वयमात्मनइच्छेत् शून्यस्यवेश्मनःसंपदागमइष्टस्तमिच्छेत्नटस्यनानारूपत्वमिष्टं एवंराजास्निग्धप्रसन्नादीन्गुणान्बिभृयात् व्यालस्येतिपाठेसर्पवदवंध्यकोपत्वमिष्टं भक्तिमित्रस्यस्वाराध्योदयइष्टएवंस्वप्रतिपाल्यानांप्रजानामुदयोराज्ञानित्यमेष्टव्यइत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ बकादीनामेकाग्रत्वंनिर्भयत्वंशीघ्रकारित्वंअपरावृत्तित्वंचगुणास्तान् परार्थादानेराजाश्रयेदित्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ अश्वतरीगर्दभजाअश्वाउदरभेदेनैवप्रसूतइतिप्रसिद्धं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

निग्रहीतमपिभयंपुनर्विद्वद्भिभयादनिवृत्तमिवनिशामयेत् जानीयात् सर्वदावहितस्तिष्ठेदितिभावः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥
॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अभ्युत्थानादिमृदूपायैः शत्रोःप्रतिपुष्पफलाघातीस्यात् पुष्पफलंपुष्पफलंप्रतिइतिप्रतिपुष्पफलं सर्वंपुष्पंपुरुषार्थसाधनं सर्वंफलंपुरुषार्थरूपंच तद्विनाशये

अनागतंविजानीयाद्यच्छेद्भयमुपास्थितं ॥ पुनर्वृद्धिभयात्किंचिदनिवृत्तंनिशामयेत् ॥ ३५ ॥ प्रत्युपस्थितकालस्यसुखस्यपरिवर्जनं ॥ अनागतसुखाशाचनैवबुद्धिमतांनयः ॥ ३६ ॥ योरिणासहसंधायसुखंस्वपितिविश्वसन् ॥ सवृक्षाग्रेप्रसुप्तोवापतितःप्रतिबुध्यते ॥ ३७ ॥ कर्मणायेनतेनैवमृदुनादारुणेनच ॥ उद्धरेद्दीनमात्मानंसमर्थोधर्ममाचरेत् ॥ ३८ ॥ येसपत्नाःसपत्नानांसर्वांस्तानुपसेवयेत् ॥ आत्मनश्चापिबोद्धव्याश्चाराविनिहिताःपरैः ॥ ३९ ॥ चारस्त्वविदितःकार्यआत्मनोथपरस्यच ॥ पाषंडांस्तापसादींश्चपरराष्ट्रेप्रवेशयेत् ॥ ४० ॥ उद्यानेषुविहारेषुप्रपास्वावसथेषुच ॥ पानागारेप्रवेशेषुतीर्थेषुचसभासुच ॥ ४१ ॥ धर्माभिचारिणःपापाश्चौरालोकस्यकंटकाः ॥ समागच्छंतितान्बुध्वानियच्छेच्छमयीतच ॥ ४२ ॥ नविश्वसेदविश्वस्तेविश्वस्तेनातिविश्वसेत् ॥ विश्वासाद्भयमभ्येतिनापरीक्ष्यचविश्वसेत् ॥ ४३ ॥ विश्वासयित्वातुपरंतत्त्वभूतेनहेतुना ॥ अथास्यप्रहरेत्कालेकिंचिद्विचलितेपदे ॥ ४४ ॥ अशंक्यमपिशंकेतनित्यंशंकेतशंकितात् ॥ भयंह्यशंकिताज्जातंसमूलमपिकृंतति ॥ ४५ ॥ अवधानेनमौनेनकाषायेणजटाजिनैः ॥ विश्वासयित्वाद्वेष्टारमवलुंपेद्यथावृकः ॥ ४६ ॥ पुत्रोवायदिवाभ्रातापितावायदिवासुहृत् ॥ अर्थस्यविघ्नंकुर्वाणाहंतव्याभूतिमिच्छता ॥ ४७ ॥ गुरोरप्यवलिप्तस्यकार्याकार्यमजानतः ॥ उत्पथंप्रतिपन्नस्यदंडोभवतिशासनं ॥ ४८ ॥ अभ्युत्थानाभिवादाभ्यांसंप्रदानेनकेनचित् ॥ प्रतिपुष्पफलाघातीतीक्ष्णतुंडइवद्विजः ॥ ४९ ॥ नाछित्वापरमर्माणिनाकृत्वाकर्मदारुणं ॥ नाहत्वामत्स्यघातीवप्राप्नोतिमहतींश्रियं ॥ ५० ॥ नास्तिजात्यारिपुर्नाममित्रंवापिनविद्यते ॥ सामर्थ्ययोगाज्जायंतेमित्राणिरिपवस्तथा ॥ ५१ ॥ अमित्रंनैवमुंचेतवदंतंकरुणान्यपि ॥ दुःखंतत्रनकर्तव्यंहन्यात्पूर्वापकारिणं ॥ ५२ ॥ संग्रहानुग्रहेयत्नःसदाकार्योनसूयता ॥ निग्रहश्चापियत्नेनकर्तव्योभूतिमिच्छता ॥ ५३ ॥ प्रहरिष्यन्प्रियंब्रूयात्प्रहृत्यैवप्रियोत्तरं ॥ असिनापिशिरश्छित्वाशोचेतचरुदेतच ॥ ५४ ॥ निमंत्रयीतसांत्वेनसंमानेनतितिक्षया ॥ लोकाराधनमित्येतत्कर्तव्यंभूतिमिच्छता ॥ ५५ ॥

त् तीक्ष्णतुंडोद्विजःपक्षीयथासर्ववृक्षस्यपुष्पंफलंचनाशयतितद्वत् ॥ ४९ ॥ नास्तीति समर्थस्यतेजीयांसोरिपवोभवंत्यन्येमित्राणिभवंतीत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

शुष्कंलाभशून्यं तत्र दृष्टांतोगोविषाणस्यभक्षणमिति शत्रोरियंगौरितितद्विषाणचर्वणेप्रवृत्तस्यायासोव्यर्थस्तद्वदित्यर्थः सार्धः ॥ ५६ ॥ त्रिवर्गःधर्मार्थकामाः तत्रत्रिविधापीडा धर्मेणार्थस्यपीडा अर्थे नधर्मस्य कामेनतयोरिति अनुबंधाःफलानि धर्मस्यार्थोर्थस्यकामःकामस्येंद्रियप्रीतिरितिक्षुद्राः धर्मस्यचित्तशुद्धिरर्थस्ययज्ञःकामस्यजीवनमात्रमितिप्राज्ञाः तत्रबलाबलंज्ञात्वाऽनुबंधानूलिप्सेत पीडांतुपरिवर्जयेदेवेत्यर्थः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ गृध्रदृष्टिर्गृध्रवत्दूरदर्शी बकवदालीनोनिश्चलोबकालीनः श्वचेष्टःशुनकवज्जागरूकश्चोरसूचकश्च सिंहवद्विक्रमोयस्यअनिर्दयश्चतद्व देव काकवत्शंकीपरेंगितज्ञः भुजंगचरितंअकस्मात्परकृतेदुर्गादौप्रवेशनंतत्कुर्यात् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ श्रेणीमुख्यःनानाजातीयाःसंतएककार्येनिविष्टाःश्रेणयस्तासांमुख्यस्यउपजापोभेदः उपतापेष्वितिपाठे

नशुष्कवैरंकुर्वीतबाहुभ्यांननदींतरेत् ॥ अनर्थकमनायुष्यंगोविषाणस्यभक्षणं ॥ दंताश्चपरिमृज्यंतेरसश्चापिनलभ्यते ॥ ५६ ॥ त्रिवर्गस्त्रिविधापीडाअनुबं धास्तथैवच ॥ अनुबंधंतथाज्ञात्वापीडांचपरिवर्जयेत् ॥ ५७ ॥ ऋणशेषमग्निशेषंशत्रुशेषंतथैवच ॥ पुनःपुनःप्रवर्धंतेतस्माच्छेषंनधारयेत् ॥ ५८ ॥ वर्धमान मृणंतिष्ठेत्परिभूताश्चशत्रवः ॥ जनयंतिभयंतीव्रंव्याधयश्चाप्युपेक्षिताः ॥ ५९ ॥ नासम्यक्कृतकारीस्यादप्रमत्तःसदाभवेत् ॥ कंटकोऽपिहिदुश्छिन्नोविकारंकु रुतेचिरं ॥ ६० ॥ वधेनचमनुष्याणांमार्गाणांदूषणेनच ॥ अगाराणांविनाशैश्चपरराष्ट्रंविनाशयेत् ॥ ६१ ॥ गृध्रदृष्टिर्बकालीनःश्वचेष्टःसिंहविक्रमः ॥ अनुद्वि ग्नःकाकशंकीभुजंगचरितंचरेत् ॥ ६२ ॥ शूरमंजलिपातेनभीरुंभेदेनभेदयेत् ॥ लुब्धमर्थप्रदानेनसमंतुल्येनविग्रहः ॥ ६३ ॥ श्रेणीमुख्योपजापेषुवल्लभानुनये षुच ॥ अमात्यान्परिरक्षेतभेदसंघातयोरपि ॥ ६४ ॥ मृदुरित्यवजानंतितीक्ष्णइत्युद्विजंतिच ॥ तीक्ष्णकालेभवेत्तीक्ष्णोमृदुकालेमृदुर्भवेत् ॥ ६५ ॥ मृदुनैव मृदुंछिंधिमृदुनाहंतिदारुणं ॥ नासाध्यंमृदुनाकिंचित्तस्मात्तीक्ष्णतरोमृदुः ॥ ६६ ॥ कालेमृदुर्योभवतिकालेभवतिदारुणः ॥ प्रसाधयतिकृत्यानिशत्रुंचाप्य धितिष्ठति ॥ ६७ ॥ पंडितेनविरुद्धःसन्दूरस्थोस्मीतिनाश्वसेत् ॥ दीर्घौबुद्धिमतोबाहूयाभ्यांहिंसतिहिंसितः ॥ ६८ ॥ नतत्तरेद्यस्यनपारमुत्तरेन्नतद्धरेद्यत्पुन राहरेत्परः ॥ नतत्खनेद्यस्यनमूलमुद्धरेन्नतंहन्याद्यस्यशिरोनपातयेत् ॥ ६९ ॥ इतीदमुक्तंवृजिनाभिसंहितंनचैतदेवंपुरुषःसमाचरेत् ॥ परप्रयुक्तेनकथंविभा वयेदतोमयोक्तंभवतोहितार्थिना ॥ ७० ॥

उपतापःक्लेशोवा वल्लभानांमित्राणामनुनयेषुअन्यैःक्रियमाणेषुअमात्यान्परिरक्षेत भेदात्संघातात्संभूयकार्यकारित्वाच्च संहताह्यमात्याः सद्योराजानमराजानंकुर्युर्विपरीतंवाकुर्युरित्यर्थः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ वृजिनाभिसंहितंआपत्कालाभिप्रायेणैवैतदुक्तंनत्वेतदेवंपुरुषःसमाचरेत् परप्रयुक्तेपरेणाभियोगेकृतेस ति इदंमदुक्तंकथंनभावयेत्अपितुभावयेदेव आपदिएतदनुष्ठानादधर्मोनास्तीतिभावः ॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥ इतिशांति० आप० नैल० भारतभा० चत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४० ॥ ॥ ९ ॥ हीनेइति आपद्यकार्यमपिकणिकेनोक्तंतत्रविश्वामित्रश्वजाघनीपचनरूपंशिष्टाचारंप्रमाणयति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अतितिक्षुःत्यक्तुमनिच्छुः अनुक्रोशात्दयातःब्राह्मणान्पालयितुमशक्तोराजाकिंकुर्यादित्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ अप्राप्तप्रापणंयोगः प्राप्तसंरक्षणंक्षेमः सुवृष्टिश्वताः ब्राह्मणादीनांविपदागमोराज्ञएवदो

यथावदुक्तंवचनंहितार्थिनानिशम्यविप्रेणसुवीरराष्ट्रपः ॥ तथाकरोद्वाक्यमदीनचेतनःश्रियंचदीप्तांबुभुजेसबांधवः ॥ ७१ ॥ इति० शांति० आप० कणिकोपदेशेचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४० ॥ ॥ ९ ॥ युधिष्ठिरउवाच हीनेपरमकेधर्मेसर्वलोकाभिलंघिते ॥ अधर्मेधर्मतांनीतेधर्मेचाधर्मतांगते ॥ १ ॥ मर्यादासुविनष्टासुक्षुभितेधर्मनिश्चये ॥ राजभिःपीडितेलोकेपरैर्वापिविशांपते ॥ २ ॥ सर्वाश्रमेषुमूढेषुकर्मसूपहतेषुच ॥ कामाल्लोभाच्चमोहाच्चभयंपश्यत्सुभारत ॥ ३ ॥ अविश्वस्तेषुसर्वेषुनित्यंभीतेषुपार्थिव ॥ निकृत्याहन्यमानेषुवंचयत्सुपरस्परं ॥ ४ ॥ संप्रदीप्तेषुदेशेषुब्राह्मणेचातिपीडिते ॥ अवर्षतिचपर्जन्येमिथोभेदेसमुत्थिते ॥ ५ ॥ सर्वस्मिन्दस्युसाद्भूतेपृथिव्यामुपजीवने ॥ केनस्विद्ब्राह्मणोजीवेज्जघन्येकालआगते ॥ ६ ॥ अतितिक्षुःपुत्रपौत्राननुक्रोशान्नराधिप ॥ कथमापत्सुवर्तेततन्मेब्रूहिपितामह ॥ ७ ॥ कथंचराजावर्तेतलोकेकलुषतांगते ॥ कथमर्थाच्चधर्माच्चनहीयेतपरंतप ॥ ८ ॥ भीष्मउवाच राजमूलामहाबाहोयोगक्षेमसुवृष्टयः ॥ प्रजासुव्याधयश्चैवमरणंचभयानिच ॥ ९ ॥ कृतंत्रेताद्वापरंचकलिश्वभरतर्षभ ॥ राजमूलाइतिमतिर्ममनास्त्यत्रसंशयः ॥ १० ॥ तस्मिंस्त्वभ्यागतेकालेप्रजानांदोषकारके ॥ विज्ञानबलमास्थायजीवितव्यंभवेत्तदा ॥ ११ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ विश्वामित्रस्यसंवादंचांडालस्यचपक्कणे ॥ १२ ॥ त्रेताद्वापरयोःसंधौतदादैवविधिक्रमात् ॥ अनावृष्टिरभूद्घोरालोकेद्वादशवार्षिकी ॥ १३ ॥ प्रजानामतिवृद्धानांयुगांतेसमुपस्थिते ॥ त्रेताविमोक्षसमयेद्वापरप्रतिपादने ॥ १४ ॥ नववर्षसहस्राक्षःप्रतिलोमोभवद्गुरुः ॥ जगामदक्षिणंमार्गंसोमोव्यावृत्तलक्षणः ॥ १५ ॥ नावश्यायोपितत्राभूत्कुतएवाभ्रजातयः ॥ नद्यःसंक्षिप्ततोयौघाःकिंचिदंतर्गतास्ततः ॥ १६ ॥ सरांसिसरितश्चैवकूपाःप्रस्रवणानिच ॥ हतत्विषोनलक्ष्यंतेनिसर्गाद्दैवकारितात् ॥ १७ ॥ उपशुष्कजलस्थायाविनिवृत्तसभाप्रपा ॥ निवृत्तयज्ञस्वाध्यायानिर्वषट्कारमंगला ॥ १८ ॥ उच्छिन्नकृषिगोरक्षानिवृत्तविपणापणा ॥ निवृत्तयूपसंभाराविप्रनष्टमहोत्सवा ॥ १९ ॥ अस्थिसंचयसंकीर्णामहाभूतरवाकुला ॥ शून्यभूयिष्ठनगरादग्धग्रामनिवेशना ॥ २० ॥

षइत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ पक्कणे चांडालागारे ॥ १२ ॥ दैवविधिर्दैवविहितः ॥ १३ ॥ १४ ॥ प्रतिलोमोवक्री व्यावृत्तंअन्यथाभूतंलक्षणंचिन्हंयस्य ॥ १५ ॥ अवश्यायोधूमिका ॥ १६ ॥ १७ ॥ जलस्थायाः क्षुद्रजलाशयाः ॥ १८ ॥ विपणोविक्रयादिः आपणोहट्टः ॥ १९ ॥ २० ॥

॥२१॥२२॥हताआरक्षारक्षाकर्तारोयस्यांसा भूततरुःश्मशानवृक्षस्तद्वद्गम्याभूततरुप्राया भूतनरप्रायेतिपाठेभूतप्रायनरेत्यर्थः शावभूतनरप्रायेतिप्राचांपाठःस्पष्टार्थः शवएवशावः॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७

क्वचिद्घोरैःक्वचिच्छस्त्रैःक्वचिद्राजभिरातुरैः॥ परस्परभयाच्चैवशून्यभूयिष्ठनिर्जना ॥ २१ ॥ गतदैवतसंस्थानावृद्धलोकनिराकृता ॥ गोजाविमहिषीहीनापरस्परपराहता॥ २२ ॥ हतविप्राहतारक्षाप्रनष्टौषधिसंचया॥ सर्वभूततरुप्रायाबभूववसुधातदा॥ २३॥ तस्मिन्प्रतिभयेकालेक्षतेधर्मेयुधिष्ठिर ॥ बभूवुःक्षुधितामर्त्याःखादमानाःपरस्परं॥ २४॥ ऋषयोनियमांस्त्यक्त्वापरित्यज्याग्निदेवताः॥ आश्रमान्संपरित्यज्यपर्यधावन्नितस्ततः॥ २५॥ विश्वामित्रोऽथभगवान्महर्षिरनिकेतनः॥ क्षुधापरिगतोधीमान्समंतात्पर्यधावत ॥ २६ ॥ त्यक्त्वादारांश्चपुत्रांश्चकस्मिंश्चजनसंसदि ॥ भक्ष्याभक्ष्यसमोभूत्वानिरग्निरनिकेतनः॥ २७॥ सकदाचित्परिपतन्श्वपचानांनिवेशनं॥ हिंस्राणांप्राणिघातानामाससादवनेक्वचित्॥ २८॥ विभिन्नकलशाकीर्णंश्वचर्मच्छेदनायुतं॥ वराहखरभग्नास्थिकपालघटसंकुलं॥ २९॥ मृतचैलपरिस्तीर्णंनिर्माल्यकृतभूषणं ॥ सर्पनिर्मोकमालाभिःकृतचिन्हकुटीमठं॥ ३०॥ कुक्कुटारावबहुलंगर्दभध्वनिनादितं॥ उद्घोषद्भिःखरैर्वाक्यैःकलहद्भिःपरस्परं॥ ३१॥ उलूकपक्षिध्वनिभिर्देवतायतनैर्वृतं ॥ लोहघंटापरिष्कारंश्वयूथपरिवारितं॥ ३२ ॥ तत्रविश्यक्षुधाविष्टोविश्वामित्रोमहानृषिः॥ आहारान्वेषणेयुक्तःपरंयत्नंसमास्थितः॥ ३३ ॥ नचक्वचिदविंदत्सभिक्षमाणोपिकौशिकः॥ मांसमन्नंफलंमूलमन्यद्वातत्रकिंचन॥ ३४॥ अहोकृच्छ्रंमयाप्राप्तमितिनिश्चित्यकौशिकः॥ पपातभूमौदौर्बल्यात्तस्मिंश्चांडालपक्कणे ॥ ३५ ॥ सचिंतयामासमुनिःकिंनुमेसुकृतंभवेत्॥ कथंवृथानमृत्युःस्यादितिपार्थिवसत्तम॥ ३६॥ सददर्शश्वमांसस्यकुतंत्रींविततांमुनिः॥ चांडालस्यगृहेराजन्सद्यःशस्त्रहतस्यवै॥ ३७॥ सचिंतयामासतदास्तैन्यंकार्यमितोमया॥ नहीदानीमुपायोमेविद्यतेप्राणधारणे॥ ३८॥ आपत्सुविहितंस्तैन्यंविशिष्टंचमहीयसः॥ विप्रेणप्राणरक्षार्थंकर्तव्यमितिनिश्चयः॥ ३९॥ हीनादादेयमादौस्यात्समानात्तदनंतरं॥ असंभवेवाददीतविशिष्टादपिधार्मिकात्॥ ४० ॥ सोहमंत्यावसायानांहराम्येनांप्रतिग्रहात्॥ नस्तैन्यदोषंपश्यामिहरिष्यामिश्वजाघनीं ॥ ४१॥ एतांबुद्धिंसमास्थायविश्वामित्रोमहामुनिः॥ तस्मिन्देशेससुष्वापश्वपचोयत्रभारत॥ ४२॥ सविगाढांनिशांदृष्ट्वासुप्तेचांडालपक्कणे॥ शनैरुत्थायभगवान्प्रविवेशकुटीमतः॥ ४३॥

॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥ वृथाअन्नंविना॥३६॥कुतंत्रींदंडिकां॥३७॥३८॥३९॥ ४०॥प्रतिग्रहात् तज्जदोषात् स्तैन्यदोषंअधिकंनपश्यामीत्यर्थः श्वजाघनींशुनोजंघां॥४१॥४२॥४३

॥ ४४ ॥ घट्टयतिचालयति ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ममममां ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ नेत्राभ्यांश्लेष्मपिहिताभ्यां ॥ ४९ ॥ ५०॥ कलुषंयातःपापंकर्मानुसृतः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ अग्निर्देवानांमुखंचपुरोधाश्चसः

ससुप्तइवचांडालःश्लेष्मापिहितलोचनः ॥ परिभिन्नस्वरोरूक्षःप्रोवाचाप्रियदर्शनः ॥ ४४ ॥ श्वपचउवाच कःकुतंत्रींघट्टयतिसुप्तेचांडालपक्कणे ॥
जागर्मिनात्रसुप्तोस्मिहतोसीतिचदारुणः ॥ ४५ ॥ विश्वामित्रस्ततोभीतःसहसातमुवाचह ॥ तत्रव्रीडाकुलमुखःसोद्वेगस्तेनकर्मणा ॥ ४६ ॥ विश्वामित्रोह
मायुष्मन्नागतोहंबुभुक्षितः ॥ मावधीर्ममसद्बुद्धेयदिसम्यक्प्रपश्यसि ॥ ४७ ॥ चांडालस्तद्वचःश्रुत्वामहर्षेर्भावितात्मनः ॥ शयनादुपसंभ्रांतउद्ययौप्रतितंत
तः ॥ ४८ ॥ सविसृज्याश्रुनेत्राभ्यांबहुमानात्कृतांजलिः ॥ उवाचकौशिकंरात्रौब्रह्मन्किंतेचिकीर्षितं ॥ ४९ ॥ विश्वामित्रस्तुमातंगमुवाचपरिसांत्वयन् ॥ क्षु
धितोहंगतप्राणोहरिष्यामिश्वजाघनीं ॥ ५० ॥ क्षुधितःकलुषंयातोनास्तिह्रीरशनार्थिनः ॥ क्षुच्चमांदूषयत्यत्रहरिष्यामिश्वजाघनीं ॥ ५१ ॥ अवसीदंतिमेप्रा
णाःश्रुतिर्मेनश्यतिक्षुधा ॥ दुर्बलोनष्टसंज्ञश्चभक्षाभक्षविवर्जितः ॥ ५२ ॥ सोऽधर्मंबुध्यमानोऽपिहरिष्यामिश्वजाघनीं ॥ अटन्भैक्ष्यंनविंदामियदायुष्मा
कमालये ॥ ५३ ॥ तदाबुद्धिःकृतापापेहरिष्यामिश्वजाघनीं ॥ अग्निर्मुखंपुरोधाश्चदेवानांशुचिषाड्विभुः ॥ ५४ ॥ यथावत्सर्वभुग्ब्रह्मातथामांविद्धिधर्मतः ॥ त
मुवाचसचांडालोमहर्षेश्शृणुमेवचः ॥ ५५ ॥ श्रुत्वातत्त्वंतथातिष्ठयथाधर्मोनहीयते ॥ धर्मंतवापिविप्रर्षेश्शृणुयत्तेब्रवीम्यहं ॥ ५६ ॥ शृगालादधमंश्वानंप्रवदंति
मनीषिणः ॥ तस्याप्यधमउद्देशःशरीरस्यश्वजाघनी ॥ ५७ ॥ नेदंसम्यग्व्यवसितंमहर्षेधर्मगर्हितं ॥ चांडालस्वस्यहरणमभक्ष्यस्यविशेषतः ॥ ५८ ॥ साध्व
न्यमनुपश्यत्वमुपायंप्राणधारणे ॥ नमांसलोभात्तपसोनाशस्तेस्यान्महामुने ॥ ५९ ॥ जानताविहितंधर्मंनकार्योधर्मसंकरः ॥ मास्मधर्मंपरित्याक्षीस्त्वंहिध
र्मभृतांवरः ॥ ६० ॥ विश्वामित्रस्ततोराजन्नित्युक्तोभरतर्षभ ॥ क्षुधार्त्तःप्रत्युवाचेदंपुनरेवमहामुनिः ॥ ६१ ॥ निराहारस्यसुमहान्ममकालोभिधावतः ॥ नवि
द्यतेप्युपायश्चकश्चिन्मेप्राणधारणे ॥ ६२ ॥ येनयेनविशेषेणकर्मणायेनकेनचित् ॥ अभ्युज्जीवेत्साद्यमानःसमर्थोधर्ममाचरेत् ॥ ६३ ॥ ऐंद्रोधर्मःक्षत्रियाणां
ब्राह्मणानामथाग्निकः ॥ ब्रह्मवन्हिर्ममबलंभक्ष्यामिशमयन्क्षुधां ॥ ६४ ॥ यथायथैवजीवेद्धितत्कर्तव्यमहेलया ॥ जीवितंमरणाच्छ्रेयोजीवन्धर्ममवाप्नु
यात् ॥ ६५ ॥ सोहंजीवितमाकांक्षन्नभक्ष्यस्यापिभक्षणं ॥ व्यवस्येबुद्धिपूर्वंवैतद्भवाननुमन्यतां ॥ ६६ ॥ शुचिषाट्शुचिमेध्यमेवसहतेनामेध्यं ॥ ५४ ॥ तस्यापियथासर्व
भुक्त्वंतथाहंब्रह्माब्राह्मणोपितत्तुल्यत्वात्सर्वभुग्भविष्यामीत्यर्थः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ऐंद्रःपालनात्मकः आग्निकःसर्वभुक्त्वरूपः ब्रह्मवेदःसएववन्हिः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥

ज्योतींषीवतपइंधनेनबलवंतंकरिष्यामि आत्मानमितिशेषः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ पंचैं*शशशल्यकादयः पंचैवभक्ष्यानान्येइतिहेतोरभक्ष्येश्वमांसेमनोमाकृथाः ॥ ७० ॥ ७१ ॥ इतिकर्तुं नार्हसीतियोजना ॥ ७२ ॥ शिष्टाःअगस्त्यादयः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ समौपशुत्वादितिभावः ॥ ७५ ॥ यदिति तेनागस्त्येनब्राह्मणानामर्थेऽर्थितेनप्रार्थितेनअर्थाद्ब्राह्मणैरेववातापिभक्षणंकृतंनस्वार्थे तदपिअवस्थाधिकारेसतादृशएवसमयोनान्यत्किंचित्कर्तुंशक्यमित्यर्थः नृशंसमपिभक्षित्वातेनवातापिनाभक्ष्यमाणाब्राह्मणारक्षिताइतिधर्मएवेत्यर्थः ॥ ७६ ॥ तर्हिअयमात्मादेहोममामित्रंएतस्यरक्षणार्थं

बलवंतंकरिष्यामिप्रणोत्स्याम्यशुभानितु ॥ तपोभिर्विद्ययाचैवज्योतींषीवमहत्तमः ॥ ६७ ॥ श्वपचउवाच नैतत्खादन्प्राप्नुतेदीर्घमायुर्नैवप्राणान्नामृतस्येवतृप्तिः ॥ भिक्षामन्यांभिक्षमातेमनोस्तुश्वभक्षणेश्वाह्यभक्ष्योद्विजानां ॥ ६८ ॥ विश्वामित्रउवाच नदुर्भिक्षेसुलभंमांसमन्यच्छ्वपाकमन्येनचमेस्तिवित्तं ॥ क्षुधार्तश्चाहमगतिर्निराशःश्वमांसेचास्मिन्षड्रसान्साधुमन्ये ॥ ६९ ॥ श्वपचउवाच पंचपंचनखाभक्ष्याब्रह्मक्षत्रस्यवैविशः ॥ यथाशास्त्रंप्रमाणंतेमाऽभक्ष्येमानसंकृथाः ॥ ७० ॥ विश्वामित्रउवाच अगस्त्येनासुरोजग्धोवातापिःक्षुधितेनवै ॥ अहमापद्गतःक्षुत्तोभक्षयिष्येश्वजाघनीं ॥ ७१ ॥ श्वपचउवाच भिक्षामन्यामाहरेतिनचकर्तुमिहार्हसि ॥ ननूनंकार्यमेतद्वैहरकामंश्वजाघनीं ॥ ७२ ॥ विश्वामित्रउवाच शिष्टावैकारणंधर्मेतद्वृत्तमनुवर्तये ॥ परांमेध्याशनादेनांभक्ष्यांमन्येश्वजाघनीं ॥ ७३ ॥ श्वपचउवाच असतायत्समाचीर्णंनचधर्मःसनातनः ॥ नाकार्यमिहकार्यंवैमाछलेनाशुभंकृथाः ॥ ७४ ॥ विश्वामित्रउवाच नपातकंनावमतमृषिःसन्कर्तुमर्हति ॥ समौचश्वमृगौमन्येतस्माद्भोक्ष्येश्वजाघनीं ॥ ७५ ॥ श्वपचउवाच यद्ब्राह्मणार्थेकृतमर्थितेनतेनर्षिणातदवस्थाधिकारे ॥ सवैधर्मोयत्रनपापमस्तिसर्वैरुपायैर्गुरवोहिरक्ष्याः ॥ ७६ ॥ विश्वामित्रउवाच मित्रंचमेब्राह्मणस्यायमात्माप्रियश्चमेपूज्यतमश्चलोके ॥ तंभर्तुकामोहमिमांजिहीर्षेन्नृशंसानामीदृशानांनबिभ्ये ॥ ७७ ॥ श्वपचउवाच कामंनराजीवितंसंत्यजंतिनचाभक्ष्येक्वचित्कुर्वंतिबुद्धिं ॥ सर्वान्कामान्प्राप्नुवंतीहविद्वन्प्रियस्वकामंसहितःक्षुधैव ॥ ७८ ॥ विश्वामित्रउवाच स्थानेभवेत्संशयःप्रेत्यभावेनिःसंशयःकर्मणांवैविनाशः ॥ अहंपुनर्व्रतनित्यःशमात्मामूलंरक्ष्यंभक्षयिष्याम्यभक्ष्यं ॥ ७९ ॥

मयाप्येतदुक्तंचेन्नकश्चिद्दोषोस्तीत्याह मित्रंचेति ॥ ७७ ॥ क्षुधैवजितयासर्वान्कामानन्येआप्नुवंति अतस्त्वमपिक्षुधैवसहितःअनाहारेणैवकामंप्रियस्वपूरयस्व ॥ ७८ ॥ स्थानेइति सकामःप्रेत्यभावेमरणेसतियशःयशस्करोभवेदितिस्थानेयुक्तं अनशनेनमरणंश्रेयइतिसत्यमित्यर्थः जीवतस्त्वनश्नतोधर्मलोपःप्रत्यक्षः मूलंधर्मस्यशरीरंरक्ष्यंतस्यवैकल्येनधर्मविरोधोभवतीत्यर्थः ॥ ७९ ॥

* शशकःशल्यकोगोधाकूर्मःखड्गीतुपंचमः

बुध्यात्मकेभ्रमातरिविचारितेश्वजाघनीभक्षणेपिपुण्यमस्तीतिजाने ज्ञानोत्पत्तियोग्यंशरीरमपथेनापिरक्ष्यमेवेतिभावः मोहात्मकेकर्तृत्वाद्यभिमानभाजियथाश्वभक्षणेदोषस्तथैवतत्रविषयेस्ति संशयात्मा न्यतरस्यात्मनोदृढपरिग्रहाभावात् तथापिश्वभक्षणमात्रेणत्वादृशःश्वपचोहंनभविष्यामि तपसादोषंदूरीकर्तुंशक्तोस्मीतिभावः ॥ ८० ॥ इदंश्वजाघनीभक्षणजंदुःखंपापंगोपनीयंगूहनीयंत्वयाक्रियमाणं निरसनीयमितिमेबुद्धिर्निश्चितास्ति ततोहंदुष्कृतःपापीयानपिअब्राह्मणोपित्वामुपालभेयःसोहंसत्रंकैतवकारीअस्मि सत्वमितिपाठेसत्वंप्रसिद्धोविश्वामित्रस्त्वांयदब्राह्मणोहमुपालभेऽतःदुष्कृतोस्मीतियो जना ॥ ८१ ॥ धर्मेधर्मानुशासने ॥ ८२॥८३॥८४ ॥ पापलोकौचतावबलिनौचेतिसमासः प्रतीच्छन्प्रतिगृह्णन् ॥८५॥ ८६॥ ८७॥ कार्येत्यायेप्राणात्ययेऽभक्ष्यमपिभक्षणीयमितिभक्ष्याभक्ष्यविधेरप

बुद्ध्यात्मकेव्यक्तमस्तीतिपुण्यंमोहात्मकेयत्रयथाश्वभक्ष्ये ॥ यद्यप्येतत्संशयात्माचरामिनाहंभविष्यामियथात्वमेव ॥ ८० ॥ श्वपचउवाच गोपनीयमिदं दुःखमितिमेनिश्चितामतिः ॥ दुष्कृतोब्राह्मणःसत्रंयस्त्वामहमुपालभे ॥ ८१ ॥ विश्वामित्रउवाच पिबंत्येवोदकंगावोमंडूकेषुरुवत्स्वपि ॥ नतेधिकारोधर्मे स्तिमाभूरात्मप्रशंसकः ॥ ८२ ॥ श्वपचउवाच सुहृद्भूत्वानुशासेत्वांकृपाहित्वयिमेद्विज ॥ यदिदंश्रेयआधत्स्वमालोभात्पातकंकृथाः ॥ ८३ ॥ विश्वामित्र० सुहृन्मेत्वंसुखेप्सुश्चेदापदोमांसमुद्धर ॥ जानेहंधर्मतोत्मानंशौनीमुत्सृजजाघनीं ॥ ८४ ॥ श्वपचउवाच नैवोत्सहेभवतोदातुमेतांनोपेक्षितुंह्रियमाणं स्वमन्नं ॥ उभौस्यावःपापलोकावलिप्तौदाताचाहंब्राह्मणस्त्वंप्रतीच्छन् ॥ ८५ ॥ विश्वामित्रउवाच अद्याहमेतद्वृजिनंकर्मकृत्वाजीवंश्चरिष्यामिमहापवि त्रं ॥ सपूतात्माधर्ममेवाभिपत्स्येयदेतयोर्गुरुतद्वैब्रवीहि ॥ ८६ ॥ श्वपचउवाच आत्मैवसाक्षीकुलधर्मकृत्येत्वमेवजानासियदत्रदुष्कृतं ॥ योत्याद्रियाद्भक्ष्य मितिश्वमांसंमन्येनतस्यास्तिविवर्जनीयं ॥ ८७ ॥ विश्वामित्रउवाच उपादानेखादनेचास्तिदोषःकार्येत्यायेनित्यमत्रापवादः ॥ यस्मिन्हिंसानानृतंवाच्य लेशोभक्ष्यक्रियायत्रनतद्गरीयः ॥ ८८ ॥ श्वपचउवाच यद्येषहेतुस्तवखादनेस्यान्नतेवेदःकारणंनार्यधर्मः ॥ तस्माद्भक्ष्येभक्षणेवाद्विजेंद्रदोषंनपश्यामियथेद मत्र ॥ ८९ ॥ विश्वामित्रउवाच नैवातिपापंभक्षमाणस्यदृष्टंसुरांतुपीत्वापततीतिशब्दः ॥ अन्योन्यकार्याणियथातथैवनपापमात्रेणकृतंहिनस्ति ॥ ९० ॥

वादोस्ति तथाचसूत्रं सर्वान्नानुमतिश्चप्राणात्ययेतद्दर्शनादिति यत्राभक्ष्यक्रियाअभक्ष्यतापादकंवाक्यंतच्छास्त्रंगरीयोन यतःयस्मिन्नभक्ष्यभक्षणेहिंसानृतंचन इदमेवद्वयंअधर्मस्यज्ञापकं किंतर्हिभक्ष्याभक्ष्य शास्त्रमनर्थकंनेत्याह वाच्यलेशइतिभावप्रधानोनिर्देशः तत्रवाच्यत्वस्यनिंद्यत्वस्यलेशमात्रंनतुतद्धिंसानृतवदत्यंतंनिंद्यमित्यर्थः ॥ ८८ ॥ हेतुःप्राणपोषणेच्छास्ति कारणंप्रमाणं भक्ष्येभक्षणे अभक्षणेइतिच्छे दः ॥ ८९ ॥ अतिपापंहिंसावदभक्ष्यंभक्षमाणस्यनदृष्टं पततीतिशब्दःशब्दशास्त्रस्याज्ञामात्रं परंतुपापहेतुर्मुख्योहिंसाख्योऽत्रनदृश्यतइतिभावः अन्योन्यकार्याणिमैथुनानि पापमात्रेणकृतंपुण्यंहिनस्तिनाशय ति तेनईषत्पापोत्पत्तिरस्तुनतुब्राह्मण्यादिधर्महानिरस्तीतिभावः ॥ ९० ॥

अस्थानतःचांडालगृहात् हीनतःचौर्यतः कुत्सितात्अदित्सतःकदर्यात् अभिषंगात्अत्याग्रहात् श्वानंलभतेतेनापितेनैवदंडःसहितव्यःसोढव्यएव नतुदातुर्ममदोषोस्तीतिभावः ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ॥९४॥९५॥९६॥९७॥९८॥९९॥१००॥१०१॥१०२॥ इतिशां॰आ॰नै॰भा॰एकचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४१ ॥ यदिमहद्भिरपिघोरंकर्मकर्तव्यत्वेनसमुद्दिष्टंयदश्रद्धेयमिवानृतमिवचत र्हिदस्यूनामकार्यकारिणामपिमर्यादाकाचिदस्तिइतोधिकंदस्यूनांनकर्तव्यमिति ॥ १ ॥ अस्मिंश्चाकृत्येकर्तव्येसंमोहादिकंप्राप्नोप्यात्मानंसांत्वयन्नप्युद्यममध्यवसायंनाधिगच्छामि एतान्धर्मान्कर्तुमहंनश

श्वपचउवाच अस्थानतोहीनतःकुत्सिताद्वातद्विद्वांसंबाधतेसाधुवृत्तं ॥ श्वानंपुनर्योलभतेऽभिषंगात्तेनापिदंडःसहितव्यएव ॥ ९१ ॥ भीष्मउवाच एवमुक्तानिववृतेमातंगःकौशिकंतदा ॥ विश्वामित्रोजहारैवकृतबुद्धिःश्वजाघनीं ॥ ९२ ॥ ततोजग्राहसश्वांगंजीवितार्थीमहामुनिः ॥ सदारस्तामुपाहृत्यवनेभोक्तुमियेषसः ॥ ९३ ॥ अथास्यबुद्धिरभवद्विधिनाहंश्वजाघनीं ॥ भक्षयामियथाकामंपूर्वंसंतर्प्यदेवताः ॥ ९४ ॥ ततोग्निमुपसंहृत्यब्राह्मेणविधिनामुनिः ॥ ऐंद्राग्नेयेनविधिनाचरुंश्रपयतस्वयं ॥ ९५ ॥ ततःसमारभत्कर्मदैवंपित्र्यंचभारत ॥ आहूयदेवानिंद्रादीन्भागंभागंविधिक्रमात् ॥ ९६ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुप्रववर्षसवासवः ॥ संजीवयन्प्रजाःसर्वाजनयामासचौषधीः ॥ ९७ ॥ विश्वामित्रोपिभगवांस्तपसादग्धकिल्बिषः ॥ कालेनमहतासिद्धिमवापपरमाद्भुतां ॥ ९८ ॥ ससंहृत्यचतत्कर्मअनास्वाद्यचतद्धविः ॥ तोषयामासदेवांश्चपितॄंश्चद्विजसत्तमः ॥ ९९ ॥ एवंविद्वानदीनात्माव्यसनस्थोजिजीविषुः ॥ सर्वोपायैरुपायज्ञोदीनमात्मानमुद्धरेत् ॥ १०० ॥ एतांबुद्धिंसमास्थायजीवितव्यंसदाभवेत् ॥ जीवन्पुण्यमवाप्नोतिपुरुषोभद्रमश्नुते ॥ १०१ ॥ तस्मात्कौंतेयविदुषाधर्माधर्मविनिश्चये ॥ बुद्धिमास्थायलोकेस्मिन्वर्तितव्यंकृतात्मना ॥ १०२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिआपद्धर्मप॰ विश्वामित्रश्वपचसंवादेएकचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४१ ॥ ॥ ९ ॥ युधिष्ठिरउवाच यदिघोरंसमुद्दिष्टमश्रद्धेयमिवानृतं ॥ अस्तिस्विद्दस्युमर्यादायामहंपरिवर्जये ॥ १ ॥ संमुह्यामिविषीदामिधर्मोमेशिथिलीकृतः ॥ उद्यमंनाधिगच्छामिकदाचित्परिसांत्वयन् ॥ २ ॥ भीष्मउवाच नैतच्छ्रुत्वागमादेवतवधर्मानुशासनं ॥ प्रज्ञासमवहारोयंकविभिःसंभृतंमधु ॥ ३ ॥ बह्व्यःप्रतिविधातव्याःप्रज्ञाराज्ञाततस्ततः ॥ नैकशाखेनधर्मेणयात्रैषासंप्रवर्तते ॥ ४ ॥

क्नोमीत्यर्थः ॥ २ ॥ एतदागमादेवश्रुत्वातवधर्मानुशासनंमयाकृतमितिनास्तिकिंतुप्रज्ञायाःसमवहारःनिष्ठाकल्पितेयमित्यर्थः एतदग्निहोत्रादिवद्विधेयंन अपितुकविभिरकरणेमहांतंदोषंपश्यद्भिःकल्पितमिति भावः ॥ ३ ॥ ततस्ततःकोकिलवराहवृकसिंहादिभ्यःशिक्षित्वायत्रयासुप्रज्ञासुअनुष्ठेयासुएषातवबुद्धिः एकशाखेनैकदेशिनाधर्मेणोपलक्षितानसंप्रवर्तते ताःप्रज्ञाःबह्व्यःप्रतिविधातव्याःसंति ॥ ४ ॥

धर्मादिर्ज्ञेयःतत्तत्रविषयेमेममवचोविद्धि ॥ ५ ॥ प्रतिविधातव्यःचिकित्सनीयः ॥ ६ ॥ यतःपुरस्तादध्ययनकालेऽनुपाल्हताअशिक्षिताअतःदुर्बलस्यैकदेशाध्ययनवतःप्रज्ञाकुतःनकुतःश्चिदित्यर्थः ॥ ७ ॥ द्वैधंएकस्यैवकर्मणःक्वचित्कालेधर्मत्वंक्वचिदधर्मत्वमितिद्विप्रकारत्वं तस्मिन्प्राप्तेतदनभिज्ञःसंशयंसंकटंप्राप्नोति अहिंसायाधर्मत्वेपिचोररक्षयापापंभवतितद्वदिदंज्ञेयं ॥ ८ ॥ पार्श्वतःपश्चात् करणंकरणीयं विष्टंभित्वानिश्चित्यायिमवर्षेप्रजाभ्यःषड्भागस्यार्धंअंशत्रयंवाग्रहीष्यामीत्यभिसंधाय प्रकारयेत्आपत्कालेतमेवषड्भागंसार्धगुणंसपादगुणंवाप्रकर्षेणगृह्णीयात्तत्कुर्वन्मूढदृष्ट्याऽधर्मीभवतिनतुप्रज्ञादृष्ट्येत्यर्थः ॥ ९ ॥ सतांमतमितिशेषः ॥ १० ॥ मुष्णंतिधर्मशास्त्रविरुद्धंअर्थशास्त्रंनादर्तव्यमितिवदंति वैषम्यंअप्रामाण्यंअधर्मत्वंवा ॥ ११ ॥ शास्त्रचोरनिंदाप्रसंगात्तदुपजीविनोपिनिंदति आजिजीविषवइतिसार्धैश्चतुर्भिः

बुद्धिसंजननोधर्मआचारश्चसतांसदा ॥ ज्ञेयोभवतिकौरव्यसदातद्विद्धिमेवचः ॥ ५ ॥ बुद्धिश्रेष्ठाहिराजानश्चरंतिविजयैषिणः ॥ धर्मःप्रतिविधातव्योबुद्ध्याराज्ञाततस्ततः ॥ ६ ॥ नैकशाखेनधर्मेणराज्ञोधर्मोविधीयते ॥ दुर्बलस्यकुतःप्रज्ञापुरस्तादनुपाल्हता ॥ ७ ॥ अद्वैधज्ञःपथिद्वैधेसंशयंप्राप्तुमर्हति ॥ बुद्धिद्वैधंवेदितव्यंपुरस्तादेवभारत ॥ ८ ॥ पार्श्वतःकरणंप्राज्ञोविष्टंभित्वाप्रकारयेत् ॥ जनस्तच्चरितंधर्मंविजानात्यन्यथान्यथा ॥ ९ ॥ अमिथ्याज्ञानिनःकेचिन्मिथ्याविज्ञानिनःपरे ॥ तद्वैयथायथंबुध्वाज्ञानमाददतेसतां ॥ १० ॥ परिमुष्णंतिशास्त्राणिधर्मस्यपरिपंथिनः ॥ वैषम्यमर्थविद्यानांनिरर्थाःख्यापयंतिते ॥ ११ ॥ आजिजीविषवोविद्यांयशःकामौसमंततः ॥ तेसर्वेनृपपापिष्ठाधर्मस्यपरिपंथिनः ॥ १२ ॥ अपक्वमतयोमंदानजानंतियथातथं ॥ यथात्व्यशास्त्रकुशलाःसर्वत्रायुक्तिनिष्ठिताः ॥ १३ ॥ परिमुष्णंतिशास्त्राणिशास्त्रदोषानुदर्शिनः ॥ विज्ञातमर्थंविद्यानांनसम्यगितिवर्तते ॥ १४ ॥ निंदयापरविद्यानांस्वविद्यांख्यापयंतिच ॥ वागस्त्रावाक्छुरीभूतादुग्धविद्याफलाइव ॥ १५ ॥ तान्विद्यावणिजोविद्धिराक्षसानिवभारत ॥ व्याजेनसद्भिर्विहितोधर्मस्तेपरिहास्यति ॥ १६ ॥ नधर्मवचनंवाचानैवबुद्ध्येतिनःश्रुतं ॥ इतिबार्हस्पतंज्ञानंप्रोवाचमघवास्वयं ॥ १७ ॥ नत्वेववचनंकिंचिदनिमित्तादिहोच्यते ॥ सुविनीतेनशास्त्रेणनव्यवस्यंत्यथापरे ॥ १८ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ दंभिनंनिंदत्यर्धेन व्याजेनेति कृतइतिशेषः तेतव ॥ १६ ॥ प्रकृतमाह नेति वाचाकेवलया बुद्ध्यातर्केणवाकेवलेन धर्मवचनंधर्मनिश्चयोनास्तिअपितुसमुच्चिताभ्यांउभाभ्यांधर्मनिर्णयइत्यर्थः ॥ १७ ॥ नत्विति आततायीब्राह्मणोपिहंतव्यइत्यादिवचनंकामतोब्राह्मणंहंतुःप्रायश्चित्तंनविद्यतइत्यनेनविरुद्धमपिनिष्कारणंनप्रवर्तते कोहितद्वेदयद्यमुष्मिँल्लोकेस्तिवानवेतिवचनंयथादिक्ष्वतीकाशान्करोतीत्यतीकाशविधिपरंनतुपरलोकफलेसंदेहोपन्यासपरं एवंअततायिब्राह्मणवधवाक्यमपिअततायीसर्वथाहंतव्यइत्येवंपरंनतुब्राह्मणरूपोऽप्याततायीहंतव्यइत्येवंपरंइतिकैश्चिदुच्यते अपरेतुसुविनीतेनयुक्तिमतापिशास्त्रेणशिक्षितंआततायिवधंनव्यवस्यंतिकर्तव्यत्वेननिश्चिन्वंतिअहिंसाशास्त्रप्राबल्यात् आत्मवधार्थमुद्यताद्वोरिवाततायिनोप्यात्मानंरक्षेन्नगामिवतंहन्यादितितेषांभावः ॥ १८ ॥

इहलोकेतुएकेमुख्यास्त्वाचार्याः लोकयात्रांतन्निर्वाहमेवधर्मप्राहुः साचचोरादीनांवधमंतरेणनसंभवतीत्यवश्यंहिंसापिकर्तव्येतितेषामाशयः तथाहिकल्पकाराःश्रुतिमुदाहरंति अन्नादेभ्रूणहामार्ष्टिअनेनाअ भिशंसति स्तेनःप्रमुक्तोराजनियाचन्नृतसंगरे गुरौयाजश्चशिष्यश्चस्त्रियश्चभर्तुर्व्यभिचारिणीति मार्ष्टिपापमितिशेषः एवंसत्यपिमतभेदेयुक्त्यैवधर्मऊहेतेत्याह समिति ॥ १९ ॥ तस्मादमर्षादींस्त्यक्त्वासमूहेस भायांशास्त्रंवदेदित्याशयेनाहामर्षादिति ॥ २० ॥ आगतागमयाबुद्ध्याश्रुत्युपगृहीतेनतर्केणसहितंयद्वचनंतेनप्रशस्यतेशास्त्रंनान्यतरेण अन्यस्तुज्ञानहेतुत्वात् अज्ञातज्ञापकतयावचनंतर्केणहीनंशब्दमेवसा धुमन्यते कुतःअज्ञानात् ॥ २१ ॥ अन्यःपुनःअनयायुक्त्याइदंशास्त्रंहतंदूषितंइतिहेतोरपार्थकंव्यर्थमितिमन्यतेतदप्यज्ञानादेव तस्मात्तर्केणशास्त्रस्यशास्त्रेणतर्कस्यवाबाधमकृत्वायदुभयसंमतंतदेवानुष्ठेयमित्यु शनसोमतंपूर्वोक्तेनबार्हस्पत्येनज्ञानेनैक्यंगतमितिदर्शितं ॥ २२ ॥ किंच अपदिश्यंदिशोर्मध्येस्थितंकोटिद्वयस्पर्शिज्ञानंसंशयरूपंतद्यथानास्तितथैवव्यर्थमित्यर्थः अतस्तंसंशयंछिन्नमूलेनमूलोच्छेदेनयथा

लोकयात्रामिहैकेतुधर्मप्राहुर्मनीषिणः ॥ समुद्दिष्टंसतांधर्मस्वयमूहेतपंडितः ॥ १९ ॥ अमर्षाच्छास्त्रसंमोहादविज्ञानाच्चभारत ॥ शास्त्रंप्राज्ञस्यवदतःसमूहे यात्यदर्शनं ॥ २० ॥ आगतागमयाबुद्ध्यावचनेनप्रशस्यते ॥ अज्ञानाज्ज्ञानहेतुत्वाद्वचनंसाधुमन्यते ॥ २१ ॥ अनयाहतमेवेदमितिशास्त्रमपार्थकं ॥ दैतेयानु शनाप्राहसंशयच्छेदनंपुरा ॥ २२ ॥ ज्ञानमप्यपदिश्यंहियथानास्तितथैवतत् ॥ तंतथाछिन्नमूलेनसन्नोदयितुमर्हसि ॥ २३ ॥ अनव्यवहितंयोवानेदंवाक्य मुपाश्नुते ॥ उग्रायैवहिसृष्टोसिकर्मणेनत्वमीक्षसे ॥ २४ ॥ अंगमामन्ववेक्षस्वराजन्यायबुभूषते ॥ यथाप्रमुच्यतेत्वन्योयदर्थंनप्रमोदते ॥ २५ ॥ अजोश्वःक्षत्र मित्येतत्सदृशंब्रह्मणाकृतं ॥ तस्मादभीक्ष्णंभूतानांयात्राकाचित्प्रसिद्ध्यति ॥ २६ ॥ यस्त्ववध्यवधेदोषःसवध्यस्यावधेस्मृतः ॥ साचैवखलुमर्यादायामयंप रिवर्जयेत् ॥ २७ ॥ तस्मात्तीक्ष्णःप्रजाराजास्वधर्मेस्थापयेत्ततः ॥ अन्योन्यंभक्षयंतोहिप्रचरेयुर्वृकाइव ॥ २८ ॥

स्यात्तथासन्नोदयितुंदूरीकर्तुमर्हसि निःसंशयंयत्ज्ञानंतदेवाश्रयस्वेत्यर्थः ॥ २३ ॥ योवाभवान्ममइदंनीतिवाक्यंनउपाश्नुतेनांगीकरोतितत्अनव्यवहितंअयुक्तं व्यवहितपदंनशब्देनसमस्तंचेत्नव्यवहितश ब्दःसन्निकृष्टवचनःतदभावोऽनव्यवहितमितियोगोऽत्रज्ञेयः कुतोयुक्तमतआह उग्रायेति यतःउग्रायहिंस्रकर्मार्थमेवत्वंसृष्टोसि तच्चत्वंनसमीक्षसेऽतोममवचनंतवचेतसिनकिंचिल्लग्नमित्यर्थः ॥ २४ ॥ हेअंग मांअन्ववेक्षस्व बुभूषतेऐश्वर्यलिप्सवे राजन्यायराजसमूहाय तदर्थंयथातत्प्रमुच्यते तथाकुर्वाणंमामन्ववेक्षसेत्यध्याहृत्ययोज्यं अन्योलोकोयदर्थंयमर्थंनप्रमोदतेनानुमोदते हिंस्रोयमितिमांनिंदंतोपिभूलोका र्थिनोराजानःस्वहितमजानानाअपिमयास्वर्लोकंप्रापिताःउपकारायैवनस्वार्थाय एवंत्वमप्युग्रेणकर्मणाप्रजास्तद्धितायैवशाधीतिभावः ॥ २५ ॥ अजइति यथाऽजोयज्ञार्थंनीयतेतद्धितायैवंअश्वःक्षत्रियावपि संग्रामार्थंनीयेतेतद्धितायैव हतोवाप्राप्स्यसिस्वर्गंजित्वावाभोक्ष्यसेमहीमित्युक्तेः तथायज्ञेहन्यमानस्यपशोरपिस्वर्गप्राप्तिर्दृष्टा पशुर्वैनीयमानःसमृत्युंप्रापश्यत्सदेवान्नान्वकामयैतुंतंदेवाअब्रुवन्नेहिस्वर्गंवैत्वा लोकंगमयिष्यामइति ॥ २६ ॥ एवंसंमुह्यामीत्यादेरुत्तरमुक्त्वाऽस्तिस्विद्दस्युमर्यादाइत्यस्योत्तरमाह यस्त्विति ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ अन्यायंन्यायवर्जितंयथास्यात्तथाप्रगृह्णातिषड्भागमादत्तेकर्मणापालनात्मकेनविहीनंक्षत्रं ॥ ३१ ॥३२ ॥ ३३ ॥३४ ॥३५ ॥ ब्राह्मणादर्वागेवदंडस्यमर्यादाब्राह्मणस्तुनैवदंड्योऽपितुपूज्य

यस्यदस्युगणाराष्ट्रेध्वांक्षामत्स्यान्जलादिव ॥ विहरंतिपरस्वानिसवैक्षत्रियपांसनः ॥ २९ ॥ कुलीनान्सचिवान्कृत्वावेदविद्यासमन्वितान् ॥ प्रशाधिपृथि
वींराजन्प्रजाधर्मेणपालयन् ॥ ३० ॥ विहीनंकर्मणान्यायंयःप्रगृह्णातिभूमिपः ॥ उपायस्याविशेषज्ञंतद्वैक्षत्रंनपुंसकं ॥ ३१ ॥ नैवोग्रंनैवचानुग्रंधर्मेणेहप्र
शस्यते ॥ उभयंनव्यतिक्रामेदुग्रोभूत्वामृदुर्भव ॥ ३२ ॥ कष्टःक्षत्रियधर्मोयंसौहृदंत्वयिमेस्थितं ॥ उग्रकर्मणिसृष्टोसितस्माद्राज्यंप्रशाधिवै ॥ ३३ ॥ अशि
ष्टनिग्रहोनित्यंशिष्टस्यपरिपालनं ॥ एवंशुक्रोब्रवीद्धीमानापत्सुभरतर्षभ ॥ ३४ ॥ युधिष्ठिरउवाच अस्तिचेदिहमर्यादायामन्योनाभिलंघयेत् ॥ पृच्छा
मित्वांसतांश्रेष्ठतन्मेब्रूहिपितामह ॥ ३५ ॥ भीष्मउवाच ब्राह्मणानेवसेवेतविद्यावृद्धांस्तपस्विनः ॥ श्रुतचारित्रवृत्ताढ्यान्पवित्रंह्येतदुत्तमं ॥ ३६ ॥ या
देवतासुवृत्तिस्तेसास्तुविप्रेषुनित्यदा ॥ क्रुद्धैर्हिविप्रैःकर्माणिकृतानिबहुधानृप ॥ ३७ ॥ प्रीत्यायशोभवेन्मुख्यमप्रीत्यापरमंभयं ॥ प्रीत्याह्यमृतवद्विप्राःक्रुद्धा
श्चैवविषंयथा ॥ ३८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० द्विचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४२ ॥ ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरउवाच पितामहमहा
प्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ शरणंपाल्यमानस्ययोधर्मस्तंब्रवीहिमे ॥ १ ॥ भीष्मउवाच महान्धर्मोमहाराजशरणागतपालने ॥ अर्हःप्रष्टुंभवांश्चैवप्रश्नंभ
रतसत्तम ॥ २ ॥ शिबिप्रभृतयोराजन्राजानःशरणागतान् ॥ परिपाल्यमहात्मानःसंसिद्धिंपरमांगताः ॥ ३ ॥ श्रूयतेचकपोतेनशत्रुःशरणमागतः ॥ पूजित
श्चयथान्यायंस्वैश्चमांसैर्निमंत्रितः ॥ ४ ॥ युधिष्ठिरउवाच कथंकपोतेनपुराशत्रुःशरणमागतः ॥ स्वमांसंभोजितःकांचगतिंलेभेसभारत ॥ ५ ॥ भीष्मउवाच
शृणुराजन्कथांदिव्यांसर्वपापप्रणाशिनीं ॥ नृपतेर्मुचुकुंदस्यकथितांभार्गवेणवै ॥ ६ ॥ इममर्थंपुरापार्थमुचुकुंदोनराधिपः ॥ भार्गवंपरिपप्रच्छप्रणतःपुरुष
र्षभ ॥ ७ ॥ तस्मैशुश्रूषमाणायभार्गवोकथयत्कथां ॥ इमांयथाकपोतेनसिद्धिःप्राप्तानराधिप ॥ ८ ॥ मुनिरुवाच धर्मनिश्चयसंयुक्तांकामार्थसहितां
कथां ॥ शृणुष्वावहितोराजन्गदतोमेमहाभुज ॥ ९ ॥ कश्चित्क्षुद्रसमाचारःपृथिव्यांकालसंमितः ॥ विचचारमहारण्येघोरःशकुनिलुब्धकः ॥ १० ॥ काको
लइवकृष्णांगोरक्ताक्षःकालसंमितः ॥ दीर्घजंघोह्रस्वपादोमहावक्त्रोमहाहनुः ॥ ११ ॥

एवेत्याह ब्राह्मणानेवेति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ इतिशां० आप० नै० भा० द्विचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४२ ॥ ॥ ७ ॥ पितामहेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ काकोलःकाकविशेषः ॥ ११ ॥

नैवतस्यसुहृत्कश्चिन्नसंबंधीनबांधवाः ॥ सहितैःसंपरित्यक्तस्तेनरौद्रेणकर्मणा ॥ १२ ॥ नरःपापसमाचारस्त्यक्तव्योदूरतोबुधैः ॥ आत्मानंयोभिसंधत्तेसो
न्यस्यस्यात्कथंहितः ॥ १३ ॥ येनृशंसादुरात्मानःप्राणिप्राणहरानराः ॥ उद्वेजनीयाभूतानांव्यालाइवभवंतिते ॥ १४ ॥ सवैक्षारकमादायद्विजान्हत्वावनेस
दा ॥ चकारविक्रयंतेषांपतंगानांजनाधिप ॥ १५ ॥ एवंतुवर्तमानस्यतस्यवृत्तिंदुरात्मनः ॥ अगमत्सुमहान्कालोनचाधर्ममबुध्यत ॥ १६ ॥ तस्यभार्यास
हायस्यरममाणस्यशाश्वतं ॥ दैवयोगविमूढस्यनान्यावृत्तिररोचत ॥ १७ ॥ ततःकदाचित्तस्याथवनस्थस्यसमंततः ॥ पातयन्निववृक्षांस्तान्सुमहान्वातसंभ्र
मः ॥ १८ ॥ मेघसंकुलमाकाशंविद्युन्मंडलमंडितं ॥ संछन्नस्तुमुहूर्तेननौसार्थैरिवसागरः ॥ १९ ॥ वारिधारासमूहेनसंप्रविष्टःशतक्रतुः ॥ क्षणेनपूरयामास
सलिलेनवसुंधरां ॥ २० ॥ ततोधाराकुलेकालेसंभ्रमन्नष्टचेतनः ॥ शीतार्तस्तद्वनंसर्वमाकुलेनांतरात्मना ॥ २१ ॥ नैवनिम्नंस्थलंवापिसोविंदतविहंगहा ॥ पू
रितोहिजलौघेनतस्यमार्गोवनस्यतु ॥ २२ ॥ पक्षिणोवर्षवेगेनहतालीनास्तदाभवन् ॥ मृगसिंहवराहाश्चस्थलमाश्रित्यशेरते ॥ २३ ॥ महतावातवर्षेणत्रासि
तास्तेवनौकसः ॥ भयार्ताश्चक्षुधार्ताश्चबभ्रमुःसहितावने ॥ २४ ॥ सतुशीतहतैर्गात्रैर्नजगामनतस्थिवान् ॥ ददर्शपतितांभूमौकपोतींशीतविह्वलां ॥ २५ ॥
दृष्ट्वार्तोपिहिपापात्मासतांपंजरकेक्षिपत् ॥ स्वयंदुःखाभिभूतोपिदुःखमेवाकरोत्परे ॥ २६ ॥ पापात्मापापकारित्वात्पापमेवचकारसः ॥ सोपश्यत्तरुषंडेषुमेघ
नीलंवनस्पतिं ॥ २७ ॥ सेव्यमानंविहंगौघैश्छायावासफलार्थिभिः ॥ धात्रापरोपकारायससाधुरिवनिर्मितः ॥ २८ ॥ अथाभवत्क्षणेनैववियद्विमलतारकं ॥
महत्सरइवोत्फुल्लंकुमुदच्छुरितोदकं ॥ २९ ॥ ताराढ्यंकुमुदाकारमाकाशंनिर्मलंबहु ॥ घनैर्मुक्तंनभोदृष्ट्वालुब्धकःशीतविह्वलः ॥ ३० ॥ दिशोविलोकयामास
विगाढांप्रेक्ष्यशर्वरीं ॥ दूरतोमेनिवेशश्चअस्माद्देशादितिप्रभो ॥ ३१ ॥ कृतबुद्धिर्द्रुमेतस्मिन्वस्तुंतांरजनींततः ॥ सांजलिःप्रणतिंकृत्वावाक्यमाहवनस्पतिं
॥ ३२ ॥ शरणंयामियान्यस्मिन्दैवतानिवनस्पतौ ॥ सशिलायांशिरःकृत्वापर्णान्यास्तीर्यभूतले ॥ ३३ ॥ दुःखेनमहताविष्टस्ततःसुष्वापपक्षिहा ॥ ३४ इति
श्रीमहाभारतेशांति० आप० कपोतलुब्धकसंवादोपक्रमेत्रिचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४३ ॥ ॥ ७ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ इतिशांतिपर्वणिआपद्धर्मप० नैल० भारतभा० त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४३ ॥ ॥ ७ ॥

अथेति॥ १ ॥२ ॥३ ॥४ ॥५ ॥६ ॥ ७ ॥ ८॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ इतिशांति० आप० नैल० भारतभा० चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४४ ॥

भीष्मउवाच अथवृक्षस्यशाखायांविहंगःससुहृज्जनः॥ दीर्घकालोषितोराजंस्तत्रचित्रतनूरुहः ॥ १ ॥ तस्यकल्पगताभार्याचरितुंनाभ्यवर्तत॥ प्राप्तांच
रजनींदृष्ट्वासपक्षीपर्यतप्यत॥ २॥ वातवर्षमहच्चासीन्नचागच्छतिमेप्रिया ॥ किंनुतत्कारणंयेनसाद्यापिननिवर्तते॥ ३॥ अपिस्वस्तिभवेत्तस्याःप्रियायाम
मकानने॥ तयाविरहितंहीदंशून्यमद्यगृहंमम ॥ ४॥ पुत्रपौत्रवधूभृत्यैराकीर्णमपिसर्वतः ॥ भार्याहीनंगृहस्थस्यशून्यमेवगृहंभवेत्॥ ५॥ नगृहंगृहमित्याहुर्गृ
हिणीगृहमुच्यते॥ गृहंतुगृहिणीहीनमरण्यसदृशंमतं॥ ६॥ यदिसारक्तनेत्रांताचित्रांगीमधुरस्वरा ॥ अद्यनायातिमेकांतानकार्यंजीवितेनमे ॥ ७॥ नभुंक्तेम
य्यभुक्तेयानास्नातेस्नातिसुव्रता॥ नातिष्ठत्युपतिष्ठेतशेतेचशयितेमयि ॥८॥ हृष्टेभवतिसाहृष्टादुःखितेमयिदुःखिता ॥ प्रोषितेदीनवदनाक्रुद्धेचप्रियवादि
नी॥ ९॥ पतिव्रतापतिगतिःपतिप्रियहितेरता ॥ यस्यस्यात्तादृशीभार्याधन्यःसपुरुषोभुवि ॥ १० ॥ साहिश्रांतंक्षुधार्तंचजानीतेमांतपस्विनी ॥ अनुरक्तास्थि
राचैवभक्तास्निग्धायशस्विनी ॥ ११ ॥ वृक्षमूलेपिदयितायस्यतिष्ठतितद्गृहं ॥ प्रासादोपितयाहीनःकांतारइतिनिश्चितं ॥ १२॥ धर्मार्थकामकालेषुभार्यापुं
सःसहायिनी ॥ विदेशगमनेचास्यसैवविश्वासकारिका ॥ १३॥ भार्याहिपरमोह्यर्थःपुरुषस्येहपठ्यते ॥ असहायस्यलोकेस्मिँल्लोकयात्रासहायिनी ॥ १४॥
तथारोगाभिभूतस्यनित्यंकृच्छ्रगतस्यच ॥ नास्तिभार्यासमंकिंचिन्नरस्यार्तस्यभेषजं ॥ १५॥ नास्तिभार्यासमोबंधुर्नास्तिभार्यासमागतिः ॥ नास्तिभार्या
समोलोकेसहायोधर्मसंग्रहे ॥ १६ ॥ यस्यभार्यागृहेनास्तिसाध्वीचप्रियवादिनी॥ अरण्यंतेनगंतव्यंयथारण्यंतथागृहं॥ १७॥ इतिश्रीम० शांतिप० आप
द्धर्मप० भार्याप्रशंसायांचतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४४॥ ॥ ७॥ भीष्मउवाच एवंविलपतस्तस्यश्रुत्वातुकरुणंवचः ॥ गृहीताशकु
निघ्नेनकपोतीवाक्यमब्रवीत्॥ १॥ कपोत्युवाच अहोऽतीवसुभाग्याहंयस्यामेदयितःपतिः॥ असतोवासतोवापिगुणानेवंप्रभाषते॥ २॥ नसास्त्रीत्यभिमंत
व्यायस्यांभर्तानतुष्यति॥ तुष्टेभर्तरिनारीणांतुष्टाःस्युःसर्वदेवताः॥ ३॥ अग्निसाक्षिकमित्येवभर्तावैदैवतंपरं॥ दावाग्निनेवनिर्दग्धासपुष्पस्तबकालता ॥ ४॥
भस्मीभवतिसानारीयस्याभर्तानतुष्यति॥ इतिसंचिंत्यदुःखार्ताभर्तारंदुःखितंतदा ॥ ५॥ कपोतीलुब्धकेनापिगृहीतावाक्यमब्रवीत्॥ हंतवक्ष्यामितेश्रेयःश्रु
त्वातुकुरुतत्तथा॥ ६॥ शरणागतसंत्राताभवकांतविशेषतः॥ एषशाकुनिकःशेतेतववासंसमाश्रितः॥७॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥ इतिशांति० आप० नैल० भारतभा० पंचचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥१४५॥ ॥ ७ ॥ सपत्न्यावचनमित्यध्यायत्रयंप्रायःस्पष्टार्थं ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥

शीतार्तश्चक्षुधार्तश्चपूजामस्मैसमाचर॥ योहिकश्चिद्द्विजंहन्यात्गांचलोकस्यमातरं॥ ८॥ शरणागतंचयोहन्यात्तुल्यंतेषांचपातकं ॥ अस्माकंविहितावृत्तिः कापोतीज्ञातिधर्मतः॥ ९॥ सान्याय्यात्मवतानित्यंत्वद्विधेनानुवर्तितुं॥ यस्तुधर्मंयथाशक्तिगृहस्थोह्यनुवर्तते॥ १०॥ सप्रेत्यलभतेलोकानक्षयानितिशुश्रुम॥ सत्वंसंतानवानद्यपुत्रवानसिचद्विज॥ ११॥ तत्स्वदेहेदयांत्यक्त्वाधर्मार्थौपरिगृह्यच॥ पूजामस्मैप्रयुंक्ष्वत्वंप्रीयेतास्यमनोयथा॥ १२॥ शरीरेमाचसंतापं कुर्वीथास्त्वंविहंगम॥ शरीरयात्राकृत्यर्थमन्यान्दारानुपैष्यसि॥ १३॥ इतिसाशकुनीवाक्यंपंजरस्थातपस्विनी॥ अतिदुःखान्विताप्रोक्त्वाभर्तारंसमुदैक्षत ॥ १४॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० कपोतींप्रतिकपोतवाक्येपंचचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः॥ १४५॥ ॥ ७॥ भीष्मउवाच सपत्न्यावच नंश्रुत्वाधर्मयुक्तिसमन्वितं॥ हर्षेणमहतायुक्तोवाक्यंव्याकुललोचनः॥ १॥ तंवैशाकुनिकंदृष्ट्वाविधिदृष्टेनकर्मणा॥ सपक्षीपूजयामासयत्नात्तंपक्षिजीविनं॥ २॥ उवाचस्वागतंतेद्यब्रूहिकिंकरवाणिते॥ संतापश्चनकर्तव्यःस्वगृहेवर्ततेभवान्॥ ३॥ तद्ब्रवीतुभवान्क्षिप्रंकिंकरोमिकिमिच्छसि॥ प्रणयेनब्रवीमित्वांत्वंहिनः शरणागतः॥ ४॥ अरावप्युचितंकार्यमातिथ्यंगृहमागते॥ छेत्तुमप्यागतेच्छायांनोपसंहरतेद्रुमः॥ ५॥ शरणागतस्यकर्तव्यमातिथ्यंहिप्रयत्नतः॥ पंचयज्ञ प्रवृत्तेनगृहस्थेनविशेषतः॥ ६॥ पंचयज्ञांस्तुयोमोहान्नकरोतिगृहाश्रमे॥ तस्यनायंनचपरोलोकोभवतिधर्मतः॥ ७॥ तद्ब्रूहिमांसुविश्रब्धोयत्त्वंवाचावदिष्य सि॥ तत्करिष्याम्यहंसर्वंमात्वंशोकेमनःकृथाः॥ ८॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाशकुनेर्लुब्धकोब्रवीत्॥ बाधतेखलुमेशीतंसंत्राणंहिविधीयतां॥ ९॥ एवमुक्तस्ततःप क्षीपर्णान्यास्तीर्यभूतले॥ यथाशक्त्याहिपर्णेनज्वलनार्थंद्रुतंययौ॥ १०॥ सगत्वांगारकर्मांतंगृहीत्वाग्निमथागमत्॥ ततःशुष्केषुपर्णेषुपावकंसोप्यदीपयत् ॥ ११॥ ससंदीप्तंमहत्कृत्वातमाहशरणागतं॥ प्रतापयसुविश्रब्धःस्वगात्राण्यकुतोभयः॥ १२॥ सतथोक्तस्तथेत्युक्त्वालुब्धोगात्राण्यतापयत्॥ अग्निप्रत्याग तप्राणस्ततःप्राहविहंगमं॥ १३॥ हर्षेणमहताविष्टोवाक्यंव्याकुललोचनः॥ तथेमंशकुनिंदृष्ट्वाविधिदृष्टेनकर्मणा॥ १४॥ दत्तमाहारमिच्छामित्वयाक्षुद्बाधते हिमां॥ सतद्वचःप्रतिश्रुत्यवाक्यमाहविहंगमः॥ १५॥ नमेस्तिविभवोयेननाशयेयंक्षुधांतव॥ उत्पन्नेनहिजीवामोवयंनित्यंवनौकसः॥ १६॥ संचयोना स्तिचास्माकंमुनीनामिवभोजने॥ इत्युक्त्वातंतदातत्रविवर्णवदनोऽभवत्॥ १७॥ ॥७॥८॥९॥१०॥ अंगारकर्मांतंकर्मारगृहसमीपं ॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ इतिशांतिपर्वणिआप० नैल० भारतभा० षट्चत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ५ ॥ ततइति ॥ १ ॥

कथंनुखलुकर्तव्यमितिचिंतापरस्तदा ॥ बभूवभरतश्रेष्ठगर्हयन्वृत्तिमात्मनः ॥ १८ ॥ मुहूर्ताल्लब्धसंज्ञस्तुसपक्षीपक्षिघातिनं ॥ उवाचतर्पयिष्येत्वांमुहूर्तंप्रतिपालय ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वाशुष्कपर्णैस्तुसमुज्ज्वाल्यहुताशनं ॥ हर्षेणमहताविष्टःसपक्षीवाक्यमब्रवीत् ॥ २० ॥ ऋषीणांदेवतानांचपितॄणांचमहात्मनां ॥ श्रुतःपूर्वमयाधर्मोमहानतिथिपूजने ॥ २१ ॥ कुरुष्वानुग्रहंसौम्यसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ निश्चिताखलुमेबुद्धिरतिथिप्रतिपूजने ॥ २२ ॥ ततःकृतप्रतिज्ञोवैसपक्षीप्रहसन्निव ॥ तमग्निंत्रिःपरिक्रम्यप्रविवेशमहामतिः ॥ २३ ॥ अग्निमध्येप्रविष्टंतुलुब्धोदृष्ट्वातुपक्षिणं ॥ चिंतयामासमनसाकिमिदंवैमयाकृतं ॥ २४ ॥ अहोममनृशंसस्यगर्हितस्यस्वकर्मणा ॥ अधर्मःसुमहान्घोरोभविष्यतिनसंशयः ॥ २५ ॥ एवंबहुविधंभूरिविललापसलुब्धकः ॥ गर्हयन्स्वानिकर्माणिद्विजंदृष्ट्वातथागतं ॥ २६ ॥ इति० शांति० आप० कपोतलुब्धकसंवादेषट्चत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ५ ॥ भीष्मउवाच ततःसलुब्धकःपश्यन्क्षुधयापिपरिप्लुतः ॥ कपोतमग्निपतितंवाक्यंपुनरुवाचह ॥ १ ॥ किमीदृशंनृशंसेनमयाकृतमबुद्धिना ॥ भविष्यतिहिमेनित्यंपातकंकृतजीविनः ॥ सविनिंदंस्तथात्मानंपुनःपुनरुवाचह ॥ २ ॥ अविश्वास्यःसुदुर्बुद्धिःसदानिकृतिनिश्चयः ॥ शुभंकर्मपरित्यज्यसोहंशकुनिलुब्धकः ॥ ३ ॥ नृशंसस्यममाद्यायंप्रत्यादेशोनसंशयः ॥ दत्तःस्वमांसंदहताकपोतेनमहात्मना ॥ ४ ॥ सोहंत्यक्ष्येप्रियान्प्राणान्पुत्रान्दारांस्तथैवच ॥ उपदिष्टोऽहिमेधर्मःकपोतेनमहात्मना ॥ ५ ॥ अद्यप्रभृतिदेहंस्वंसर्वभोगैर्विवर्जितं ॥ यथास्वल्पंसरोग्रीष्मेशोषयिष्याम्यहंतथा ॥ ६ ॥ क्षुत्पिपासातपसहःकृशोधमनिसंततः ॥ उपवासैर्बहुविधैश्चरिष्येपारलौकिकं ॥ ७ ॥ अहोदेहप्रदानेनदर्शितातिथिपूजना ॥ तस्माद्धर्मंचरिष्यामिधर्मोहिपरमागतिः ॥ ८ ॥ दृष्टोधर्मोहिधर्मिष्ठैर्यादृशोविहगोत्तमे ॥ एवमुक्त्वाविनिश्चित्यरौद्रकर्मासलुब्धकः ॥ ९ ॥ महाप्रस्थानमाश्रित्यप्रययौसंशितव्रतः ॥ १० ॥ ततोयष्टिंशलाकांचक्षारकंपंजरंतथा ॥ तांचबद्धांकपोतींसप्रमुच्यविससर्जह ॥ ११ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० लुब्धकोपरतौसप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥

॥ २ ॥ प्रत्यादेशःधिक्कारपूर्वकउपदेशः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ यष्टिंदंडं यष्टिशलाकमितिपाठेपक्षिसंश्लेषार्थंचिक्कणद्रव्योपेतंदीर्घदंडंयथेष्टंवर्द्धयितुंशक्यं षष्ट्याशलाकाभिःसंधितं पंजरंस्पष्टं ॥ १० ॥ इतिशांतिपर्वणिआपद्धर्मप० नैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥

ततइति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ इतिशांति० आप० नैल० भारतभा० अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः॥ १४८॥ ॥ ७॥ विमानस्थावितिचाध्यायौस्पष्टार्थौ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥

भीष्मउवाच ततोगतेशाकुनिकेकपोतीप्राहदुःखिता ॥ संस्मृत्यसाचभर्तारंरुदतीशोककर्शिता ॥ १ ॥ नाहंतेविप्रियंकांतकदाचिदपिसंस्मरे ॥ सर्वापिविधवानारीबहुपुत्रापिशोचते ॥ २ ॥ शोच्याभवतिबंधूनांपतिहीनातपस्विनी ॥ लालिताहंत्वयानित्यंबहुमानाच्चपूजिता ॥ ३ ॥ वचनैर्मधुरैःस्निग्धैरसंक्लिष्टमनोहरैः॥ कंदरेषुचशैलानांनदीनांनिर्झरेषुच ॥ ४ ॥ द्रुमाग्रेषुचरम्येषुरमिताहंत्वयासह ॥ आकाशगमनेचैवविहृताहंत्वयासुखं ॥ ५॥ रमामिस्मपुराकांततन्मेनास्त्यद्यकिंचन॥ मितंददातिहिपितामितंभ्रातामितंसुतः॥ ६॥ अमितस्यहिदातारंभर्तारंकानपूजयेत्॥ नास्तिभर्तृसमोनाथोनास्तिभर्तृसमंसुखं॥ ७॥ विसृज्यधनसर्वस्वंभर्तावैशरणंस्त्रियाः॥ नकार्यमिहमेनाथजीवितेनत्वयाविना॥ ८॥ पतिहीनातुकानारीसतीजीवितुमुत्सहेत्॥ एवंविलप्यबहुधाकरुणंसासुदुःखिता॥ ९ ॥ पतिव्रतासंप्रदीप्तंप्रविवेशहुताशनं ॥ ततश्चित्रांगदधरंभर्तारंसान्वपश्यत ॥ १० ॥ विमानस्थंसुकृतिभिःपूज्यमानंमहात्मभिः॥ चित्रमाल्यांबरधरंसर्वाभरणभूषितं॥ ११॥ विमानशतकोटीभिरावृतंपुण्यकर्मभिः॥ ततःस्वर्गगतःपक्षीविमानवरमास्थितः ॥ कर्मणापूजितस्तत्ररेमेससहभार्यया ॥ १२॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० कपोतस्वर्गगमनेअष्टचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः॥ १४८॥ ॥ ७॥ भीष्मउवाच विमानस्थौतुतौराजन्लुब्धकःस्वैददर्शह॥ दृष्ट्वातौदंपतीराजन्व्यचिंतयततांगतिं॥ १॥ ईदृशेनैवतपसागच्छेयंपरमांगतिं॥ इतिबुद्ध्याविनिश्चित्यगमनायोपचक्रमे॥ २॥ महाप्रस्थानमाश्रित्यलुब्धकःपक्षिजीवकः॥ निश्चेष्टोमरुदाहारोनिर्ममःस्वर्गकांक्षया॥ ३॥ ततोपश्यत्सुविस्तीर्णंहृद्यंपद्माभिभूषितं॥ नानापक्षिगणाकीर्णंसरःशीतजलंशिवं॥ ४॥ पिपासार्तोपितदृष्ट्वातृप्तःस्यान्नात्रसंशयः॥ उपवासकृशोत्यर्थंसतुपार्थिवलुब्धकः॥ ५॥ अनवेक्ष्यैवसंहृष्टःश्वापदाध्युषितंवनं॥ महांतंनिश्चयंकृत्वालुब्धकःप्रविवेशह॥ ६॥ प्रविशन्नेवसवनंनिगृहीतःसकंटकैः॥ सकंटकैर्विभिन्नांगोलोहिताद्रींकृतच्छविः॥ ७॥ बभ्रामतस्मिन्विजनेनानामृगसमाकुले॥ ततोद्रुमाणांमहतापवनेनवनेतदा॥ ८॥ उदतिष्ठत्ससंघर्षात्सुमहान्हव्यवाहनः॥ तद्वनंवृक्षसंपूर्णंलताविटपसंकुलं॥ ९॥ ददाहपावकःक्रुद्धोयुगांताग्निसमप्रभः॥ सज्वालैःपवनोद्धूतैर्विस्फुलिंगैःसमंततः॥ १०॥ ददाहतद्वनंघोरंमृगपक्षिसमाकुलं॥ ततःसदेहमोक्षार्थंसंप्रहृष्टेनचेतसा॥ ११॥ अभ्यधावतवर्धंतंपावकंलुब्धकस्तदा॥ ततस्तेनाग्निनादग्धोलुब्धकोनष्टकल्मषः॥ जगामपरमांसिद्धिंततोभरतसत्तम॥ १२॥ ॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥

॥१३॥१४॥१५॥१६॥ १७ ॥१८॥१९ ॥ इतिशां०आ०नै०भा०भा०एकोनपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १४९ ॥ ॥ ७ ॥ लुब्धकदृष्टांतेनबुद्धिपूर्वंकृतस्यापिपापस्यमहतातपसाप

ततःस्वर्गस्थमात्मानमपश्यद्विगतज्वरः॥ यक्षगंधर्वसिद्धानांमध्येभ्राजंतमिंद्रवत्॥१३॥ एवंखलुकपोतश्चकपोतीचपतिव्रता॥ लुब्धकेनसहस्वर्गंगताःपुण्ये
नकर्मणा॥१४॥ यापिचैवंविधानारीभर्तारमनुवर्तते॥ विराजतेहिसाक्षिप्रंकपोतीवदिविस्थिता॥१५॥ एवमेतत्पुरावृत्तंलुब्धकस्यमहात्मनः॥कपोतस्यचध
र्मिष्ठागतिःपुण्येनकर्मणा॥१६॥ यश्चेदंशृणुयान्नित्यंयश्चेदंपरिकीर्तयेत्॥ नाशुभंविद्यतेतस्यमनसापिप्रमादतः॥ १७॥ युधिष्ठिरमहानेषधर्मोधर्मभृतांव
र॥ गोघ्नेष्वपिभवेदस्मिन्निष्कृतिःपापकर्मणः॥ १८॥ ननिष्कृतिर्भवेत्तस्ययोहन्याच्छरणागतं ॥ इतिहासमिमंश्रुत्वापुण्यंपापप्रणाशनं ॥ नदुर्गतिमवाप्नो
तिस्वर्गलोकंचगच्छति ॥१९॥ इतिश्रीम०शांतिपर्वणिआप०लुब्धकस्वर्गगमनेएकोनपंचाशदधिकशततमोध्यायः॥ १४९॥ ॥७॥ युधिष्ठिरउवाच
अबुद्धिपूर्वंयत्पापंकुर्याद्भरतसत्तम ॥ मुच्यतेसकथंतस्मादेतत्सर्वंब्रवीहिमे ॥ १ भीष्मउवाच अत्रतेवर्तयिष्यामिपुराणमृषिसंस्तुतं ॥ इंद्रोतःशौनको
विप्रोयदाहजनमेजयं॥ २॥ आसीद्राजामहावीर्यःपारिक्षिज्जनमेजयः॥ अबुद्धिपूर्वामागच्छद्ब्रह्महत्यांमहीपतिः॥ ३॥ ब्राह्मणाःसर्वएवैतेतत्यजुःसपुरोहि
ताः॥ सजगामवनंराजादह्यमानोदिवानिशं॥ ४॥ प्रजाभिःसपरित्यक्तश्चकारकुशलंमहत् ॥ अतिवेलंतपस्तेपेदह्यमानःसमन्युना ॥ ५॥ ब्रह्महत्यापनोदा
र्थमपृच्छद्ब्राह्मणान्बहून्॥ पर्यटन्पृथिवींकृत्स्नांदेशेदेशेनराधिपः ॥ ६ ॥ तत्रेतिहासंवक्ष्यामिधर्मस्यास्योपबृंहणं ॥ दह्यमानःपापकृत्याजगामजनमेजयः
॥७॥ चरिष्यमाणइंद्रोतंशौनकंसंशितव्रतं॥ समासाद्योपजग्राहपादयोःपरिपीडयन् ॥ ८ ॥ ऋषिर्दृष्ट्वानृपंतत्रजगर्हेसुभृशंतदा॥ कर्तापापस्यमहतोभ्रूणहा
किमिहागतः ॥ ९ ॥ किंत्वयास्मासुकर्तव्यंमामांस्प्राक्षीःकथंचन ॥ गच्छगच्छनतेस्थानंप्रीणात्यस्मानितिब्रुवन् ॥ १० ॥ रुधिरस्येवतेगंधःशवस्येवचदर्श
नं॥ अशिवःशिवसंकाशोमृतोजीवन्निवाटसि॥ ११ ॥ब्रह्ममृत्युरशुद्धात्मापापमेवानुचिंतयन् ॥ प्रबुध्यसेप्रस्वपिषिवर्तसेपरमेसुखे॥ १२॥ मोघंतेजीवितं
राजन्परिक्लिष्टंचजीवसि ॥ पापायैवहिसृष्टोसिकर्मणेहयवीयसे ॥ १३ ॥ बहुकल्याणमिच्छंतिईहंतेपितरःसुतान् ॥ तपसादैवतेज्याभिर्वंदनेनतितिक्षया
॥१४॥ पितृवंशमिमंपश्यत्वत्कृतेनरकंगतं॥ निरर्थाःसर्वएवैषामाशाबंधास्त्वदाश्रयाः॥१५॥ रिहारोदृष्टस्तद्वसंगादबुद्धिपूर्व
स्यापिपरिहारस्तत्तुल्ययत्नसाध्यइत्याशयवान्पृच्छति अबुद्धीति ॥१॥ २॥पारिक्षित्पारिक्षितः॥३॥४॥५॥६ ॥ पापकृत्यापापक्रियया॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥ यवीयसेहीनाय ॥१३॥१४॥१५॥

॥ १६ ॥ अशाश्वतीः सर्वस्यापिकर्मणोंतवत्त्वात् शाश्वतीः बहुत्वात् ॥ १७॥ १८॥ १९॥ इतिशांतिपर्वणिआप० नै० भारतभा० पंचाशदधिकशततमोध्यायः॥ १५०॥ ॥ ७ ॥ एवमिति ॥ १॥ त्वाहंत्वामहं सार्द्धः दुष्कृतमपिसंधायेतिसंबंधः ॥ २ ॥ प्राप्येति यमयातनाभोगांते दुष्कृतजंशल्यंममगमिष्यतीत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ब्राह्मणानांभक्तइतिशेषः ॥ ५ ॥ ब्रह्मशस्तंहिंसितंयैस्तेषां संविदंऐकमत्यंसजाती यैःसहालभमानानामितिपूर्वान्वयि वेदनिश्चितान्युष्मान्प्रतिभूयोवक्ष्यामि ॥ ६ ॥ निर्जनाःनिष्परिग्रहाःयोगिनोयथानिर्धनान्दीनान्रक्षंति एवंमांभवंतोदयैवस्वसामर्थ्येनरक्षंत्वित्यर्द्धार्थः ॥ ७ ॥

यान्पूजयंतोविंदंतिस्वर्गमायुर्यशःप्रजाः॥ तेषुत्वंसततंद्वेष्टाब्राह्मणेषुनिरर्थकः ॥ १६ ॥ इमंलोकंविमुच्यत्वमवाङ्मूर्द्धापतिष्यसि॥ अशाश्वतीःशाश्वतीश्चस माःपापेनकर्मणा॥ १७॥ अर्द्यमानोयत्रगृध्रैःशितिकंठैरयोमुखैः ॥ ततश्चपुनरावृत्तःपापयोनिंगमिष्यसि॥ १८॥ यदिदंमन्यसेराजन्नायमस्तिकुतःपरः॥ प्रतिस्मारयितारस्त्वांयमदूतायमक्षये॥ १९॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० इंद्रोतपारिक्षितीयसंवादेपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५० ॥ ७ ॥

भीष्मउवाच एवमुक्तःप्रत्युवाचतंमुनिंजनमेजयः॥ गर्ह्यंभवान्गर्हयतेनिंद्यंनिंदतिमांपुनः॥ १॥ धिक्कार्यमांधिक्कुरुतेतस्मात्त्वाहंप्रसादये॥ सर्वंहीदंदुष्कृतंमेज्वलाम्यग्नाविवाहितः॥ २॥ स्वकर्माण्यभिसंधायनाभिनंदतिमेमनः॥ प्राप्यघोरंभयंनूनंमयावैवस्वतादपि॥ ३॥ तत्तुशल्यमनिर्हृत्यकथंशक्ष्यामिजीवितुं॥ सर्वमन्युंविनीयत्वमभिमांवदशौनक॥ ४॥ महानासंब्राह्मणानांभूयोवक्ष्यामिसांप्रतं॥ अस्तुशेषंकुलस्यास्यमापराभूदिदंकुलं॥ ५॥ नहिनोब्रह्मशस्तानांशेषंभवितुमर्हति॥ स्तुतीरलभमानानांसंविदंवेदनिश्चितान्॥ ६॥ निर्विद्यमानस्त्वात्मानंभूयोवक्ष्यामिशाश्वतं॥ भूयश्चैवाभिरक्षंतुनिर्धनान्निर्जनाइव॥ ७॥ नत्वयज्ञाअमुंलोकंप्राप्नुवंतिकथंचन॥ आपातान्प्रतितिष्ठंतिपुलिंदशबराइव ॥ ८ ॥ अविज्ञायैवमेप्रज्ञांबालस्येवसपंडितः॥ ब्रह्मन्पितेवपुत्रस्यप्रीतिमान्भवशौनक॥ ९॥ शौनकउवाच किमाश्चर्यंयतःप्राज्ञोब्रह्मकुर्यादसांप्रतं॥ इतिवैपंडितोभूत्वाभूतानांनानुकुप्यते॥ १०॥ प्रज्ञाप्रासादमारुह्यअशोच्यःशोचतेजनान्॥ जगतीस्थानिवाद्रिस्थःप्रज्ञयाप्रतिपत्स्यति॥ ११॥ नचोपलभ्यतेतेननचाश्चर्याणिकुर्वते॥ निर्विण्णात्मापरोक्षोवाधिक्कृतःपूर्वसाधुषु॥ १२॥

आपातान्नरकान् पुलिंदाःशबराःम्लेच्छभेदाः ॥ ८ ॥ सपंडितःयोमद्दोषान्जानाति नत्वंतस्थांप्रज्ञांशरणागतोऽहमित्येवंरूपांसत्वपंडितः ब्रह्मन्ब्राह्मण ॥ ९ ॥ ब्रह्मब्राह्मणजातिःकुपितासती असांप्रतमयुक्तमपिकुर्यात् अत्रकिमाश्चर्यंनकिमपीत्यर्थः यतएवमतःप्राज्ञोबुद्धिमान् इतिएवंप्रकारेणपंडितोविवेकवान्भूत्वाभूतानांभूतेषुनानुकुप्यतेनुकोपंनकरोति॥ १०॥ नकेवलमकोपएवप्रज्ञाफलं अपितुमहत्त्वमप्यस्तीत्याह प्रज्ञेति ॥ ११॥ यःसाधुषुनिर्विण्णात्माविरक्तःपरोक्षस्तद्दृष्टिपथादपेतःतैश्चधिक्कृतस्तेनप्रज्ञानचोपलभ्यते तादृशस्यतदलाभेऽन्येआश्चर्यमपिनकुर्वते अतःसत्संगंविनाप्रज्ञादुर्लभैवेत्यर्थः ॥ १२ ॥

वीर्यंब्राह्मणस्येतिशेषः वेदेऋग्वेदादौ आगमेसर्वार्थद्योतके ब्रह्माब्राह्मणःशरणंरक्षिता यथाशांतिशांतिमनतिक्रम्य ॥१३॥ यत्कृतंतद्वैपारत्रिकमित्यध्याहृत्ययोज्यं ॥१४॥ बुभूषुंश्रेयोलिप्सुंभजमानंमांप्रती
तिशेषः ॥ १५ ॥ सर्वभूतहितंहितरूपंधर्मंतिष्ठअनुतिष्ठ हितेइतिसम्यंतपाठःस्पष्टार्थः ॥ १६ ॥ उपाव्हयेशिष्यंकरोमीत्यर्थः ॥ १७ ॥ शौनकंपापिष्ठसंग्रहीतारंधिगितिजल्पतांताननादृत्यउपाव्हयेइत्यर्थः
॥ १८ ॥ १९ ॥ प्रतिज्ञास्यंतिमदभिप्रायंकृतमेवजानीहीति ॥ २० ॥ तेब्राह्मणामत्कृतेमन्निमित्तं तेत्वत्तः ॥ २१ ॥ २२ ॥ इतिशांति॰आप॰नैल॰भारतभा॰एकपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥१५१॥

विदितंभवतोवीर्यंमाहात्म्यंवेदआगमे ॥ कुरुष्वेहयथाशांतिब्रह्माशरणमस्तुते ॥ १३॥ तद्वैपारत्रिकंतातब्राह्मणानामकुप्यतां ॥ अथवातप्यसेपापेधर्ममेवा
नुपश्यवै ॥ १४ ॥ जनमेजयउवाच अनुतप्येचपापेननचधर्मंविलोपये ॥ बुभूषुंभजमानंचप्रीतिमान्भवशौनक ॥ १५॥ शौनकउवाच छि
त्वादंभंचमानंचप्रीतिमिच्छामितेनृप ॥ सर्वभूतहितंतिष्ठधर्मंचैवप्रतिस्मरन् ॥ १६ ॥ नभयान्नचकार्पण्यान्नलोभात्त्वामुपाव्हये ॥ तांमेदैवींगिरंसत्यांश्टणु
त्वंब्राह्मणैःसह ॥ १७॥ सोहंनकेनचिच्चार्थीत्वांचधर्मादुपाव्हये ॥ क्रोशतांसर्वभूतानांहाहाधिगितिजल्पतां ॥१८॥ वक्ष्यंतिमामधर्मज्ञंत्यक्ष्यंतिसुहृदोजनाः॥
तावाचःसुहृदःश्रुत्वासंज्वरिष्यंतिमेभृशं ॥ १९॥ केचिदेवमहाप्राज्ञाःप्रतिज्ञास्यंतितत्त्वतः ॥ जानीहिमत्कृतंतातब्राह्मणान्प्रतिभारत ॥ २० ॥ यथातेमत्कृ
तेक्षेमंलभंतेतेतथाकुरु ॥ प्रतिजानीहिचाद्रोहंब्राह्मणानांनराधिप ॥ २१ ॥ जनमेजयउवाच नैववाचानमनसापुनर्जातुनकर्मणा ॥ द्रोग्धास्मिब्राह्मणा
न्विप्रचरणावपितेस्पृशे ॥ २२ ॥ इतिश्रीम॰शां॰आप॰इंद्रोतपारिक्षितीयेएकपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५१ ॥ ॥६॥ शौनकउवाच तस्मात्तेहं
प्रवक्ष्यामिधर्ममावृतचेतसे ॥ श्रीमान्महाबलस्तुष्टःस्वयंधर्ममवेक्षसे ॥ १ ॥ पुरस्ताद्दारुणोभूत्वासुचित्रतरमेवतत् ॥ अनुगृह्णातिभूतानिस्वेनवृत्तेनपार्थिवः
॥ २ ॥ कृत्स्नंनूनंसदहतिइतिलोकोव्यवस्यति ॥ यत्रत्वंतादृशोभूत्वाधर्ममेवानुपश्यसि ॥ ३ ॥ हित्वातुसुचिरंभक्ष्यंभोज्यांश्चतपआस्थितः ॥ इत्येतदभिभूताना
मद्भुतंजनमेजय ॥ ४ ॥ योऽदुर्लभोभवेद्दाताकृपणोवातपोधनः ॥ अनाश्चर्यंतदित्याहुर्नातिदूरेणवर्तते ॥ ५ ॥ एतदेवहिकार्पण्यंसमग्रमसमीक्षितं ॥ यच्चेत्समी
क्षयैवस्याद्भवेत्तस्मिंस्ततोगुणः ॥ ६ ॥ यज्ञोदानंदयावेदाःसत्यंचपृथिवीपते ॥ पंचैतानिपवित्राणिषष्ठंसुचरितंतपः ॥ ७ ॥

तस्मादिति यस्मात्श्रीमान्विद्यावानस्मितस्मात् ॥ १ ॥ २ ॥ सभवान् तादृशस्तापकः ॥ ३ ॥ अभिभूतानामधर्मेणेतिशेषः ॥ ४ ॥ नास्तिदुर्लभंयस्यसोऽदुर्लभःसंपन्नः ॥ ५ ॥ यत्असमीक्षितंपौर्वापर्ये
णानालोचितं एतदेकंसमग्रंकृत्स्नंकार्पण्यंचेत्कार्यसमीक्षयैवस्यात् तस्मिन्कार्येततःसमीक्षातःगुणःस्यात् ॥ ६ ॥ समीक्षामेवाह यज्ञइति ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ एकांततोऽतियत्नेन ॥ १० ॥ तपएवाहुपुण्यमिति ॥ ११ ॥ १२ ॥ मानसइतिपुंस्त्वमार्षं ॥ १३ ॥ पवित्राणांपावनानांमध्येत्यागधर्मःदानात्मकोधर्मःपवित्रतरः संन्यासंतुपरंधर्मंततोप्य धिकंमनुरब्रवीत् ॥ १४ ॥ कुमारोबालःसत्योरागद्वेषशून्यत्वात् तथातिष्ठेदित्यर्थः ॥ १५ ॥ नह्यीतिसार्धः सुखंदुःखंचोभयमपिकल्पितमित्यर्थः प्रकृतिर्ब्रह्मतद्भूतानांब्रह्मस्वरूपाणांसर्वाणियानिसंसर्गरूपाणि पापानियांतितद्वतांआविद्यकसंगमात्राद्दुःखादिभाजामित्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ बलेनधैर्येणसंविभागैःदानैःओजइंद्रियपाटवं ॥ १८ ॥ १९ ॥ विक्रममाणः कर्मणिशानच् नीचैःक्रियमाणइत्यर्थः त्यजमानः

तद्देवराज्ञांपरमंपवित्रंजनमेजय ॥ तेनसम्यग्गृहीतेनश्रेयांसंधर्ममाप्स्यसि ॥ ८ ॥ पुण्यदेशाभिगमनंपवित्रंपरमंस्मृतं ॥ अत्राप्युदाहरंतीमांगाथांगीतांयया तिना ॥ ९ ॥ योमर्त्यःप्रतिपद्येतआयुर्जीवितमात्मनः ॥ यज्ञमेकांततःकृत्वातत्संन्यस्यतपश्चरेत् ॥ १० ॥ पुण्यमाहुःकुरुक्षेत्रंकुरुक्षेत्रात्सरस्वतीं ॥ सरस्वत्याश्च तीर्थानितीर्थेभ्यश्चपृथूदकं ॥ ११ ॥ यत्रावगाह्यपीत्वाचनैनंश्वोमरणंतपेत् ॥ महासरःपुष्कराणिप्रभासोत्तरमानसे ॥ १२ ॥ कालोदकंचगंतासिलब्धायुर्जी वितेपुनः ॥ सरस्वतीदृषद्वत्योःसंगमोमानसःसरः ॥ १३ ॥ स्वाध्यायशीलःस्थानेषुसर्वेष्वेवमुपस्पृशेत् ॥ त्यागधर्मःपवित्राणांसन्यासंमनुरब्रवीत् ॥ १४ ॥ अ त्राप्युदाहरंतीमागाथाःसत्यवताकृताः ॥ यथाकुमारःसत्योवैनैवपुण्योनपापकृत् ॥ १५ ॥ नह्यस्तिसर्वभूतेषुदुःखमस्मिन्कुतःसुखं ॥ एवंप्रकृतिभूतानांस र्वसंसर्गयायिनां ॥ १६ ॥ त्यजतांजीवितंश्रेयोनिवृत्तेपुण्यपापके ॥ यत्त्वेवराज्ञोज्यायिष्ठंकार्याणांतद्ब्रवीमिते ॥ १७ ॥ बलेनसंविभागैश्चजयस्वर्गंजनेश्वर ॥ यस्यैवबलमोजश्चसधर्मस्यप्रभुर्नरः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणार्थंसुखार्थंहित्वंपाहिवसुधांनृप ॥ यथैवैतान्पुराक्षेप्सीस्तथैवैतान्प्रसादय ॥ १९ ॥ अपिविक्रममाणो पित्यजमानोप्यनेकधा ॥ आत्मनोदर्शनाद्विप्रान्नहंतास्मीतिमार्गय ॥ घटमानःस्वकार्येषुकुरुनिःश्रेयसंपरं ॥ २० ॥ हिमाग्निघोरसदृशोराजाभवतिकश्चन ॥ लांगलाशनिकल्पोवाभवेदन्यःपरंतप ॥ २१ ॥ नविशेषेणगंतव्यमविच्छिन्नेनवापुनः ॥ नजातुनाहमस्मीतिसुप्रसक्तमसाधुषु ॥ २२ ॥ विकर्मणातप्यमानः पापाद्विपरिमुच्यते ॥ नैतत्कार्यंपुनरितिद्वितीयात्परिमुच्यते ॥ २३ ॥

दूरीक्रियमाणःआत्मनोदर्शनात् आत्मौपम्येनमार्गयनिश्चिनु ॥ २० ॥ हिमवत्शीतलःअग्निवत्क्रूरःघोरोयमस्तद्वद्गुणदोषविचारकःलांगलवद्दुष्टमूलोन्मूलनपरः अशनिवदाकस्मिकपातोदुष्टेषु ॥ २१ ॥ अ साधुषुसुप्रसक्तंप्रीतिविशेषेण विशेषेणविद्वत्त्वादिनाहेतुनाअविच्छिन्नेनसामान्येनब्राह्मणत्वादिनाधर्मेणवानगंतव्यंनप्राप्तव्यं केनापिहेतुनाखलेषुसंगोनकर्तव्यइत्यर्थः तत्रहेतुमाहनेति जातुकदाचित्अहंनअ स्मीतिनअपित्वस्मीत्येवमत्वेतिशेषः स्वनाशार्थिखलसंगंनकुर्यादितिभावः ॥ २२ ॥ विकर्मणेति सकृत्कृतात्पापात्पश्चात्तापमात्रेणमुच्यते द्विरावृत्तात्पुनर्नकरिष्यामीतिनियमग्रहणमात्रेण त्रिरावृत्ताद्यत्किंचिद्ध र्मस्वीकारमात्रेणबहुकृत्वेतितदभ्यस्तात्तुतीर्थादिनामुच्यतइतिश्लोकद्वयार्थः ॥ २३ ॥

॥२४॥२५॥२६॥२७॥ २८ ॥ यावतइतिप्रकृतोपयोगि ॥२९॥ अघमर्षणं ऋतंचसत्यंचेतिऋक्त्रयं ॥३०॥३१॥ अनुयुज्यअत्यादरपूर्वकंउपेत्यापृच्छन्नितिशेषः धर्म्यंधर्मोद्भवंफलंसुखरूपंवेत्थजानी षे तथानरकेफलंदुःखंतदपिवेत्थ॥ ३२ ॥ यस्ययोगिनःउभेअपिसुखदुःखेसदृशेयस्यचतयोर्द्वयोस्तुल्योजयोस्तिउतनसामान्याभावेपिकिंपुण्यस्यफलंकथंदानपुण्येनपापंनुदति तदाचक्ष्वेतिद्वयोःसंबंधः

चरिष्येधर्ममेवेतितत्तीयात्परिमुच्यते ॥ शुचिस्तीर्थान्यनुचरन्बहुत्वात्परिमुच्यते ॥ २४॥ कल्याणमनुकर्तव्यंपुरुषेणबुभूषता॥ येसुगंधीनिसेवंतेतथागंधा भवंतिते ॥ २५ ॥ येदुर्गंधीनिसेवंतेतथागंधाभवंतिते॥ तपश्चर्यापरःसद्यःपापाद्विपरिमुच्यते ॥ २६ ॥ संवत्सरमुपास्याग्निमभिशस्तःप्रमुच्यते ॥ त्रीणिवर्षा ण्युपास्याग्निंभ्रूणहाविप्रमुच्यते॥२७॥महासरःपुष्कराणिप्रभासोत्तरमानसे॥अभ्येत्ययोजनशतंभ्रूणहाविप्रमुच्यते॥२८॥ यावतःप्राणिनोहन्यात्तज्जाती यांस्तुतावतः॥ प्रमीयमानानुन्मोच्यप्राणिहाविप्रमुच्यते ॥ २९ ॥ अपिचाप्सुनिमज्जेतजपंस्त्रिरघमर्षणं॥ यथाश्वमेधावभृथस्तथातन्मनुरब्रवीत्॥ ३० ॥ त त्क्षिप्रंनुदतेपापंसत्कारंलभतेतथा॥ अपिचैनंप्रसीदंतिभूतानिजडमूकवत्॥ ३१ ॥ बृहस्पतिंदेवगुरुंसुरासुराःसर्वेसमेत्याभ्यनुयुज्यराजन्॥ धर्म्यंफलंवेत्थफ लंमहर्षेतथैवतस्मिन्नरकेपारलोक्ये ॥ ३२ ॥ उभेतुयस्यसदृशेभवेतांकिंस्वित्तयोस्तत्रजयोथनस्यात्॥ आचक्ष्वनःपुण्यफलंमहर्षेकथंपापंनुदतेधर्मशीलः ॥३३॥ बृहस्पतिरुवाच कृत्वापापंपूर्वमबुद्धिपूर्वंपुण्यानिचेत्कुरुतेबुद्धिपूर्वं ॥ सतत्पापंनुदतेकर्मशीलोवासोयथामलिनंक्षारयुक्तं ॥ ३४॥ पापंकृत्वा भिमन्येतनाहमस्मीतिपूरुषः॥ तच्चिकीर्षतिकल्याणंश्रद्दधानोऽनसूयकः॥ ३५॥ छिद्राणिविवृतान्येवसाधूनांचावृणोतियः॥ यःपापंपुरुषःकृत्वाकल्याणम भिपद्यते॥ ३६॥ यथादित्यःप्रातरुद्यंस्तमःसर्वंव्यपोहति॥ कल्याणमाचरन्नेवंसर्वपापंव्यपोहति॥ ३७॥ भीष्मउवाच एवमुक्तातुराजानमिंद्रोतोज नमेजयं॥ याजयामासविधिवद्वाजिमेधेनशौनकः॥ ३८ ॥ततःसराजाव्यपनीतकल्मषःश्रेयोवृतःप्रज्वलिताग्निरूपवान्॥ विवेशराज्यंस्वममित्रकर्षणोय थादिवंपूर्णवपुर्निशाकरः॥ ३९॥ इतिश्रीमहाभारतेशां॰आप॰इंद्रोतपारिक्षितीयेद्विपंचाशदधिकशततमोध्यायः॥१५२॥ ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरउवाच कच्चित्पितामहेनासीच्छ्रुतंवादृष्टमेवच॥ कच्चिन्मर्त्योमृतोराजन्पुनरुज्जीवितोभवत्॥ १॥

॥३३॥अबुद्धिपूर्वमित्यस्यप्रश्नस्योत्तरमाह कृत्वेति॥३४॥ पापमितिकर्तृत्वाभि मानशून्यःपापंकुर्वन्नपिनकरोत्येवेत्यर्द्धस्यार्थः॥ ३५॥आवृणोति पिधत्ते सकल्याणंचिकीर्षतीतिसंबंधः॥३६ ॥ ३७ ॥३८॥३९ ॥ इ॰शां॰आ॰नै॰भा॰ द्विपंचाशदधिकशततमोध्यायः॥ १५२ ॥ तदेवंव्यापन्नस्यराज्ञोबुद्धिपूर्वमबुद्धिपूर्वंवाकृतंपापंसत्कर्मणाधर्माध्यवसायेनचनश्यतीतिपरलोकभयाभावोदर्शितः इहलोकेऽप्यत्यंतापन्नस्यमृतकल्पस्यद्वाभ्यामहमहमिकयायसितुमवेक्षितस्यकेनचित्का रणेनकंचित्कालमवस्थितस्यकाचिद्गतिरस्तिनवेतिपृच्छति कच्चिदिति तादृशस्याप्युज्जीवनंकचिद्दृष्टमस्तीतिप्रष्टुराशयः॥ १ ॥

अत्रोत्तरंगृध्रगोमायुभ्यांयुगपत्प्रार्थ्यमानस्यशिशोःस्वजननिरोधात्कंचित्कालमवस्थितस्यईश्वरेणयथाजीवनंदत्तंएवमेवेश्वरोनुगृह्णातीत्याख्यायिकामुखेनैवाह श्रृणुपार्थेत्यादिना स्पष्टार्थोऽध्यायशेषः॥२॥

भीष्मउवाच श्रृणुपार्थयथावृत्तमितिहासंपुरातनं॥ गृध्रजंबुकसंवादंयोवृत्तोनैमिषेपुरा ॥ २ ॥ कस्यचिद्ब्राह्मणस्यासीद्दुःखलब्धःसुतोमृतः॥ बालएवविशालाक्षोबालग्रहनिपीडितः॥ ३ ॥ दुखिताःकेचिदादायबालमप्राप्तयौवनं॥ कुलसर्वस्वभूतंवैरुदंतःशोकविह्वलाः॥ ४ ॥ बालंमृतंगृहीत्वाथश्मशानाभिमुखाःस्थिताः॥ अंकेनैवचसंक्रम्यरुरुदुर्भृशदुःखिताः॥ ५ ॥ शोचंतस्तस्यपूर्वोक्तान्भाषितांश्चासकृत्पुनः ॥ तंबालंभूतलेक्षिप्यप्रतिगंतुंनशक्नुयुः॥ ६ ॥ तेषांरुदितशब्देनगृध्रोभ्येत्यवचोब्रवीत्॥ एकात्मजमिमंलोकेत्यक्त्वागच्छतमाचिरं॥ ७ ॥ इहपुंसांसहस्राणिस्त्रीसहस्राणिचैवह॥ समानीतानिकालेनहित्वावैयांतिबांधवाः ॥ ८ ॥ संपश्यतजगत्सर्वंसुखदुःखैरधिष्ठितं ॥ संयोगोविप्रयोगश्चपर्यायेणोपलभ्यते ॥ ९ ॥ गृहीत्वायेचगच्छंतियेनयांतिचतान्मृतान् ॥ तेप्यायुषःप्रमाणेनस्वेनगच्छंतिजंतवः ॥ १० ॥ अलंस्थित्वाश्मशानेऽस्मिन्गृध्रगोमायुसंकुले ॥ कंकालबहुलेरौद्रेसर्वप्राणिभयंकरे ॥ ११ ॥ नपुनर्जीवितःकश्चित्कालधर्ममुपागतः॥ प्रियोवायदिवाद्वेष्यःप्राणिनांगतिरीदृशी ॥ १२ ॥ सर्वेणखलुमर्तव्यंमर्त्यलोकेप्रसूयता॥ कृतांतविहितेमार्गेमृतंकोजीवयिष्यति ॥ १३ ॥ कर्मांतविरतेलोकेअस्तंगच्छतिभास्करे ॥ गम्यतांस्वमधिष्ठानंसुतस्नेहंविसृज्यवै ॥ १४ ॥ ततोगृध्रवचःश्रुत्वाप्राक्रोशंतस्तदानृप॥ बांधवास्तेभ्यगच्छंतपुत्रमुत्सृज्यभूतले॥ १५ ॥ विनिश्चित्याथचतदाविक्रोशंतस्ततस्ततः॥ मृतमित्येवगच्छंतोनिराशास्तस्यदर्शने॥ १६ ॥ निश्चितार्थाश्चतेसर्वेसंत्यजंतःस्वमात्मजं॥ निराशाजीवितेतस्यमार्गमावृत्यधिष्ठिताः ॥ १७ ॥ ध्वांक्षपक्षसवर्णस्तुबिलान्निःसृत्यजंबुकः ॥ गच्छमानान्स्मतानाहनिर्घृणाःखलुमानुषाः ॥ १८ ॥ आदित्योऽयंस्थितोमूढाःस्नेहंकुरुतमाभयं॥ बहुरूपोमुहूर्तश्चजीवत्यपिकदाचन ॥ १९ ॥ यूयंभूमौविनिक्षिप्यपुत्रस्नेहविनाकृताः॥ श्मशानेसुतमुत्सृज्यकस्माद्गच्छतनिर्घृणाः॥ २० ॥ नवोस्त्यस्मिन्सुतेस्नेहोबालेमधुरभाषिणि ॥ यस्यभाषितमात्रेणप्रसादमधिगच्छत॥ २१ ॥ तेपश्यतसुतस्नेहोयादृशःपशुपक्षिणां ॥ नतेषांधारयित्वातान्कश्चिदस्तिफलागमः ॥ २२ ॥ चतुष्पात्पक्षिकीटानांप्राणिनांस्नेहसंगिनां ॥ परलोकगतिस्थानांमुनियज्ञक्रियामिव ॥ २३ ॥ तेषांपुत्राभिरामाणामिहलोकेपरत्रच॥ नगुणोदृश्यतेकश्चित्प्रजाःसंधारयंतिच॥ २४ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ कृथाइतिवचनव्यत्ययश्छांदसः॥ ३९॥४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥४९॥

अपश्यतांप्रियान्पुत्रान्तेषांशोकोनतिष्ठति ॥ नचपुष्यंतिसंवृद्धास्तेमातापितरौक्वचित् ॥ २५ ॥ मानुषाणांकुतःस्नेहोयेषांशोकोभविष्यति ॥ इमंकुलकरंपुत्रं त्यक्त्वाक्वनुगमिष्यथ ॥ २६ ॥ चिरंमुंचतबाष्पंचचिरंस्नेहेनपश्यत ॥ एवंविधानिहीष्टानिदुस्त्यजानिविशेषतः ॥ २७॥ क्षीणस्यार्थाभियुक्तस्यश्मशानाभिमुखस्यच ॥ बांधवायत्रतिष्ठंतितत्रान्योनाधितिष्ठति ॥ २८ ॥ सर्वस्यदयिताःप्राणाःसर्वःस्नेहंचविंदति ॥ तिर्यग्योनिष्वपिसतांस्नेहंपश्यतयादृशं ॥ २९ ॥ त्यक्त्वा कथंगच्छथेमंपद्मलोलायताक्षिकं ॥ यथानवोद्वाहकृतंस्नानमाल्यविभूषितं ॥ ३० ॥ जंबुकस्यवचःश्रुत्वाकृपणंपरिदेवतः ॥ न्यवर्तंततदासर्वेशवार्थंतेस्ममानुषाः ॥ ३१ ॥ गृध्रउवाच अहोबतनृशंसेनजंबुकेनाल्पमेधसा ॥ क्षुद्रेणोक्ताहीनसत्वामानुषाःकिंनिवर्तथ ॥ ३२ ॥ पंचभूतपरित्यक्तंशून्यंकाष्ठत्वमागतं ॥ कस्माच्छोचथतिष्ठंतमात्मानंकिंनशोचथ ॥ ३३ ॥ तपःकुरुतवैतीव्रंमुच्यध्वंयेनकिल्बिषात् ॥ तपसालभ्यतेसर्वंविलापःकिंकरिष्यति ॥ ३४ ॥ अनिष्टानिचभाग्यानिजातानिसहमूर्तिना ॥ येनगच्छतिबालोयंदत्वाशोकमनंतकं ॥ ३५ ॥ धनंगावःसुवर्णंचमणिरत्नमथापिच ॥ अपत्यंचतपोमूलंतपोयोगाच्चलभ्यते ॥ ३६ ॥ यथाकृताचभूतेषुप्राप्यतेसुखदुःखिता ॥ गृहीत्वाजायतेजंतुर्दुःखानिचसुखानिच ॥ ३७॥ नकर्मणापितुःपुत्रःपितावापुत्रकर्मणा ॥ मार्गेणान्येनगच्छंतिबद्धाःसुकृतदुष्कृतैः॥३८॥ धर्मंचरतयत्नेननचाधर्मेमनःकृथाः॥ वर्त्तध्वंचयथाकालंदैवतेषुद्विजेषुच ॥३९॥ शोकंत्यजतदैन्यंचसुतस्नेहान्निवर्तत ॥ त्यज्यतामयमाकाशेततःशीघ्रंनिवर्तत ॥४०॥ यत्करोतिशुभंकर्मतथाकर्मसुदारुणं ॥ तत्कर्तैवसमश्नातिबांधवानांकिमत्रह ॥ ४१ ॥ इहत्यक्त्वानतिष्ठंतिबांधवाबांधवंप्रियं ॥ स्नेहमुत्सृज्यगच्छंतिबाष्पपूर्णाविलेक्षणाः ॥ ४२ ॥ प्राज्ञोवायदिवामूर्खःसधनोनिर्धनोपिवा ॥ सर्वःकालवशंयातिशुभाशुभसमन्वितः ॥ ४३ ॥ किंकरिष्यथशोचित्वामृतंकिमनुशोचथ ॥ सर्वस्यहिप्रभुःकालोधर्मतःसमदर्शनः ॥ ४४ ॥ यौवनस्थांश्चबालांश्चवृद्धान्गर्भगतानपि ॥ सर्वानाविशतेमृत्युरेवंभूतमिदंजगत् ॥ ४५ ॥ जंबुकउवाच अहोमंदीकृतःस्नेहोगृध्रेणेहाल्पबुद्धिना ॥ पुत्रस्नेहाभिभूतानांयुष्माकंशोचतांभृशं ॥ ४६ ॥ समैःसम्यक्प्रयुक्तैश्चवचनैःप्रत्ययोत्तरैः ॥ यद्गच्छतिजनश्चायंस्नेहमुत्सृज्यदुस्त्यजं ॥ ४७॥ अहोपुत्रवियोगेनमृतशून्योपसेवनात् ॥ क्रोशतांसुभृशंदुःखंविवत्सानांगवामिव ॥ ४८ ॥ अद्यशोकंविजानामिमानुषाणांमहीतले ॥ स्नेहंहिकारणंकृत्वाममाप्यश्रूण्यथापतन् ॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

यत्नोहिसततंकार्यस्ततोदैवेनसिद्ध्यति ॥ दैवंपुरुषकारश्चकृतांतेनोपपद्यते ॥ ५० ॥ अनिर्वेदःसदाकार्योनिर्वेदाद्धिकुतःसुखं ॥ प्रयत्नात्प्राप्यतेह्यर्थःकस्माद्गच्छ
थनिर्दयं ॥ ५१ ॥ आत्ममांसोपवृत्तंचशरीरार्धमयींतनुं ॥ पितॄणांवंशकर्तारंवनेत्यक्त्वाक्वयास्यथ ॥ ५२ ॥ अथवास्तंगतेसूर्येसंध्याकालउपस्थिते ॥ ततोने
ष्यथवापुत्रंइहस्थावाभविष्यथ ॥ ५३ ॥ गृध्रउवाच अद्यवर्षसहस्रंमेसाग्रंजातस्यमानुषाः ॥ नचपश्यामिजीवंतंमृतंस्त्रीपुंनपुंसकं ॥ ५४ ॥ मृतागर्भेषु
जायंतेजातमात्राम्रियंतिच ॥ चंक्रमंतोम्रियंतेचयौवनस्थास्तथापरे ॥ ५५ ॥ अनित्यानीहभाग्यानिचतुष्पात्पक्षिणामपि ॥ जंगमानांनगानांवाप्यायुरग्रेऽव
तिष्ठते ॥ ५६ ॥ इष्टदारवियुक्ताश्चपुत्रशोकान्वितास्तथा ॥ दह्यमानाःस्मशोकेनगृहंगच्छंतिनित्यशः ॥ ५७ ॥ अनिष्टानांसहस्राणितथेष्टानांशतानिच ॥
उत्सृज्येहप्रयातावैबांधवाभृशदुःखिताः ॥ ५८ ॥ त्यज्यतामेषनिस्तेजाःशून्यःकाष्ठत्वमागतः ॥ अन्यदेहविषक्तंहिशावंकाष्ठत्वमागतं ॥ ५९ ॥ त्यक्तजीवस्यचै
वास्यकस्माद्धित्वानगच्छत ॥ निरर्थकोह्ययंस्नेहोनिष्फलश्चपरिश्रमः ॥ ६० ॥ चक्षुर्भ्यांनचकर्णाभ्यांसंशृणोतिसमीक्षते ॥ कस्मादेनंसमुत्सृज्यनगृहान्गच्छ
ताशुवै ॥ ६१ ॥ मोक्षधर्माश्रितैर्वाक्यैर्हेतुमद्भिःसुनिष्ठुरैः ॥ मयोक्तागच्छतक्षिप्रंस्वंस्वमेवनिवेशनं ॥ ६२ ॥ प्रज्ञाविज्ञानयुक्तेनबुद्धिसंज्ञाप्रदायिना ॥ वचनं
श्राविताःनूनंमानुषाःसन्न्यवर्तत ॥ ६३ ॥ शोकोद्विगुणतांयातिदृष्ट्वास्मृत्वाचचेष्टितं ॥ इत्येतद्वचनंश्रुत्वासन्निवृत्तास्तुमानुषाः ॥ अपश्यत्तंतदासुसंद्रुतमागत्यजं
बुकः ॥ ६४ ॥ जंबुकउवाच इमंकनकवर्णाभंभूषणैःसमलंकृतं ॥ गृध्रवाक्यात्कथंपुत्रंत्यक्षध्वंपितृपिंडदं ॥ ६५ ॥ नस्नेहस्यचविच्छेदोविलापरुदितस्य
च ॥ मृतस्यास्यपरित्यागात्तापोवैभविताध्रुवं ॥ ६६ ॥ श्रूयतेजंबुकेशूद्रेहतेब्राह्मणदारकः ॥ जीवितोधर्ममासाद्यरामात्सत्यपराक्रमात् ॥ ६७ ॥ तथाश्वेतस्यरा
जर्षेर्बालोदिष्टांतमागतः ॥ श्वेतेनधर्मनिष्ठेनमृतःसंजीवितःपुनः ॥ ६८ ॥ तथाकश्चिल्लभेत्सिद्धोमुनिर्वादेवतापिवा ॥ कृपणानामनुक्रोशंकुर्याद्वोरुदतामिह
॥ ६९ ॥ इत्युक्तास्तेन्यवर्तंतशोकार्ताःपुत्रवत्सलाः ॥ अंकेशिरःसमाधायरुरुदुर्बहुविस्तरं ॥ तेषांरुदितशब्देनगृध्रोभ्येत्यवचोब्रवीत् ॥ ७० ॥ गृध्रउवाच
अश्रुपातपरिक्लिन्नःपाणिस्पर्शप्रपीडितः ॥ धर्मराजप्रयोगाच्चदीर्घनिद्रांप्रवेशितः ॥ ७१ ॥ तपसापिहिसंयुक्ताधनवंतोमहाधियः ॥ सर्वेमृत्युवशंयांतितदिदं
प्रेतपत्तनं ॥ ७२ ॥ बालवृद्धसहस्राणिसदासंत्यज्यबांधवाः ॥ दिनानिचैवरात्रीश्चदुःखंतिष्ठंतिभूतले ॥ ७३ ॥

अलंनिर्बंधमागत्यशोकस्यपरिधारणे ॥ अप्रत्ययंकुतोह्यस्यपुनरद्येहजीवितं ॥ ७४ ॥ मृतस्योत्सृष्टदेहस्यपुनर्देहोनविद्यते ॥ नैवमूर्तिप्रदानेनजंबुकस्यशतैर
पि ॥ ७५ ॥ शक्यंजीवयितुंह्येषबालोवर्षशतैरपि ॥ अथरुद्रःकुमारोवाब्रह्मावाविष्णुरेवच ॥ ७६ ॥ वरमस्मैप्रयच्छेयुस्ततोजीवेदयंशिशुः ॥ नैवबाष्पविमोक्षे
णनवाश्वासकृतेनच ॥ ७७ ॥ नदीर्घरुदितेनायंपुनर्जीवंगमिष्यति ॥ अहंचक्रोष्टुकश्चैववयूयंयेचास्यबांधवाः ॥ ७८ ॥ धर्माधर्मौगृहीत्वेहसर्वेवर्तामहेऽध्व
नि ॥ अप्रियंपरुषंचापिपरद्रोहंपरस्त्रियं ॥ अधर्ममनृतंचैवदूरात्प्राज्ञोविवर्जयेत् ॥ धर्मंसत्यंश्रुतंन्याय्यंमहतींप्राणिनांदयां ॥ ८० ॥ अजिह्मत्वमशाठ्यंचयत्नतः
परिमार्गत ॥ मातरंपितरंवापिबांधवान्सुहृदस्तथा ॥ ८१ ॥ जीवतोयेनपश्यंतितेषांधर्मविपर्ययः ॥ योनपश्यतिचक्षुर्भ्यांनेंगतेचकथंचन ॥ ८२ ॥ तस्यनि
ष्ठावसानांतिरुदंतःकिंकरिष्यथ ॥ इत्युक्तास्तेसुतंत्यक्त्वाभूमौशोकपरिप्लुताः ॥ दह्यमानाःसुतस्नेहात्प्रययुर्बांधवागृहं ॥ ८३ ॥ जंबुकउवाच दारुणोमर्त्य
लोकोयंसर्वप्राणिविनाशनः ॥ इष्टबंधुवियोगश्चतथेहाल्पंचजीवितं ॥ ८४ ॥ बह्वलीकमसत्यंचाप्यतिवादाप्रियंवदं ॥ इमंप्रेक्ष्यपुनर्भावंदुःखशोकविवर्धनं
॥ ८५ ॥ नमेमानुषलोकोयंमुहूर्तमपिरोचते ॥ अहोधिग्गृध्रवाक्येनयथैवाबुद्धयस्तथा ॥ ८६ ॥ कथंगच्छतनिःस्नेहाःसुतस्नेहंविसृज्यच ॥ प्रदीप्ताःपुत्रशोकेनस
न्निवर्ततमानुषाः ॥ ८७ ॥ श्रुत्वागृध्रस्यवचनंपापस्येहाकृतात्मनः ॥ सुखस्यानंतरंदुःखंदुःखस्यानंतरंसुखं ॥ ८८ ॥ सुखदुःखावृतेलोकेनेहास्त्येकमनंतरं ॥ इ
मंक्षितितलेत्यक्त्वाबालंरूपसमन्वितं ॥ ८९ ॥ कुलशोभाकरंमूढाःपुत्रंत्यक्त्वाक्कयास्यथ ॥ रूपयौवनसंपन्नंद्योतमानमिवश्रिया ॥ ९० ॥ जीवंतमेवपश्यामिम
नसानात्रसंशयः ॥ विनाशोनास्यनहिवैसुखंप्राप्स्यथमानुषाः ॥ ९१ ॥ पुत्रशोकाभितप्तानांमृतानामद्यवःक्षमं ॥ सुखसंभावनंकृत्वाधारयित्वासुखंस्वयं
त्यक्त्वागमिष्यथक्वाद्यसमुत्सृज्याल्पबुद्धिवत् ॥ ९२ ॥ भीष्मउवाच तथाधर्मविरोधेनप्रियमिथ्याभिधायिना ॥ श्मशानवासिनानित्यंरात्रिंमृगयतानृ
प ॥ ९३ ॥ ततोमध्यस्थतांनीतावचनैरमृतोपमैः ॥ जंबुकेनस्वकार्यार्थंबांधवास्तस्यधिष्ठिताः ॥ ९४ ॥ गृध्रउवाच अयंप्रेतसमाकीर्णोयक्षराक्षससेवि
तः ॥ दारुणःकाननोद्देशःकौशिकैरभिनादितः ॥ ९५ ॥ भीमःसुघोरश्चतथानीलमेघसमप्रभः ॥ अस्मिंछवंपरित्यज्यप्रेतकार्याण्युपासत ॥ ९६ ॥ भानुर्या
वन्नयात्यस्तंयावच्चविमलादिशः ॥ तावदेनंपरित्यज्यप्रेतकार्याण्युपासत ॥ ९७ ॥

नदंतिपरुषंश्येनाःशिवाःक्रोशंतिदारुणं ॥ मृगेंद्राःप्रतिनंदंतिरविरस्तंचगच्छति ॥ ९८ ॥ चिताधूमेननीलेनसंरज्यंतेचपादपाः ॥ श्मशानेचनिराहाराःप्रति
नर्दंतिदेवताः ॥ ९९ ॥ सर्वेविकृतदेहाश्चाप्यस्मिन्देशेसुदारुणे ॥ युष्मान्प्रधर्षयिष्यंतिविकृतामांसभोजिनः ॥ १०० ॥ क्रूरश्चायंवनोद्देशोभयमद्यभविष्यति ॥
त्यज्यतांकाष्ठभूतोयंमृष्यतांजांबुकंवचः ॥ १ ॥ यदिजंबुकवाक्यानिनिष्फलान्यनृतानिच ॥ श्रोष्यथभ्रष्टविज्ञानास्ततःसर्वेविनंक्ष्यथ ॥ २॥ जंबुकउवाच
स्थीयतांनेहभेतव्यंयावत्तपतिभास्करः ॥ तावदस्मिन्सुतेस्नेहादनिर्वेदेनवर्तत ॥ ३ ॥ स्वैरंरुदंतोविश्रब्धाश्चिरंस्नेहेनपश्यत ॥ स्थीयतांयावदादित्यःकिंचक्रव्या
दभाषितैः ॥ ४ ॥ यदिगृध्रस्यवाक्यानितीव्राणिरभसानिच ॥ गृह्णीतमोहितात्मानःसुतोवोनभविष्यति ॥ ५ ॥ भीष्मउवाच गृध्रोस्तमित्याहगतोगतोने
तिचजंबुकः ॥ मृतस्यतंपरिजनमूचतुस्तौक्षुधान्वितौ ॥ ६ ॥ स्वकार्यबद्धकक्षौतौराजन्गृध्रोऽथजंबुकः ॥ क्षुत्पिपासापरिश्रांतौशास्त्रमालंब्यजल्पतः ॥ ७ ॥ त
योर्विज्ञानविदुषोर्द्वयोर्मृगपतत्रिणोः ॥ वाक्यैरमृतकल्पैस्तैःप्रातिष्ठंतिव्रजंतिच ॥ ८ ॥ शोकदैन्यसमाविष्टारुदंतस्तस्थिरेतदा ॥ स्वकार्यकुशलाभ्यांतेसंभ्राम्यं
तेहनैपुणात् ॥ ९ ॥ तथातयोर्विवदतोर्विज्ञानविदुषोर्द्वयोः ॥ बांधवानांस्थितानांचाप्युपातिष्ठतशंकरः ॥ १० ॥ देव्याप्रणोदितोदेवःकारुण्यार्द्रीकृतेक्षणः ॥
ततस्तानाहमनुजान्वरदोस्मीतिशंकरः ॥ ११ ॥ तेप्रत्यूचुरिदंवाक्यंदुःखिताःप्रणताःस्थिताः ॥ एकपुत्रविहीनानांसर्वेषांजीवितार्थिनां ॥ १२ ॥ पुत्रस्यनो
जीवदानाज्जीवितंदातुमर्हसि ॥ एवमुक्तःसभगवान्वारिपूर्णेनचक्षुषा ॥ १३ ॥ जीवितंस्मकुमारायप्रादाद्वर्षशतानिवै ॥ तथागोमायुगृध्राभ्यांप्राददत्क्षुद्विना
शनं ॥ १४ ॥ वरंपिनाकीभगवान्सर्वभूतहितेरतः ॥ ततःप्रणम्यतेदेवंप्रायोहर्षसमन्विताः ॥ १५ ॥ कृतकृत्याःसुखंहृष्टाःप्रातिष्ठंततदाविभो ॥ अनिर्वेदेनदीर्घेण
निश्चयेनध्रुवेणच ॥ १६ ॥ देवदेवप्रसादाच्चक्षिप्रंफलमवाप्यते ॥ पश्यदैवस्यसंयोगंबांधवानांचनिश्चयं ॥ १७ ॥ कृपणानांतुरुदतांकृतमश्रुप्रमार्जनं ॥ पश्यचा
ल्पेनकालेननिश्चयान्वेषणेनच ॥ १८ ॥ प्रसादंशंकरात्प्राप्यदुःखिताःसुखमाप्नुवन् ॥ तेविस्मिताःप्रहृष्टाश्चपुत्रसंजीवनात्पुनः ॥ १९ ॥ बभूवुर्भरतश्रेष्ठप्रसादा
च्छंकरस्यवै ॥ ततस्तेत्वरिताराजंस्त्यक्त्वाशोकंशिशूद्भवं ॥ २० ॥ विविशुःपुत्रमादायनगरंहृष्टमानसाः ॥ एषाबुद्धिःसमस्तानांचातुर्वर्ण्येनदर्शिता ॥ २१ ॥

॥ २५॥

॥ २२ ॥ इतिशां० आप० नै० भा० त्रिपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ बलिनःप्रत्यमित्रस्येति॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ यद्यापन्नोराजादैवेननानुगृह्यतेतदा

धर्मार्थमोक्षसंयुक्तमितिहासमिमंशृणु ॥ श्रुत्वामनुष्यःसततमिहामुत्रप्रमोदते ॥ २२ ॥ इतिश्रीम० शां० आप० गृध्रगोमायुसंवादेकुमारसंजीवनेत्रिपं
चाशदधिकशततमोध्यायः॥ १५३॥ ॥ ७॥ युधिष्ठिरउवाच बलिनःप्रत्यमित्रस्यनित्यमासन्नवर्तिनः॥ उपकारापकाराभ्यांसमर्थस्योद्यतस्य
च॥ १ ॥ मोहाद्विकत्थनामात्रैरसारोऽल्पबलोलघुः॥ वाग्भिरप्रतिरूपाभिरभिद्रुह्यपितामह॥ २॥ आत्मनोबलमास्थायकथंवर्तेतमानवः॥ आगच्छतोतिक्रु
द्धस्यतस्योद्धरणकाम्यया॥ ३॥ भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ संवादंभरतश्रेष्ठशाल्मलेःपवनस्यच ॥ ४ ॥ हिमवंतंसमासाद्य
महानासीद्वनस्पतिः॥ वर्षपूगाभिसंवृद्धःशाखीस्कंधीपलाशवान्॥ ५॥ तत्रस्ममत्तमातंगाघर्मार्त्ताःश्रमकर्शिताः ॥ विश्राम्यंतिमहाबाहोतथान्यामृगजात
यः॥ ६॥ नल्वमात्रपरीणाहोघनच्छायोवनस्पतिः॥ सारिकाशुकसंजुष्टःपुष्पवान्फलवानपि॥ ७॥ सार्थिकावणिजश्चापितापसाश्चवनौकसः॥ वसंतितत्र
मार्गस्थाःसुरम्येनगसत्तमे॥ ८॥ तस्यताविपुलाःशाखादृष्ट्वास्कंधंचसर्वशः॥ अभिगम्याब्रवीदेनंनारदोभरतर्षभ॥ ९॥ अहोनुरमणीयस्त्वमहोचासिमनो
हरः॥ प्रियामहेत्वयानित्यंतरुप्रवरशाल्मले॥ १०॥ सदैवशकुनास्तातमृगाश्चाथतथागजाः॥ वसंतितवसंहृष्टामनोहरमनोहराः ॥ ११ ॥ तवशाखामहा
शाखस्कंधांश्चविपुलांस्तथा ॥ नवैप्रभग्नान्पश्यामिमारुतेनकथंचन ॥ १२ ॥ किंनुतेपवनस्तातप्रीतिमानथवासुहृत् ॥ त्वांरक्षतिसदायेनवनेत्रपवनोध्रुवं
॥ १३ ॥ भगवान्पवनःस्थानाद्वृक्षानुच्चावचानपि॥ पर्वतानांचशिखराण्याचालयतिवेगवान्॥ १४ ॥ शोषयत्येवपातालंवहन्गंधवहःशुचिः॥ सरांसिसरि
तश्चैवसागरांश्चतथैवच॥ १५॥ संरक्षतित्वांपवनःसखित्वेननसंशयः॥ तस्मात्त्वंबहुशाखोपिपर्णवान्पुष्पवानपि॥ १६॥ इदंचरमणीयंतेप्रतिभातिवनस्पते॥
यदिमेविहगास्तातरमंतेमुदितास्त्वयि॥ १७॥ एषांपृथक्समस्तानांश्रूयतेमधुरस्वरः॥ पुष्पसंमोदनेकालेवाशतांसुमनोहरं॥ १८॥ तथेमेगर्जितानागाःस्वयू
थकुलशोभिताः॥ घर्मार्त्तास्त्वांसमासाद्यसुखंविंदंतिशाल्मले॥ १९॥ तथैवमृगजातीभिरन्याभिरभिशोभसे॥ तथासर्वाधिवासैश्चशोभसेमेरुवद्द्रुम॥ २०॥

तमेवशरणीकुर्यात् यदितुवाक्शूरतयातेनसहविरोधंकरोतितदाकृत्स्नंस्वपरिग्रहंस्वयमेवत्यक्त्वास्वात्ममात्रंरक्षेत् एतत्पवनशाल्मलिसंवादाख्यायिकयादर्शयति अत्रापीत्यादिना ॥ ५ ॥ ६ ॥ नल्वःहस्तानां
शतचतुष्टयं परीणाहःस्थूलत्वंवैपुल्यमितियावत् शेषंसुगमं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ इतिशांतिपर्वणिआपद्धर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभा० चतुःपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥ ७ ॥ अत्रबंधुत्वादितिएवमुक्त्वात्वितिततोनिश्चित्येतिचाध्यायत्रयंस्पष्टार्थं ॥ १॥

ब्राह्मणैश्चतपःसिद्धैस्तापसैःश्रमणैस्तथा ॥ त्रिविष्टपसमंमन्येतवायतनमेवहि ॥ २१ ॥ इतिश्रीम० शां० आ० पवनशाल्मलिसंवादेचतुःपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥ ७ ॥ नारदउवाच बंधुत्वादथवासख्याच्छाल्मलेनात्रसंशयः ॥ पालयत्येवसततंभीमःसर्वत्रगोऽनिलः ॥ १ ॥ न्यग्भावंपरमंवायोःशाल्मलेत्वमुपागतः ॥ तवाहमस्मीतिसदायेनरक्षतिमारुतः ॥ २ ॥ नतंपश्याम्यहंवृक्षंपर्वतंवेश्मचेदृशं ॥ यंनवायुबलाद्भग्नंपृथिव्यामितिमेमतिः ॥ ३ ॥ त्वंपुनःकारणैर्नूनंरक्ष्यसेशाल्मलेयथा ॥ वायुनासपरीवारस्तेनतिष्ठस्यसंशयं ॥ ४ ॥ शाल्मलिरुवाच नमेवायुःसखाब्रह्मन्नबंधुर्नचमेसुहृत् ॥ परमेष्ठीतथानैवयेनरक्षतिवानिलः ॥ ५ ॥ ममतेजोबलंभीमंवायोरपिहिनारद ॥ कलामष्टादशींप्राणैर्नमेप्राप्नोतिमारुतः ॥ ६ ॥ आगच्छन्परुषोवायुर्मयाविष्टंभितोबलात् ॥ भंजन्द्रुमान्पर्वतांश्चयच्चान्यदपिकिंचन ॥ ७ ॥ समयाबहुशोभग्नःप्रभंजन्वैप्रभंजनः ॥ तस्मान्नबिभ्येदेवर्षेक्रुद्धादपिसमीरणात् ॥ ८ ॥ नारदउवाच शाल्मलेविपरीतंतेदर्शनंनात्रसंशयः ॥ नहिवायोर्बलेनास्तिभूतंतुल्यबलंक्वचित् ॥ ९ ॥ इंद्रोयमोवैश्रवणोवरुणश्चजलेश्वरः ॥ नैतेपितुल्यामरुतःकिंपुनस्त्वंवनस्पते ॥ १० ॥ यच्चकिंचिदिहप्राणीचेष्टतेशाल्मलेभुवि ॥ सर्वत्रभगवान्वायुश्चेष्टाप्राणकरःप्रभुः ॥ ११ ॥ एषचेष्टयतेसम्यक्प्राणिनःसम्यगायतः ॥ असम्यगायतोभूयश्चेष्टतेविकृतंनृषु ॥ १२ ॥ सत्वमेवंविधंवायुंसर्वसत्वभृतांवरं ॥ नपूजयसिपूज्यंतंकिमन्यद्बुद्धिलाघवात् ॥ १३ ॥ असारश्चापिदुर्मेधाःकेवलंबहुभाषसे ॥ क्रोधादिभिरवच्छन्नोमिथ्यावदसिशाल्मले ॥ १४ ॥ ममरोषःसमुत्पन्नस्त्वय्येवंसंप्रभाषति ॥ ब्रवीम्येषस्वयंवायोस्तवदुर्भाषितंबहु ॥ १५ ॥ चंदनैःस्यंदनैःशालैःसरलैर्देवदारुभिः ॥ वेतसैर्धन्वनैश्चापियेचान्येबलवत्तराः ॥ १६ ॥ तैश्चापिनैवंदुर्बुद्धेक्षिप्तोवायुःकृतात्मभिः ॥ तेपिजानंतिवायोश्चबलमात्मनएवच ॥ १७ ॥ तस्मात्तंवैनमस्यंतिश्वसनंतरुसत्तमाः ॥ त्वंतुमोहान्नजानीषेवायोर्बलमनंतकं ॥ १८ ॥ एवंतस्माद्गमिष्यामिसकाशंमातरिश्वनः ॥ १९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० पवनशाल्मलिसंवादेपंचपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥ ७ ॥ भीष्मउवाच एवमुक्त्वातुराजेंद्रशाल्मलिंब्रह्मवित्तमः ॥ नारदःपवनेसर्वंशाल्मलेर्वाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ इतिशां० आप० नैल० भा० पंचपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥ ७ ॥ एवमिति १ ॥

॥२ ॥३॥ ४॥५ ॥६॥७ ॥८॥९॥१०॥ ११ ॥१२॥१३॥१४॥१५ ॥१६॥१७॥१८ ॥१९॥ इतिशांति॰आप॰नै॰भा॰षट्पंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥१५६ ॥ ॥ ७॥ ततइति ॥१॥२॥३॥४॥

नारदउवाच हिमवत्पृष्ठजःकश्चिच्छाल्मलिःपरिवारवान् ॥ बृहन्मूलोबृहच्छायःसत्वांवायोऽवमन्यते ॥ २ ॥ बहुव्याक्षेपयुक्तानित्वामाहवचनानिसः ॥ नयुक्तानिमयावायोतानिवक्तुंतवाग्रतः ॥ ३ ॥ जानामित्वामहंवायोसर्वप्राणभृतांवरं ॥ वरिष्ठंचगरिष्ठंचक्रोधेवैवस्वतंयथा ॥ ४ भीष्मउवाच एतत्तु वचनंश्रुत्वानारदस्यसमीरणः ॥ शाल्मलिंतमुपागम्यक्रुद्धोवचनमब्रवीत् ॥ ५ वायुरुवाच शाल्मलेनारदोगच्छंस्त्वयोक्तोमद्विगर्हणं ॥ अहंवायुःप्रभावंतेदर्शयाम्यात्मनोबलं ॥ ६ ॥ अहंत्वामभिजानामिविदितश्चासिमेद्रुम ॥ पितामहःप्रजासर्गेत्वयिविश्रांतवान्प्रभुः ॥ ७ ॥ तस्यविश्रमणादेषप्रसादोमत्कृतस्तव ॥ रक्ष्यसेतेनदुर्बुद्धेनात्मवीर्याद्द्रुमाधम ॥ ८ ॥ यन्मांत्वमवजानीषेयथान्यंप्राकृतंतथा ॥ दर्शयाम्येषचात्मानंयथामांनावमन्यसे ॥ ९ ॥ भीष्मउवाच एवमुक्तस्ततःप्राहशाल्मलिःप्रहसन्निव ॥ पवनत्वंचमेक्रुद्धोदर्शयात्मानमात्मना ॥ १० ॥ मयिवैत्यज्यतांक्रोधःकिंमेक्रुद्धःकरिष्यसि ॥ नतेबिभेमिपवनयद्यपित्वंस्वयंप्रभुः ॥ ११ ॥ बलाधिकोहंत्वत्तश्चनभीःकार्यामयातव ॥ येतुबुद्ध्याहिबलिनस्तेभवंतिबलीयसः ॥ १२ ॥ प्राणमात्रबलायेवैनैवतेबलिनोमताः ॥ इत्येवमुक्तःपवनःश्वइत्येवाब्रवीद्वचः ॥ १३ ॥ दर्शयिष्यामितेतेजस्ततोरात्रिरुपागमत् ॥ अथनिश्चित्यमनसाशाल्मलिर्वातकारितं ॥ १४ ॥ पश्यमानस्तदात्मानमसमंमातरिश्वना ॥ नारदेयन्मयाप्रोक्तंवचनंप्रतितन्मृषा ॥ १५ ॥ असमर्थोह्यहंवायोर्बलेनबलवान्हिसः ॥ मारुतोबलवान्नित्यंयथावैनारदोब्रवीत् ॥ १६ ॥ अहंतुदुर्बलोन्येभ्योवृक्षेभ्योनात्रसंशयः ॥ किंतुबुद्ध्यासमोनास्तिमयाकश्चिद्वनस्पतिः ॥ १७ ॥ तदहंबुद्धिमास्थायभयंमोक्ष्येसमीरणात् ॥ यदितांबुद्धिमास्थायतिष्ठेयुःपर्णिनोवने ॥ १८ ॥ अरिष्टाःस्युःसदाक्रुद्धात्पवनान्नात्रसंशयः ॥ तेतुबालानजानंतियथावैतान्समीरणः ॥ समीरयतिसंक्रुद्धोयथाजानाम्यहंतथा ॥ १९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति॰आप॰पवनशाल्मलिसंवादेषट्पंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५६ ॥ ॥ ७॥ भीष्मउवाच ततोनिश्चित्यमनसाशाल्मलिःक्षुभितस्तदा ॥ शाखास्कंधान्प्रशाखाश्चस्वयमेवव्यशातयत् ॥ १ ॥ सपरित्यज्यशाखाश्चपत्राणिकुसुमानिच ॥ प्रभातेवायुमायांतंप्रत्यैक्षतवनस्पतिः ॥ २ ॥ ततःक्रुद्धःश्वसन्वायुःपातयन्वैमहाद्रुमान् ॥ आजगामाथतंदेशमास्तेयत्रसशाल्मलिः ॥ ३ ॥ तंहीनपर्णपतिताग्रशाखंनिशीर्णपुष्पंप्रसमीक्ष्यवायुः ॥ उवाचवाक्यंस्मयमानएवंमुदायुतःशाल्मलिमुग्रशाखं ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ इतिशां०आप०नै०भा०सप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ तदेवमापद्धर्मानुक्त्वारा ज्ञामराज्ञांचसर्वापन्मूलभूतान्दोषानुत्पत्तिप्रतिबंधकानुगुणांश्चलोभाज्ञानदमतपःसत्यादीन्हेयानुपादेयांश्चक्रमेणाध्यायसप्तकेनाह पापस्ययदधिष्ठानमित्यादिना ॥ १ ॥ याहइवप्राहोयासकर्ता ॥ २ ॥

वायुरुवाच अहमप्येवमेवत्वांकुर्वाणःशाल्मलेरुषा ॥ आत्मनायत्कृतंकृच्छ्रंशाखानामपकर्षणं ॥ ५ ॥ हीनपुष्पाग्रशाखस्त्वशीर्णांकुरपलाशकः ॥ आत्मदुर्मंत्रितेनेहमद्वीर्यवशगःकृतः ॥ ६ ॥ भीष्मउवाच एतच्छ्रुत्वावचोवायोःशाल्मलिर्व्रीडितस्तदा ॥ अतप्यतवचःस्मृत्वानारदोयत्तदाब्रवीत् ॥ ७ ॥ एवंहि राजशार्दूलदुर्बलःसन्बलीयसा ॥ वैरमारभतेबालस्तप्यतेशाल्मलिर्यथा ॥ ८ ॥ तस्माद्वैरंनकुर्वीतदुर्बलोबलवत्तरैः ॥ शोचेद्धिवैरंकुर्वाणोयथावैशाल्मलिस्तथा ॥ ९ ॥ नहिवैरंमहात्मनोविवृण्वंत्यपकारिषु ॥ शनैःशनैर्महाराजदर्शयंतिस्मतेबलं ॥ १० ॥ वैरंनकुर्वीतनरोदुर्बुद्धिर्बुद्धिजीविना ॥ बुद्धिर्बुद्धिमतोयातितृणेष्विवहुताशनः ॥ ११ ॥ नहिबुद्ध्यासमंकिंचिद्विद्यतेपुरुषेनृप ॥ तथाबलेनराजेंद्रनसमोस्तीहकश्चन ॥ १२ ॥ तस्मात्क्षमेतबालायजडांधबधिरायच ॥ बलाधिकायराजेंद्रतद्दृष्टंत्वयिशत्रुहन् ॥ १३ ॥ अक्षौहिण्योदशैकाचसप्तचैवमहाद्युते ॥ बलेननसमाराजन्नर्जुनस्यमहात्मनः ॥ १४ ॥ निहताश्चैवभग्नाश्चपांडवेनयशस्विना ॥ चरताबलमास्थायपाकशासनिनामृधे ॥ १५ ॥ उक्ताश्चतेराजधर्माआपद्धर्माश्चभारत ॥ विस्तरेणमहाराजकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १६ ॥ इति श्रीमहाभारतेशांति०आप०पवनशाल्मलिसंवादेसप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥ ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरउवाच पापस्ययदधिष्ठानंयतःपापंप्रवर्तते ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंतत्त्वेनभरतर्षभ ॥ १ ॥ भीष्मउवाच पापस्ययदधिष्ठानंतच्छृणुष्वनराधिप ॥ एकोलोभोमहाग्राहोलोभात्पापंप्रवर्तते ॥ २ ॥ अतःपापमधर्मश्चतथादुःखमनुत्तमं ॥ निकृत्यामूलमेतद्धियेनपापकृतोजनाः ॥ ३ ॥ लोभात्क्रोधःप्रभवतिलोभात्कामःप्रवर्तते ॥ लोभान्मोहश्चमायाचमानस्तंभःपरासुता ॥ ४ ॥ अक्षमाह्रीपरित्यागःश्रीनाशोधर्मसंक्षयः ॥ अभिध्याप्रख्यताचैवसर्वंलोभात्प्रवर्तते ॥ ५ ॥ अत्यागश्चातितर्षश्चविकर्मसुचयाःक्रियाः ॥ कुलविद्यामदश्चैवरूपैश्वर्यमदस्तथा ॥ ६ ॥ सर्वभूतेष्वभिद्रोहःसर्वभूतेष्वसत्कृतिः ॥ सर्वभूतेष्वविश्वासःसर्वभूतेष्वनार्जवं ॥ ७ ॥

येनलोभेनजनाःपापकृतोभवंति ॥ ३ ॥ परासुतापराधीनप्राणत्वं ॥ ४ ॥ अभिध्याचिंता अप्रख्यताअप्रकीर्तिः ॥ ५ ॥ अत्यागादयोऽकार्यक्रियांताःसर्वेदोषाःलोभात्प्रवर्तंतइतिपूर्वेणान्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥८॥९॥१०॥ जातौजन्मनि ॥ ११ ॥ योनपूरयितुंशक्यइत्यादीनांसलोभोजेतव्यइतितृतीयेनान्वयः ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥ अल्पेऽपिधनादौबुद्धिर्येषांतेऽल्पबुद्धयोलुब्धाइत्यर्थः ॥१७॥ धर्मवैतंसिकाःधर्मव्याजेनेतरान्हिंसंतः ध्वजिनोधर्मख्यापकाः ॥ १८॥ हेतुबलं येनकेनाप्युपायेनयस्यकस्यापिदेहिनः संतोषंजनयेद्ब्राह्मस्तद्देवेश्वरपूजनमित्यागमबलेनअन्योन्यसंतोषहेतुतयापारदार्यादेरपिधर्मत्वं

हरणंपरवित्तानांपरदाराभिमर्शनं ॥ वाग्वेगोमनसोवेगोनिंदावेगस्तथैवच ॥ ८ ॥ उपस्थोदरयोर्वेगोमृत्युवेगश्चदारुणः ॥ ईर्ष्यावेगश्चबलवान्मिथ्यावेगश्च दुर्जयः ॥ ९ ॥ रसवेगश्चदुर्वार्यःश्रोत्रवेगश्चदुःसहः ॥ कुत्साविकत्थामात्सर्यपापंदुष्करकारिता ॥ १० ॥ साहसानांचसर्वेषामकार्याणांक्रियास्तथा ॥ जातौबाल्येचकौमारेयौवनेचापिमानवाः ॥ ११ ॥ नसंत्यजंत्यात्मकर्मयोनजीर्यतिजीर्यतः ॥ योनपूरयितुंशक्योलोभःप्राप्त्याकुरूद्वह ॥ १२ ॥ नित्यंगंभीरतोयाभिरापगाभिरिवोदधिः ॥ नप्रहृष्यतियोलोभैःकामैर्यश्चनतृप्यति ॥ १३ ॥ योनदेवैर्नगंधर्वैर्नासुरैर्नमहोरगैः ॥ ज्ञायतेनृपतत्त्वेनसर्वैर्भूतगणैस्तथा ॥ १४ ॥ सलोभःसहमोहेनविजेतव्योजितात्मना ॥ दंभोद्रोहश्चनिंदाचपैशुन्यंमत्सरस्तथा ॥ १५ ॥ भवंत्येतानिकौरव्यलुब्धानामकृतात्मनां ॥ सुमहांत्यपिशास्त्राणिधारयंतिबहुश्रुताः ॥ १६ ॥ छेत्तारःसंशयानांचक्लिश्यंतीहाल्पबुद्धयः ॥ द्वेषक्रोधप्रसक्ताश्चशिष्टाचारबहिष्कृताः ॥ १७ ॥ अंतःक्रूरावाङ्मधुराःकूपाश्छन्नास्तृणैरिव ॥ धर्मवैतंसिकाःक्षुद्रामुष्णंतिध्वजिनोजगत् ॥ १८ ॥ कुर्वतेचबहून्मार्गांस्तान्हेतुबलमाश्रिताः ॥ सतांमार्गान्विलुंपंतिलोभज्ञानेष्ववस्थिताः ॥ १९ ॥ धर्मस्यह्रियमाणस्यलोभग्रस्तैर्दुरात्मभिः ॥ यायाविक्रियतेसंस्थाततःसापिप्रपद्यते ॥ २० ॥ दर्पःक्रोधोमदःस्वप्नोहर्षःशोकोतिमानिता ॥ एतएवहिकौरव्यदृश्यंतेलुब्धबुद्धिषु ॥ २१ ॥ एतानशिष्टान्बुध्यस्वनित्यंलोभसमन्वितान् ॥ शिष्टांस्तुपरिपृच्छेथायान्वक्ष्यामिशुचिव्रतान् ॥ २२ ॥ येष्वावृत्तिभयंनास्तिपरलोकभयंनच ॥ नामिषेषुप्रसंगोस्तिनप्रियेष्वप्रियेषुच ॥ २३ ॥ शिष्टाचारःप्रियोयेषुदमोयेषुप्रतिष्ठितः ॥ सुखंदुःखंसमंयेषांसत्यंयेषांपरायणं ॥ २४ ॥ दातारोनग्रहीतारोदयावंतस्तथैवच ॥ पितृदेवातिथेयाश्चनित्योद्युक्तास्तथैवच ॥ २५ ॥ सर्वोपकारिणोवीराःसर्वधर्मानुपालकाः ॥ सर्वभूतहिताश्चैवसर्वदेयाश्चभारत ॥ २६ ॥ नतेचालयितुंशक्याधर्मव्यापारकारिणः ॥ नतेषांभिद्यतेवृत्तंयत्पुरासाधुभिःकृतं ॥ २७ ॥ नत्रासिनोनचपलानरौद्राःसत्पथेस्थिताः ॥ तेसेव्याःसाधुभिर्नित्यंयेष्वहिंसाप्रतिष्ठिता ॥ २८ ॥ कामक्रोधव्यपेतायेनिर्ममानिरहंकृताः ॥ सुव्रताःस्थिरमर्यादास्तानुपास्वचपृच्छच ॥ २९ ॥

वर्णयंतीतिभावः ॥ १९ ॥ संस्थास्थितिःविक्रियतेन्यथाभवतिसातथैवप्रपद्यतेप्रथांयाति ॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥ सर्वंप्राणपर्यंतमपिदेयंपरार्थेदातुंयोग्यंयेषांते ॥२६॥२७॥२८॥ पृच्छचधर्ममितिशेषः ॥ २९ ॥

क्रियाआहारादयः ॥ ३० ॥ गुह्यंगोपनीयंकंचित्पाखंडधर्मं ॥ ३१ ॥ अमोहइतिच्छेदः येषांवृत्तमितिशेषः ॥ ३२ ॥३३॥ ३४ ॥ हेशुभहेभद्र सर्वेवाक्प्रलापाःगुणवंतोभवंतितान्दैवान्प्रधानान् अन्येतुमू
ढानांवाक्प्रलापाःअशुभेअशुभार्थमेवभवंतीतिशेषः लोभंजेतुकामेनसत्संगःकर्तव्यइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ इतिशां०आप०नै०भा०टीकायांअष्टपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ५ ॥ अन

नधनार्थंयशोर्थंवाधर्मस्तेषांयुधिष्ठिर॥ अवश्यंकार्यइत्येवशरीरस्यक्रियास्तथा ॥ ३० ॥ नभयंक्रोधचापल्येनशोकस्तेषुविद्यते ॥ नधर्मध्वजिनश्चैवनगुह्यं
कंचिदास्थिताः॥ ३१ ॥ येष्वलोभस्तथामोहोयेचसत्यार्जवेस्थिताः॥ तेषुकौंतेयरज्येथायेषांनभ्रश्यतेपुनः ॥ ३२ ॥ येनहृष्यंतिलाभेषुनालाभेषुव्यथंतिच ॥
निर्ममानिरहंकाराःसत्वस्थाःसमदर्शिनः॥ ३३ ॥ लाभालाभौसुखदुःखेचतातप्रियाप्रियेमरणंजीवितंच ॥ समानियेषांस्थिरविक्रमाणांबुभुत्सतांसत्वपथे
स्थितानां॥ ३४ ॥ धर्मप्रियांस्तान्सुमहानुभावान्दांतोप्रमत्तश्चसमर्चयेथाः ॥ दैवान्सर्वेगुणवंतोभवंतिशुभाशुभेवाक्प्रलापास्तथान्ये॥ ३५ ॥ इतिश्रीमहा
भारतेशांति०आप०आपन्मूलभूतदोषकथनेअष्टपंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच अनर्थानामधिष्ठानमुक्तो
लोभःपितामह॥ अज्ञानमपिवैतातश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः॥ १ ॥ भीष्मउवाच करोतिपापंयोज्ञानान्नात्मनोवेत्तिचक्षयं॥ प्रद्वेष्टिसाधुवृत्तांश्चसलोकस्यै
तिवाच्यतां॥ २ ॥ अज्ञानान्निरयंयातितथाज्ञानेनदुर्गतिं॥ अज्ञानात्क्लेशमाप्नोतितथापत्सुनिमज्जति ॥३॥ युधिष्ठिरउवाच अज्ञानस्यप्रवृत्तिंचस्थानं
वृद्धिक्षयोदयौ॥ मूलंयोगंगतिंकालंकारणंहेतुमेवच ॥४॥ श्रोतुमिच्छामितत्त्वेनयथावदिहपार्थिव॥ अज्ञानप्रसवंहीदंयद्दुःखमुपलभ्यते ॥५॥ भीष्मउवाच
रागोद्वेषस्तथामोहोहर्षःशोकोभिमानिता॥ कामःक्रोधश्चदर्पश्चतंद्रीचालस्यमेव च ॥ ६ ॥ इच्छाद्वेषस्तथातापःपरवृद्ध्युपतापिता॥ अज्ञानमेतन्निर्दिष्टंपापानां
चैवयाःक्रियाः॥ ७ ॥ एतस्यवाप्रवृत्तेश्चवृद्ध्यादीन्यांश्चपृच्छसि॥ विस्तरेणमहाराजश्रृणुतच्चविशेषतः॥ ८ ॥ उभावेतौसमफलौसमदोषौचभारत ॥ अज्ञानं
चातिलोभश्चाप्येकंजानीहिपार्थिव॥ ९ ॥ लोभप्रभवमज्ञानंवृद्धंभूयःप्रवर्द्धते ॥ स्थानेस्थानेभवेत्क्षीणमुपैतिविविधांगतिं॥ १० ॥

र्थानामिति ॥ १ ॥ वाच्यतांनिंद्यतां ॥ २ ॥ ३ ॥ अज्ञानस्यस्वरूपेणसहप्रवृत्त्यादयोद्वादशप्रश्नाः ॥ ४ ॥ ५ ॥ स्वरूपमाहद्वाभ्यां रागइति॥ ६ ॥ कार्येकारणोपचाराद्रागादयएवाज्ञानं पापानांक्रियाः
हिंसादयः ॥ ७॥ एतस्यएतत्प्रवृत्तेः प्रवृत्तितत्त्वत्रयंश्रृणु ॥ ८ ॥ मुख्यमज्ञानस्वरूपमाह उभाविति अत्रापिपूर्ववत्कारणेकार्योपचारः ॥ ९ ॥ लोभप्रभवंलोभात्तस्यप्रवृत्तिः लोभवृद्धौवृद्धिर्लोभस्थानेसाम्ये
स्थानंसमता लोभेक्षीणेक्षीणंभवतिउपैतिउदेतिलोभस्योदयेउदेतीत्यर्थः विविधांगतिंदुःखसंतापमोहादिरूपांप्रापयितुमितिशेषः तदेवंषण्णांप्रश्नानामुत्तरमुक्तं ॥ १० ॥

लोभस्याज्ञानात्मकस्यमूलंमोहोवैचित्यंकार्याकार्याप्रतिपत्तिरूपं एतेनैवमोहसंयोगएवाज्ञानयोगइत्यष्टमस्याप्युत्तरं कालात्मनानिमित्तेनाज्ञानस्यगतिःस्वर्गनरकनरसुरतिर्यग्रूपेतिनवमस्योत्तरं लोभस्यच्छे
दभेदादिस्तस्यकालः यदालिप्स्यमानोर्थोविघ्नितोभवति तदैववैचित्यंरूपस्याज्ञानस्यकालइतिदशमस्योत्तरं कारणंनिदानंहेतुःफलं ॥ ११ ॥तस्यकालस्यमूढस्यवा तदुभयमाह अज्ञानकारणाल्लोभःकार्यफ

मूलंलोभस्यमोहोवैकालात्मगतिरेवच ॥ छिन्नेभिन्नेतथालोभेकारणंकालएवच ॥ ११ ॥ तस्याज्ञानाद्धिलोभोहिलोभादज्ञानमेवच ॥ सर्वदोषास्तथालोभा
त्तस्माल्लोभंविवर्जयेत् ॥ १२ ॥ जनकोयुवनाश्वश्ववृषादर्भिःप्रसेनजित् ॥ लोभक्षयाद्दिवंप्राप्तास्तथैवान्येनराधिपाः ॥ १३ ॥ प्रत्यक्षंतुकुरुश्रेष्ठत्यजलोभमि
हात्मना ॥ त्यक्त्वालोभंसुखंलोकेप्रेत्यचानुचरिष्यसि ॥ १४ ॥ इतिश्रीम० शांति० आप० अज्ञानमाहात्म्येएकोनषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ७ ॥
युधिष्ठिरउवाच स्वाध्यायेकृतयत्नस्यनरस्यचपितामह ॥ धर्मकामस्यधर्मात्मन्किंनुश्रेयइहोच्यते ॥ १ ॥ बहुधादर्शनेलोकेश्रेयोयदिहमन्यसे ॥ अस्मिँल्लो
केपरेचैवतन्मेब्रूहिपितामह ॥ २ ॥ महानयंधर्मपथोबहुशाखश्चभारत ॥ किंस्विदेवेहधर्माणामनुष्ठेयतमंमतं ॥ ३ ॥ धर्मस्यमहतोराजन्बहुशाखस्यतत्त्वतः ॥ य
न्मूलंपरमंताततत्सर्वंब्रूह्यशेषतः ॥ ४ ॥ भीष्मउवाच हंततेकथयिष्यामियेनश्रेयोह्यवाप्स्यसि ॥ पीत्वामृतमिवप्राज्ञोज्ञानतृप्तोभविष्यसि ॥ ५ ॥ धर्मस्य
विधयोनैकेयेवैप्रोक्तामहर्षिभिः ॥ स्वंस्वंविज्ञानमाश्रित्यदमस्तेषांपरायणं ॥ ६ ॥ दमंनिःश्रेयसंप्राहुर्वृद्धानिश्चितदर्शिनः ॥ ब्राह्मणस्यविशेषेणदमोधर्मःसना
तनः ॥ ७ ॥ दमात्तस्यक्रियासिद्धिर्यथावदुपलभ्यते ॥ दमोदानंतथायज्ञानधीतंचातिवर्तते ॥ ८ ॥ दमस्तेजोवर्धयतिपवित्रंचदमःपरं ॥ विपाप्मातेजसायु
क्तःपुरुषोविंदतेमहत् ॥ ९ ॥ दमेनसदृशंधर्मंनान्यंलोकेषुशुश्रुम ॥ दमोहिपरमोलोकेप्रशस्तःसर्वधर्मिणां ॥ १० ॥ प्रेत्यचात्रमनुष्येंद्रपरमंविंदतेसुखं ॥ दमे
नहिसमायुक्तोमहांतंधर्ममश्नुते ॥ ११ ॥ सुखंदांतःप्रस्वपितिसुखंचप्रतिबुध्यते ॥ सुखंपर्यैतिलोकांश्चमनश्चास्यप्रसीदति ॥ १२ ॥ अदांतःपुरुषःक्लेशमभी
क्ष्णंप्रतिपद्यते ॥ अनर्थांश्चबहूनन्यान्प्रसृजत्यात्मदोषजान् ॥ १३ ॥ आश्रमेषुचतुर्ष्वाहुर्दममेवोत्तमंव्रतं ॥ तस्यलिंगानिवक्ष्यामियेषांसमुदयोदमः ॥ १४ ॥
क्षमाधृतिरहिंसाचसमतासत्यमार्जवं ॥ इंद्रियाभिजयोदाक्ष्यंमार्दवंह्रीरचापलं ॥ १५ ॥ अकार्पण्यमसंरंभःसंतोषःप्रियवादिता ॥ अविहिंसानसूयाचाप्येषां
समुदयोदमः ॥ १६ ॥ गुरुपूजाचकौरव्यदयाभूतेषुपैशुनं ॥ जनवादंमृषावादंस्तुतिनिंदाविसर्जनं ॥ १७ ॥

लं एवंलोभादज्ञानमित्यंतयोरुत्तरं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥
इतिशां० आप० नै० भा० एकोनषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ७ ॥ स्वाध्यायेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ दमःइंद्रियनियमः परायणंपराकाष्ठा अत्रैवसर्वेधर्माअंतर्भूताइत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥
॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ पैशुनंदांतोनैवनिषेवतइत्युत्तरेणान्वयः स्तुतिनिंदयोरविसर्जनं ॥ १७ ॥

दर्पगर्वस्तंभंअविनयं ॥ १८ ॥ अल्पेषुअनित्यसुखेषु कथंचनब्रह्मलोकलाभेपिनपूर्यतेनतृप्तोभवति ॥१९॥२०॥२१॥२२ ॥ २३ ॥ वर्त्मस्वाभाविकःपंथाः यदन्येषांविहितंतत्ज्ञानिनःस्वभावसिद्धमित्यर्थः ॥२४॥ निष्क्रम्यगृहादितिशेषः सन्यस्येत्यर्थः ॥२५॥२६॥ अवाचिनोतिभोगेनव्ययीकरोति नचसंचिनोतिसंगृह्णातितत्त्वज्ञस्यकर्माश्लेषस्मरणात् मैत्रायणंसर्वभूतेभ्योऽभयदानं ॥२७॥ अनेनदेवयानेना

कामंक्रोधंचलोभंचदर्पस्तंभंविकत्थनं॥ रोषमीर्ष्यावमानंचनैवदांतोनिषेवते॥ १८॥ अनिंदितोल्पकामात्मानाल्पेष्वर्थ्यनसूयकः ॥ समुद्रकल्पःसनरोनकथंचनपूर्यते॥ १९॥ अहंत्वयिममत्वंचमयितेषुतथाप्यहं॥ पूर्वसंबंधिसंयोगंनैतद्दांतोनिषेवते॥ २० ॥ सर्वाग्राम्यास्तथारण्यायाश्चलोकेप्रवृत्तयः ॥ निंदांचैवप्रशंसांचयोनाश्रयतिमुच्यते॥ २१ ॥ मैत्रोथशीलसंपन्नःप्रसन्नात्मात्मविच्चयः॥ मुक्तस्यविविधैःसंगैस्तस्यप्रेत्यफलंमहत्॥२२॥ सुवृत्तःशीलसंपन्नःप्रसन्नात्मात्मविद्बुधः॥ प्राप्येहलोकेसत्कारंसुगतिंप्रतिपद्यते॥ २३॥ कर्मयच्छुभमेवेहसद्भिराचरितंचयत्॥ तदेवज्ञानयुक्तस्यमुनेर्वर्त्मनहीयते॥२४॥ निष्क्रम्यवनमास्थायज्ञानयुक्तोजितेंद्रियः॥ कालाकांक्षीचरत्येवंब्रह्मभूयायकल्पते ॥ २५॥ अभयंयस्यभूतेभ्योभूतानामभयंयतः ॥ तस्यदेहाद्विमुक्तस्यभयंनास्तिकुतश्चन॥ २६॥ अवाचिनोतिकर्माणिनचसंप्रचिनोतिह॥ समःसर्वेषुभूतेषुमैत्रायणगतिश्चरेत् ॥ २७॥ शकुनीनामिवाकाशेजलेवारिचरस्यच ॥ यथागतिर्नदृश्येततथातस्यनसंशयः॥ २८॥ गृहानुत्सृज्ययोराजन्मोक्षमेवाभिपद्यते॥ लोकास्तेजोमयास्तस्यकल्पंतेशाश्वतीःसमाः ॥ २९ ॥ संन्यस्यसर्वकर्माणिसंन्यस्यविधिवत्तपः॥ संन्यस्यविविधाविद्याःसर्वंसंन्यस्यचैवह॥ ३० ॥ कामेशुचिरनावृत्तःप्रसन्नात्मात्मविच्छुचिः ॥ प्राप्येहलोकेसत्कारंस्वर्गंसमभिपद्यते॥३१॥ यच्चपैतामहंस्थानंब्रह्मराशिसमुद्भवं॥ गुहायांपिहितंनित्यंतद्दमेनाभिगम्यते॥३२॥ ज्ञानारामस्यबुद्धस्यसर्वभूताविरोधिनः॥ नावृत्तिभयमस्तीहपरलोकभयंकुतः॥ ३३॥ एकएवदमेदोषोद्वितीयोनोपपद्यते॥ यदेनंक्षमयायुक्तमशक्तंमन्यतेजनः ॥ ३४॥ एकोस्यसुमहाप्राज्ञदोषःस्यात्सुमहान्गुणः॥ क्षमयाविपुलालोकाःसुलभाहिसहिष्णुता॥ ३५॥ दांतस्यकिमरण्येनतथाऽदांतस्यभारत॥ यत्रैवनिवसेद्दांतस्तदरण्यंसचाश्रमः॥३६॥ वैशंपायनउवाच एतद्भीष्मस्यवचनंश्रुत्वाराजायुधिष्ठिरः॥ अमृतेनैवसंतृप्तःप्रहृष्टःसमपद्यत॥ ३७॥

न्येनवापथागतइतिनज्ञायते उत्क्रमणाभावात् नतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतेब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येतिइतिश्रुतेरितिभावः॥ २८॥२९ ॥ ३० ॥ कामेशुचिःसत्यकामइत्यर्थः अनावृत्तःसर्वत्रकामाचारभाक् तस्यसर्वेषुलोकेषुकामचारोभवतीतिश्रुतेः शुचिस्त्यक्तकामःसत्कारंसत्यसंस्कारत्वादिगुणयोगेनसंमानंइहप्राप्यस्वर्गंअभिपद्यतेविदेहकैवल्यकाले॥ ३१ ॥ गुहायांहृत्पुंडरीकेपैतामहंब्रह्मलोकाख्यं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७॥

॥ ३८ ॥ इतिशांति॰आप॰नैल॰भारतभा॰षष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥१६० ॥ ७ ॥ सर्वमिति॥१ ॥२॥३॥ ४॥५॥६ ॥७॥८ ॥ नेति मातरमतिक्रम्याश्रमोन सर्वेष्वप्याश्रमेषुमातापालनीयैव तत्त्याग

पुनश्चपरिपप्रच्छभीष्मंधर्मभृतांवरं ॥ ततःप्रीतःसचोवाचतस्मैसर्वंकुरूद्वहः ॥ ३८ ॥ इति॰शांति॰आप॰दमकथनेषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६० ॥
भीष्मउवाच सर्वमेतत्तपोमूलंकवयःपरिचक्षते ॥ नह्यतप्ततपामूढःक्रियाफलमवाप्नुते ॥ १ ॥ प्रजापतिरिदंसर्वंतपसैवासृजत्प्रभुः ॥ तथैववेदानृषयस्तप
साप्रतिपेदिरे ॥ २ ॥ तपसैवससर्जान्नंफलमूलानियानिच ॥ त्रीँल्लोकांस्तपसासिद्धाःपश्यंतिसुसमाहिताः ॥ ३ ॥ औषधान्यगदादीनिक्रियाश्चविविधास्त
था ॥ तपसैवहिसिद्ध्यंतितपोमूलंहिसाधनं ॥ ४ ॥ यद्दुरापंभवेत्किंचित्तत्सर्वंतपसोभवेत् ॥ ऐश्वर्यमृषयःप्राप्तास्तपसैवनसंशयः ॥ ५ ॥ सुरापोसंमतादायीभ्रूण
हागुरुतल्पगः ॥ तपसैवसुतप्तेननरःपापात्प्रमुच्यते ॥ ६ ॥ तपसोबहुरूपस्यतैस्तैर्द्वारैःप्रवर्ततः ॥ निवृत्त्यावर्तमानस्यतपोनानशनात्परं ॥ ७ ॥ अहिंसासत्यवचनं
दानमिंद्रियनिग्रहः ॥ एतेभ्योहिमहाराजतपोनानशनात्परं ॥ ८ ॥ नदुष्करतरंदानान्नातिमातरमाश्रमः ॥ त्रैविद्येभ्यःपरंनास्तिसंन्यासःपरमंतपः ॥ ९ ॥ इंद्रि
याणीहरक्षंतिस्वर्गधर्माभिगुप्तये ॥ तस्मादर्थेचधर्मेचतपोनानशनात्परं ॥ १० ॥ ऋषयःपितरोदेवामनुष्याम्रृगपक्षिणः ॥ यानिचान्यानिभूतानिस्थावराणि
चराणिच ॥ ११ ॥ तपःपरायणाःसर्वेसिध्यंतितपसाचते ॥ इत्येवंतपसादेवामहत्त्वंप्रतिपेदिरे ॥ १२ ॥ इमानीष्टविभागानिफलानितपसःसदा ॥ तपसाशक्यते
प्राप्तुंदेवत्वमपिनिश्चयात् ॥ १३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिआ॰तपःप्रशंसायांएकषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६१ ॥ ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरउवाच
सत्यंधर्मंप्रशंसंतिविप्रर्षिपितृदेवताः ॥ सत्यमिच्छाम्यहंश्रोतुंतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ सत्यंकिंलक्षणंराजन्कथंवातदवाप्यते ॥ सत्यंप्राप्यभवेत्किंचकथंचै
वतदुच्यतां ॥ २ ॥ भीष्मउवाच चातुर्वर्ण्यस्यधर्माणांसंकरोनप्रशस्यते ॥ अविकारितमंसत्यंसर्ववर्णेषुभारत ॥ ३ ॥ सत्यंसत्सुसदाधर्मःसत्यंधर्मःस
नातनः ॥ सत्यमेवनमस्येतसत्यंहिपरमागतिः ॥ ४ ॥ सत्यंधर्मस्तपोयोगःसत्यंब्रह्मसनातनं ॥ सत्यंयज्ञःपरःप्रोक्तःसर्वंसत्येप्रतिष्ठितं ॥ ५ ॥ आचारानिहस
त्यस्ययथावदनुपूर्वशः ॥ लक्षणंचप्रवक्ष्यामिसत्यस्येहयथाक्रमं ॥ ६ ॥ प्राप्यतेचयथासत्यंतच्चश्रोतुमिहार्हसि ॥ सत्यंत्रयोदशविधंसर्वलोकेषुभारत ॥ ७ ॥
सत्यंचसमताचैवदमश्चैवनसंशयः ॥ अमात्सर्यंक्षमाचैवह्रीस्तितिक्षानसूयता ॥ ८ ॥ स्यसंन्यासिनोप्ययोगात् नास्तिदानसमागतिरितिपाठांतरेस्पष्टएवार्थः ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ इमानिनक्षत्रादीनि सुकृतांवाएतानिज्योतींषियन्नक्षत्राणीतिश्रुतेः ॥ १३ ॥ इतिशां॰आप॰नै॰भा॰एकषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६१ ॥ ॥७ ॥सत्यमिति॥ १ ॥२॥३॥४ ॥५ ॥६॥७ ॥८॥

॥९॥ सत्यादीनांपदानांत्रयोदशानांअर्थान्व्याचष्टे सत्यंनामेत्यादिना॥१०॥११॥१२॥१३॥अक्षमायाविषयेतथाक्षमायाइतिदृष्टांतार्थं॥१४॥१५॥१६॥असूयापरगुणेषुदोषदर्शनं तद्वत्तितिक्षायाअसंभवा त्तितिक्षाव्याख्यानेनैवतद्व्याख्यानंसिद्धमितिनसापृथगुक्ता तद्व्याख्यानश्लोकोलुप्तइतिवातांव्याख्यायत्यागंव्याख्याति त्यागइति सूत्रश्लोकेत्यागोध्यानमितित्यागानुसंधानाख्यःपदद्वयोपात्तएकःपदार्थः

त्यागोध्यानमथार्यत्वंधृतिश्चसततंदया ॥ अहिंसाचैवराजेंद्रसत्याकारास्त्रयोदश ॥ ९ ॥ सत्यंनामाव्ययंनित्यमविकारितथैवच ॥ सर्वधर्माविरुद्धेनयोगेनै तदवाप्यते॥ १० ॥ आत्मनीष्टेतथानिष्टेरिपौचसमतातथा ॥ इच्छाद्वेषंक्षयंप्राप्यकामक्रोधक्षयंतथा॥ ११ ॥ दमोनान्यस्पृहानित्यंगांभीर्यंधैर्यमेवच ॥ अ भयंरोगशमनंज्ञानेनैतदवाप्यते॥ १२ ॥ अमात्सर्यंबुधाःप्राहुर्दानेधर्मेचसंयमः॥ अवस्थितेननित्यंचसत्येनामत्सरीभवेत् ॥ १३॥ अक्षमायाःक्षमायाश्च प्रियाणीहाप्रियाणिच॥ क्षमतेसंमतःसाधुःसाध्वाप्नोतिचसत्यवाक् ॥ १४ ॥ कल्याणंकुरुतेबाढंधीमान्नग्लायतेक्वचित् ॥ प्रशांतवाङ्मनानित्यंह्रीस्तुधर्मा द्वाप्यते॥ १५ ॥ धर्मार्थहेतोःक्षमतेतितिक्षाक्षांतिरुच्यते ॥ लोकसंग्रहणार्थंवैसातुधैर्येणलभ्यते॥ १६ ॥ त्यागःस्नेहस्ययस्त्यागोविषयाणांतथैवच ॥ रागद्वे षप्रहीणस्यत्यागोभवतिनान्यथा॥ १७ ॥ आर्यतानामभूतानांयःकरोतिप्रयत्नतः॥ शुभंकर्मनिराकारोवीतरागस्तथैवच॥ १८ ॥ धृतिर्नामसुखेदुःखेयथा नाप्नोतिविक्रियां ॥ तांभजेतसदाप्राज्ञोयइच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ १९ ॥ सर्वथाक्षमिणाभाव्यंतथासत्यपरेणच ॥ वीतहर्षभयक्रोधोधृतिमाप्नोतिपंडितः ॥ २० ॥ अद्रोहःसर्वभूतेषुकर्मणामनसागिरा ॥ अनुग्रहश्चदानंचसतांधर्मःसनातनः ॥ २१ ॥ एतेत्रयोदशाकाराःपृथक्सत्यैकलक्षणाः ॥ भजंतेसत्यमेवेह बृंहयंतेचभारत ॥ २२॥ नांतःशक्योगुणानांचवक्तुंसत्यस्यपार्थिव ॥ अतःसत्यंप्रशंसंतिविप्राःसपितृदेवताः ॥ २३ ॥ नास्तिसत्यात्परोधर्मोनानृतात्पातकं परं॥ श्रुतिर्हिसत्यंधर्मस्यतस्मात्सत्यंनलोपयेत्॥ २४ ॥ उपैतिसत्याद्दानंहितथायज्ञाःसदक्षिणाः॥ त्रेताग्निहोत्रंवेदाश्चयेचान्येधर्मनिश्चयाः ॥ २५ ॥ अश्वमे धसहस्रंचसत्यंचतुलयाधृतं॥ अश्वमेधसहस्राद्धिसत्यमेवविशिष्यते॥ २६॥ इतिश्रीम०शांति० आप० सत्यप्रशंसायांद्विषष्ट्यधिकशततमोध्यायः॥१६२॥ युधिष्ठिरउवाच यतःप्रभवतिक्रोधःकामोवाभरतर्षभ॥ शोकमोहौविधित्साचपरासुत्वंचतद्वद॥ १ ॥ लोभोमात्सर्यमीर्ष्याचकुत्सासूयाकृपाभयं ॥ एतत्सर्वं महाप्राज्ञयाथातथ्येनमेवद॥२॥ भीष्मउवाच त्रयोदशैतेतिबलाःशत्रवःप्राणिनांस्मृताः॥ उपासंतेमहाराजसमंतात्पुरुषानिह ॥३॥ ॥१७॥१८॥१९॥ सर्वथे तिश्लोकेधृतिशब्देनोद्देशक्रमप्राप्तादयायाह्या ॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥ इतिशां०नै०भा० द्विषष्ट्यधिकशततमोध्यायः॥१६२॥ यतःअज्ञानात्॥१ ॥कृपाभयमित्यंतास्त्रयोदश ॥ २ ॥ ३॥

॥४॥५॥६॥ क्रोधादीनामुत्पत्तिस्थितिलक्षणानिव्याख्याति लोभादित्यादिना लोभात्केनचिन्निमित्तेनोपहतात्क्रोधोभवति सचपरदोषैर्दृष्टैःउदीर्यतेउद्दीप्तोभवति॥ ७ ॥ सक्षमयातिष्ठतेनिरुध्यतेविनिवर्तते चेति एवंसर्वत्रद्रष्टव्यं ॥८॥ ९ ॥ परस्मिन्नसूयादोषदर्शनंतत्क्रोधाल्लोभाद्वाभवति दययानिवर्तते अत्रक्रोधादीनांव्युत्पादनप्रसंगेउद्देशक्रमोनादर्तव्यः असूयाचअवद्यदर्शनात्परस्मिन्दोषदर्शनात्एतिउदेति तत्त्वज्ञानात्वस्तुनोनिर्दोषत्वज्ञानादसूयाधीमतांनिवर्ततइत्यनुषंगः सार्द्धश्लोकोयं॥ १० ॥ मोहोविपरीतबुद्धिः ॥ ११ ॥मोहइत्याकृष्यते विधित्साआरंभप्रावण्यं इदमुभयंविरुद्धानिकौलिकादिशास्त्राणिये

एतेप्रमत्तंपुरुषमप्रमत्तास्तुदंतिच ॥ वृकाइवविलुंपंतिदृष्ट्वैवपुरुषंबलात् ॥ ४ ॥ एभ्यःप्रवर्ततेदुःखमेभ्यःपापंप्रवर्तते ॥ इतिमर्त्योविजानीयात्सततंपुरुषर्षभ ॥ ५ ॥ एतेषामुदयंस्थानंक्षयंचपृथिवीपते ॥ हंततेकथयिष्यामिक्रोधस्योत्पत्तिमादितः ॥ ६ ॥ यथातत्त्वंक्षितिपतेतदिहैकमनाःशृणु ॥ लोभात्क्रोधःप्रभवतिपरदोषैरुदीर्यते ॥ ७ ॥ क्षमयातिष्ठतेराजन्क्षमयाविनिवर्त्तते ॥ संकल्पाज्जायतेकामःसेव्यमानोविवर्धते ॥ ८ ॥ यदाप्राज्ञोविरमतेतदासद्यःप्रणश्यति ॥ परासूयाक्रोधलोभावंतराप्रतिमुच्यते ॥ ९ ॥ दययासर्वभूतानांनिर्वेदाद्विनिवर्तते ॥ अवद्यदर्शनादेतितत्त्वज्ञानाच्चधीमताम् ॥ १० ॥ अज्ञानप्रभवोमोहःपापाभ्यासात्प्रवर्तते ॥ यदाप्राज्ञेषुरमतेतदासद्यःप्रणश्यति ॥ ११ ॥ विरुद्धानीहशास्त्राणियेपश्यंतिकुरूद्वह ॥ विधित्साजायतेतेषांतत्त्वज्ञानान्निवर्तते ॥ १२ ॥ प्रीत्याशोकःप्रभवतिवियोगात्तस्यदेहिनः ॥ यदानिरर्थकंवेत्तितदासद्यःप्रणश्यति ॥ १३ ॥ परासुताक्रोधलोभादभ्यासाच्चप्रवर्त्तते ॥ दययासर्वभूतानांनिर्वेदात्सानिवर्तते ॥ १४ ॥ सत्यत्यागात्तुमात्सर्यमहितानांचसेवया ॥ एतत्तुक्षीयतेतातसाधूनामुपसेवनात् ॥ १५ ॥ कुलाज्ज्ञानात्तथैश्वर्यान्मदोभवतिदेहिनाम् ॥ एभिरेवतुविज्ञातैःसचसद्यःप्रणश्यति ॥ १६ ॥ ईर्ष्याकामात्प्रभवतिसंहर्षाच्चैवजायते ॥ इतरेषांतुसत्वानांप्रज्ञयासाप्रणश्यति ॥ १७ ॥ विभ्रमाल्लोकबाह्यानांद्वेष्यैर्वाक्यैरसंमतैः ॥ कुत्सासंजायतेराजन्लोकान्प्रेक्ष्याभिशाम्यति ॥ १८ ॥ इतिकर्तुंनशक्तायेबलस्यायापकारिणे ॥ असूयाजायतेतीव्राकारुण्याद्विनिवर्तते ॥ १९ ॥ कृपणान्सततंदृष्ट्वाततःसंजायतेकृपा ॥ धर्मनिष्ठांयदावेत्तितदाशाम्यतिसाकृपा ॥ २० ॥ अज्ञानप्रभवोलोभोभूतानांदृश्यतेसदा ॥ अस्थिरत्वंचभोगानांदृष्ट्वाज्ञात्वानिवर्तते ॥ २१ ॥

पश्यंतितेषांजायते तत्त्वज्ञानात्सम्यग्वैदिकार्थज्ञानात्तत्रविश्वासाच्चनिवर्तते ॥ १२ ॥ पुत्रादिप्रियवस्तुनाशेशोकोजायते सचशोचतोपिपुनर्दुर्लभइतिनिरर्थकइतिज्ञानान्नश्यतीत्याह प्रीत्येति॥ १३ ॥परासुताअत्यंतअकार्यपारवश्यं अभ्यासादसकृदावृत्तेः दययाक्रोधपरासुतानिवर्तते निर्वेदाद्वैराग्याल्लोभादिजेतिभेदः॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥इतिकर्तुंयथायोग्यंप्रतीकारंकर्तुं॥ १९॥ कृपापिचित्तोन्माथकरीतिद्वेषबद्धेयैवेत्यभिप्रेत्याह कृपणानिति ॥ २० ॥ अज्ञानप्रभवोलोभइत्यत्रलोभपदेनभयंग्राह्यं लोभस्यप्राग्व्याख्यातत्वात् कृपाभयमितिभयस्यापिप्रागुद्दिष्टत्वाच्च ॥ २१ ॥ ॥

॥२२॥इतिशां०आ०नै०भा० त्रिषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६३॥ ॥ ५ ॥ आनृशंस्यंसतांधर्मइतियद्यपिसामान्यतोजानामितथापिनृशंसत्वेज्ञातेतदभावरूपमानृशंस्यंविशेषतःसुज्ञेयमतोनृशंसस्यैव स्वरूपादिकंब्रूहीतिप्रश्नः ॥१॥२॥ ३ ॥ यस्यस्पृहाविधित्साचवध्यश्येनादिविषयागर्हितास्यात् योनिंदकोनिंद्यश्चदैवेनाहंवंचितोस्मियदीदृशंकुकर्मकरोमीतिबुध्यतेकरोतिवाकृत्यंसआत्महानृशंसकृदितिच तुर्थेनान्वयः ॥ ४ ॥ दत्तमनुकीर्त्तयतीतिदत्तानुकीर्तिःस्वस्यवदान्यत्वप्रकाशकः (पाठांतरेकीर्तिशब्दःविश्वासपरइतियावत्) विषमःविद्वेषकर्ता क्षुद्रोनीचकर्मकारी नैकृतिकःस्नेहंप्रदर्श्यवंचकःशठःसत्यपि

एतान्येववजितान्याहुःप्रशमाच्चत्रयोदश ॥ एतेहिधार्तराष्ट्राणांसर्वेदोषास्त्रयोदश ॥ त्वयासत्यार्थिनानित्यंविजिताज्ज्येष्ठसेवनात् ॥ २२ ॥ इतिश्रीम०शांति प०आप०लोभनिरूपणेत्रिषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥ ५ ॥ युधिष्ठिरउवाच आनृशंस्यंविजानामिदर्शनेनसतांसदा ॥ नृशंसान्न विजानामितेषांकर्मचभारत ॥ १ ॥ कंटकान्कूपमग्निंचवर्जयंतियथानराः ॥ तथानृशंसकर्माणंवर्जयंतिनरानरं ॥ २ ॥ नृशंसोहिदहेह्यक्तंप्रेत्यचेहचभारत ॥ त स्मात्त्वंब्रूहिकौरव्यतस्यधर्मविनिश्चयं ॥ ३ ॥ भीष्मउवाच स्पृहास्याद्गर्हिताचैवविधित्साचैवकर्मणां ॥ आक्रोष्टाक्रुश्यतेचैववंचितोबुध्यतेसच ॥ ४ ॥ दत्तानुकीर्तिर्विषमःक्षुद्रोनैकृतिकःशठः ॥ असंविभागीमानीचतथासंगीविकत्थनः ॥ ५ ॥ सर्वातिशंकीपुरुषोबलीशःकृपणोऽथवा ॥ वर्गप्रशंसीसततमाश्रमद्वेष संकरी ॥ ६ ॥ हिंसाविहारःसततमविशेषगुणागुणः ॥ बह्वलीकोमनस्वीचलुब्धोत्यर्थंनृशंसकृत् ॥ ७ ॥ धर्मशीलंगुणोपेतंपापमित्यवगच्छति ॥ आत्मशीलप्र माणेननविश्वसितिकस्यचित् ॥ ८ ॥ परेषांयत्रदोषःस्यात्तद्गुह्यंसंप्रकाशयेत् ॥ समानेष्वेवदोषेषुवृत्त्यर्थमुपघातयेत् ॥ ९ ॥ तथोपकारिणंचैवमन्यतेवंचितं परं ॥ दत्वापिचधनंकालेसंतपत्युपकारिणे ॥ १० ॥ भक्ष्यंपेयमथालेह्यंयच्चान्यत्साधुभोजनं ॥ प्रेक्षमाणेषुयोऽश्नीयान्नृशंसमितितंवदेत् ॥ ११ ॥ ब्राह्मणेभ्यः प्रदायाग्रंयःसुहृद्भिःसहाश्नुते ॥ सप्रेत्यलभतेस्वर्गमिहचानंत्यमश्नुते ॥ १२ ॥ एषतेभरतश्रेष्ठनृशंसःपरिकीर्तितः ॥ सदाविवर्जनीयोहिपुरुषेणविजानता ॥ १३ ॥ १३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां०आप०नृशंसाख्यानेचतुःषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६४ ॥ ॥ ५ ॥ भीष्मउवाच हृतार्थोयक्ष्यमाणश्चसर्ववेदां तगश्चयः ॥ आचार्यपितृकार्यार्थंस्वाध्यायार्थमथापिच ॥ १ ॥ एतेवैसाधवोदृष्टाब्राह्मणाधर्मभिक्षवः ॥ निःस्वेभ्योदेयमेतेभ्योदानंविद्याचभारत ॥ २ ॥

सामर्थ्येदारिद्र्यव्यंजकः ॥५॥ बलीशःकाकइववंचकदृष्टिः आश्रमद्वेषःसंकरश्चास्यास्तीतिआश्रमद्वेषसंकरी ॥ ६ ॥ ७ ॥८॥ ९॥१०॥११॥१२॥१३॥ इतिशांति०आ०नै०भा०चतुःषष्ट्यधिकशततमो ध्यायः ॥१६४॥ ॥ ५ ॥ एवमापदांनिदानप्रतीकारादिकमुक्तं इदानींसामान्यतःसर्वासामापदांमूलंपापंतच्चाकृतप्रायश्चित्तानापद्रूपेणबाधतइतिसाधारणासाधारणंप्रायश्चित्तमाह हृतार्थइत्यध्याये न हृतार्थःचोरैर्लुंठितः ॥ १ ॥ निःस्वोनिर्धनः ॥ २ ॥

अन्यत्रउक्तेभ्योन्यत्रापिब्राह्मणेषुअन्येभ्योऽब्राह्मणेभ्यःअकृतान्नंअपक्वान्नंविधीयते तेभ्योप्यकृतान्नंदेयमितिभावः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ब्राह्मणस्ययज्ञःएकेनांशेनरुग्याद्यंगनाशेनप्रतिरुद्धःस्यात्तर्हितस्यवैश्यस्यतद्धनंपार्थिवोयज्ञार्थंहरेदितिद्वितीयेनसंबंधः ॥६॥७॥८॥९॥१०॥ भक्तंएकाहपर्याप्तंधान्यं भक्तानिषडनश्नतःत्र्यहमुपोषितस्य ॥ ११॥१२॥बालिश्यादित्यनेनक्षत्रियस्यैवसदोषइत्युक्तं ॥ १३ ॥ १४ ॥

अन्यत्रदक्षिणादानंदेयंभरतसत्तम॥अन्येभ्योपिबहिर्वेदिचाकृतान्नंविधीयते॥३॥सर्वरत्नानिराजाहियथार्हंप्रतिपादयेत्॥ब्राह्मणाएववेदाश्चयज्ञाश्चबहुदक्षिणाः ॥ ४ ॥ अन्योन्यंविभवाचारायजंतेगुणतःसदा ॥ यस्यत्रैवार्षिकंभक्तंपर्याप्तंभृत्यवृत्तये॥अधिकंचापिविद्येतससोमंपातुमर्हति ॥५॥ यज्ञश्चेत्प्रतिरुद्धःस्यादंशेनैकेनयज्वनः ॥ ब्राह्मणस्यविशेषेणधार्मिकेसतिराजनि ॥ ६ ॥ योवैश्यःस्याद्बहुपशुर्हीनक्रतुरसोमपः ॥ कुटुंबात्तस्यतद्वित्तंयज्ञार्थंपार्थिवोहरेत् ॥ ७॥ आहरेदथनोकिंचित्कामंशूद्रस्यवेश्मनः ॥ नहियज्ञेषुशूद्रस्यकिंचिदस्तिपरिग्रहः॥८॥ योनाहिताग्निःशतगुरयज्वाचसहस्रगुः ॥ तयोरपिकुटुंबाभ्यामाहरेदविचारयन् ॥ ९ ॥ अदातृभ्योहरेद्वित्तंविख्याप्यनृपतिःसदा ॥ तथैवाचरतोधर्मोनृपतेःस्यादथाखिलः॥ १० ॥ तथैवश्रृणुमेभक्तंभक्तानिषडनश्नतः॥अश्वस्तनविधानेनहर्तव्यंहीनकर्मणः ॥ ११ ॥ खलात्क्षेत्रात्तथारामाद्यतोवाप्युपपद्यते ॥ आख्यातव्यंनृपस्यैतत्पृच्छतेऽपृच्छतेपिवा ॥ १२ ॥ नतस्मैधारयेद्दंडंराजाधर्मेणधर्मवित् ॥क्षत्रियस्यतुबालिश्याद्ब्राह्मणःक्लिश्यतेक्षुधा ॥ १३ ॥ श्रुतशीलेसमाज्ञायवृत्तिमस्यप्रकल्पयेत् ॥ अथैनंपरिरक्षेतपितापुत्रमिवौरसं ॥ १४ ॥ इष्टिंवैश्वानरींनित्यंनिर्वपेदब्दपर्यये ॥ अनुकल्पःपरोधर्मोधर्मवादैस्तुकेवलं॥ १५॥ विश्वैर्देवैश्चसाध्यैश्चब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः॥ आपत्सुमरणाद्भीतैर्विधिःप्रतिनिधीकृतः ॥ १६ ॥ प्रभुःप्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेनवर्तते ॥ नसांपरायिकंतस्यदुर्मतेर्विद्यतेफलं ॥ १७॥ नब्राह्मणोनिवेदेतकिंचिद्राजनिवेदवित् ॥ स्ववीर्याद्राजवीर्याच्चस्ववीर्यंबलवत्तरं ॥१८॥ तस्माद्राज्ञःसदातेजोदुःसहंब्रह्मवादिनां॥ कर्ताशास्ताविधाताचब्राह्मणोदेवउच्यते ॥ १९॥ तास्मिन्नाकुशलंब्रूयान्नशुष्कामीरयेद्गिरं॥ क्षत्रियोबाहुवीर्येणतरेदापदमात्मनः ॥ २० ॥ धनैर्वैश्यश्चशूद्रश्चमंत्रैर्होमैश्चवैद्विजः ॥ नैवकन्यानयुवतिर्नामंत्रज्ञोनबालिशः॥ २१॥ परिवेष्टाग्निहोत्रस्यभवेन्नासंस्कृतस्तथा ॥ नरकंनिपतंत्येतेजुह्वानाःसचयस्यतत् ॥ तस्माद्वैतानकुशलोहोतास्याद्वेदपारगः ॥ २२ ॥

अब्दपर्ययेप्रत्यब्दंकर्तव्यस्यआग्रयणपशुसोमादेरकरणे धर्मवादैर्धर्मज्ञैरुक्तइ तिशेषः ॥१५॥ अनुकल्पेमानमाह विश्वैरिति ॥ १६ ॥ सांपरायिकंपारलौकिकंशठत्वात् ॥ १७ ॥ ननिवेदेतअहंब्राह्मणोस्मीतिननिवेदयेत् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २०॥२१ ॥ परिवेष्टाआहुतिप्रक्षेप्ता कन्यायुवत्योःस्मार्ताग्निहोमेस्वयंपत्न्यपिवापुत्रःकुमार्यंतेवासीवेत्याश्वलायनवचनादधिकृतयोरत्रापिप्रसक्तेर्निषेधउक्तः ॥ २२ ॥

॥२३॥२४॥२५॥आसतेमिथुनीभवंति संपामदाडिमेत्यादिलिंगानुशासनसूत्राद्धोमशब्दस्यनपुंसकत्वं सर्वत्रयोपि॥२६॥ उदपानःकूपः तदेकोदकेएककूपोपजीव्येइत्यर्थः॥२७॥ अभार्याअपरिणीतांशय नेविभ्रद्ब्राह्मणःतथाशूद्रंवृद्धंमहानितिमन्यमानः तथाअब्राह्मणंक्षत्रियंवैश्यंवावृद्धंमन्यमानःतृणेषुयआसीतउपविष्टःसयथासंशुध्येततथाशृणुइतिसार्द्धार्थः॥२८॥ विहरन्करोतीतिसंबंधः॥ २९॥३०॥३१॥ ॥३२॥३३॥ अनिर्देश्यानि बुद्धिपूर्वकानिचेदत्रप्रायश्चित्तंनास्तीत्यर्थः किंतर्हिमरणांतमेवप्रायश्चित्तमितिधारणानिश्चयः॥३४॥३५॥ ब्राह्मणीयोनितः अब्राह्मणोब्राह्मणीगमनादित्यर्थः॥३६॥ याजना

प्राजापत्यमदत्वाश्वमग्न्याधेयस्यदक्षिणां॥ अनाहिताग्निरितिसप्रोच्यतेधर्मदर्शिभिः॥ २३ ॥पुण्यानियानिकुर्वीतश्रद्दधानोजितेंद्रियः॥ अनाप्तदक्षिणैर्य ज्ञैर्नयजेतकथंचन॥ २४ ॥ प्रजाःपशूंश्चस्वर्गंचहंतियज्ञोह्यदक्षिणः॥ इंद्रियाणियशःकीर्तिमायुश्चाप्यवकृंतति ॥ २५ ॥ उदक्यामासतेयेचद्विजाःकेचिदन ग्नयः॥ होमंचाश्रोत्रियंयेषांतेसर्वेपापकर्मिणः॥ २६॥ उदपानोदकेग्रामेब्राह्मणोवृषलीपतिः॥ उषित्वाद्वादशसमाःशूद्रकर्मैवगच्छति ॥ २७॥ अभार्यांश यनेबिभ्रच्छूद्रंवृद्धंचवैद्विजः॥ अब्राह्मणंमन्यमानस्तृणेष्वासीतपृष्ठतः॥ तथासंशुध्यतेराजन्शृणुचात्रवचोमम॥ २८॥ यदेकरात्रेणकरोतिपापंनिकृष्टवर्णं ब्राह्मणःसेवमानः॥ स्थानासनाभ्यांविहरन्व्रतीसन्त्रिभिर्वर्षैःशमयेदात्मपापं॥ २९॥ ननर्मयुक्तमनृतंहिनस्तिनस्त्रीषुराजन्नविवाहकाले॥ नगुर्वर्थेनात्मनो जीवितार्थेपंचानृतान्याहुरपातकानि॥ ३०॥ श्रद्दधानःशुभांविद्यांहीनादपिसमाप्नुयात्॥ सुवर्णमपिचामेध्यादाददीताविचारयन्॥ ३१॥ स्त्रीरत्नंदुष्कुला च्चापिविषादप्यमृतंपिबेत्॥ अदूष्याहिस्त्रियोरत्नमापइत्येवधर्मतः॥ ३२॥ गोब्राह्मणहितार्थंचवर्णानांसंकरेषुच॥ वैश्योगृह्णीतशस्त्राणिपरित्राणार्थमात्मनः ॥ ३३॥ सुरापानंब्रह्महत्यागुरुतल्पमथापिवा॥ अनिर्देश्यानिमन्यंतेप्राणांतमितिधारणा॥ ३४ ॥ सुवर्णहरणंस्तैन्यंविप्रस्वंचेतिपातकं॥ विहरन्मद्यपानाच्च अगम्यागमनादपि॥ ३५॥ पतितैःसंप्रयोगाच्चब्राह्मणीयोनितस्तथा॥ अचिरेणमहाराजपतितोवैभवत्युत॥ ३६॥ संवत्सरेणपततिपतितेनसहाचरन्॥ या जनाध्यापनाद्यौनान्नतुयानासनाशनात्॥ ३६॥ एतानिहित्वातोन्यानिनिर्देश्यानीतिभारत॥ निर्देश्यानेनविधिनाकालेनाव्यसनीभवेत्॥ ३८॥ अन्नंवी र्यंगृहीतव्यंप्रेतकर्मण्यपातिते॥ त्रिषुत्वेतेषुपूर्वेषुनकुर्वीतविचारणं॥ ३९॥

॥३२॥

दित्रयेणसद्यःपततिनतुयानादिना तेनतुवर्षेणपततीत्यर्थः यौनंविवाहादिनासंबंधः॥ ३७॥ एतानिपंचमहापापानि अन्यानितुनिर्देश्यानिसप्रायश्चित्तानि निर्देश्यविशोध्यअव्यसनीपुनःपापरुचिर्नस्यात् ॥३८॥ अन्नमितिपूर्वेषुत्रिषुसुरापब्रह्मघ्नगुरुतल्पगेषुमृतेषुप्रेतकर्मण्यपातितेपिदाहाद्यकरणेपिअन्नंवीर्यंहिरण्यंचगृहीतव्यं तेषुमृतेषुसपिंडानामाशौचाभावात्तेषांप्रेतकर्मनिषेधाच्चेतिभावः॥ ३९॥

अमात्यादीन्पतितानूजह्यादेवधार्मिकस्तैःसहसंविदंनकुर्यात् यतस्तेप्रायश्चित्तानिनार्हंतीतियोजना प्रायश्चित्तान्यकुर्वाणैर्नैतैरर्हंतिसंविदमितिपाठांतरेतुसुगमं ॥४०॥ ब्रुवन्निति उपलक्षणमिदंदोषांतराणां ॥ ४१ ॥ दुष्यतीअप्रत्तापिमैथुनमिच्छंती ॥ ४२ ॥ शेषंभागद्वयं अवगर्त्यंगालयित्वा विनिंद्यस्पृष्ट्वाऽर्धचंद्रादिनापनोद्य गुरुतरंशेषादप्यधिकंपातकंतस्यफलं ॥ ४३ ॥ तावत्शेषकालपर्यंतंप्रतिष्ठांनाधिगच्छ

अमात्यान्वागुरून्वापिजह्याद्धर्मेणधार्मिकः॥ प्रायश्चित्तानिकुर्याच्चनतैरर्हतिसंविदं॥ ४० ॥ अधर्मकारीधर्मेणतपसाहंतिकिल्बिषं॥ ब्रुवंस्तेनइतिस्तेनंताव त्प्राप्नोतिकिल्बिषं॥ ४१ ॥ अस्तेनंस्तेनइत्युक्त्वाद्विगुणंपापमाप्नुयात्॥ त्रिभागंब्रह्महत्यायाःकन्याप्राप्नोतिदुष्यती ॥ ४२ ॥ यस्तुदूषयितातस्याःशेषंप्राप्नोतिपा प्मनः॥ ब्राह्मणानवगर्त्यैहस्पृष्ट्वागुरुतरंभवेत्॥ ४३ ॥ वर्षाणांहिशतंतावत्प्रतिष्ठांनाधिगच्छति ॥ सहस्रंचैववर्षाणांनिपत्यनरकेवसेत्॥ ४४ ॥ तस्मान्नैवाव गर्त्येतनैवजातुनिपातयेत्॥ शोणितंयावतःपांसून्संगृह्णीयाद्द्विजक्षतात्॥ ४५॥ तावतीःससमाराजन्नरकेप्रतिपद्यते॥ भ्रूणहाहवमध्येतुशुध्यतेशस्त्रपाततः ॥ ४६ ॥ आत्मानंजुहुयादग्नौसमिद्धेतेनशुध्यते॥ सुरापोवारुणीमुष्णांपीत्वापापाद्विमुच्यते ॥ ४७ ॥ तयासकायेनिर्दग्धेमृत्युंवाप्राप्यशुध्यति ॥ लोकांश्चल भतेविप्रोनान्यथालभतेहिसः॥ ४८ ॥ गुरुतल्पमधिष्ठायदुरात्मापापचेतनः॥ सूर्याकारांप्रतिमांलिंग्यमृत्युनासोभिशुध्यति॥ ४९॥ अथवाशिश्नवृषणावा दायांजलिनास्वयं॥ ५० ॥ नैर्ऋतींदिशमास्थायनिपतेत्सत्वजिह्मगः॥ ब्राह्मणार्थेपिवाप्राणान्संत्यजेत्तेनशुध्यति ॥ ५१ ॥ अश्वमेधेनवापीष्ट्वाअथवागोस वेनवा॥ अग्निष्टोमेनवासम्यगिहप्रेत्यचपूज्यते॥ ५२ ॥ तथैवद्वादशसमाःकपालीब्रह्महाभवेत् ॥ ब्रह्मचारीभवेन्नित्यंस्वकर्मख्यापयन्मुनिः ॥ ५३ ॥ एवंवा तपसायुक्तोब्रह्महासवनीभवेत्॥ एवंतुसमभिज्ञातामात्रेयींवानिपातयेत्॥ ५४॥ द्विगुणाब्रह्महत्यावैआत्रेयीनिधनेभवेत्॥ सुरापोनियताहारोब्रह्मचारीक्षि तीशयः॥ ५५ ॥ ऊर्ध्वंत्रिभ्योपिवर्षेभ्योयजेताग्निष्टुतापरं॥ ऋषभैकसहस्रंवागादत्वाशौचमाप्नुयात्॥ ५६ ॥ वैश्यंहत्वातुवर्षेद्वेऋषभैकशतंचगाः॥ शूद्रंहत्वा ब्दमेवैकमृषभंचशतंचगाः॥ ५७॥ श्ववराहखरान्हत्वाशौद्रमेवव्रतंचरेत्॥ मार्जारचाषमंडूकान्काकंव्यालंचमूषिकं ॥ ५८ ॥ उक्तःपशुसमोदोषोराजन्प्रा णिनिपातनात्॥ प्रायश्चित्तान्यथान्यानिप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः॥ ५९ ॥

ति प्रेतत्वान्नमुच्यते ब्रह्महत्यायास्तृतीयांशद्वयस्ययावान्भोगस्तावंतंकालमित्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ आहवमध्येगोब्राह्मणरक्षार्थंसंग्रामेशस्त्रेणहतश्चेद्ब्रह्महाशुध्यते॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ सूर्याकारांप्रतिमां संतप्तामितिशेषः लिंग्यआलिंग्य ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ सवनीत्रिषवणस्नायी आत्रेयींप्राप्तगर्भांस्त्रियं ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

अल्पेपापेअबुद्धिपूर्वकृतेकीटवधादौशोचेतपश्चात्तापंकुर्यात् तावतैवतत्रशुद्धिरितिभावः अन्यत्रतुगोवधात् पृथकूएकैकस्योपपातकस्यप्रायश्चित्तंसंवत्सरंचरेत् ॥ ६०॥६१॥ पूर्वश्लोकोक्तंनिराकर्तृपदंव्या चष्टे त्यजतीति॥६२॥ग्रासेतिसार्धः॥६३॥श्रेयांसंब्राह्मणंस्वपतिंहित्वायापापंस्ववर्णान्नीचवर्णंप्रतिशयनंशय्यांनिगच्छति तस्याःदंडःश्वभिरिति॥६४॥६५॥ अभिशस्तस्यप्रायश्चित्तंसद्योऽकुर्वतः॥६६॥तस्य पतितस्यसहसेविनिसंसर्गिणिप्रायश्चित्तंतुकुचरःपृथिवींपर्यटन् ॥६७॥६८॥६९ ॥ परिवेत्ताकनिष्ठःपरिवित्तयेज्येष्ठायभार्यांस्नुषात्वेनप्रयच्छेत् एतांस्वेनाभुक्तां तवैवेयंस्नुषेतिमानपूर्वकंसमर्पयेत् तदाज्ये

अल्पेवाप्यथशोचेतपृथक्संवत्सरंचरेत्॥ त्रीणिश्रोत्रियभार्यायांपरदारेचद्वेस्मृते॥६०॥ कालेचतुर्थेभुंजानोब्रह्मचारीव्रतीभवेत्॥ स्थानासनाभ्यांविहरेत्त्रिर न्हाभ्युपयन्नपः॥ एवमेवनिराकर्तायश्चाग्नीनपविध्यति॥ ६१॥ त्यजत्यकारणेयश्चपितरंमातरंगुरुं॥ पतितःस्यात्सकौरव्ययथाधर्मेषुनिश्चयः॥ ६२॥ ग्रासा च्छादनमात्रंतुदद्यादितिनिदर्शनं॥ भार्यायांव्यभिचारिण्यांनिरुद्धायांविशेषतः॥ यत्पुंसःपरदारेषुतदेनांचारयेद्व्रतं॥ ६३॥ श्रेयांसंशयनंहित्वायान्यंपापं निगच्छति॥ श्वभिस्तामर्दयेद्राजासंस्थानेबहुविस्तरे॥ ६४॥ पुमांसमुन्नयेत्प्राज्ञःशयनेतप्तआयसे॥ अप्याद्धीतदारूणितत्रदह्येतपापकृत्॥ ६५॥ एष दंडोमहाराजस्त्रीणांभर्तृव्यतिक्रमात्॥ संवत्सरोभिशस्तस्यदुष्टस्यद्विगुणोभवेत्॥ ६६॥ द्वेतस्यत्रीणिवर्षाणिचत्वारिसहसेविनि॥ कुचरःपंचवर्षाणिचरेद्भै क्ष्यंमुनिव्रतः॥ ६७॥ परिविंत्तिःपरिवेत्तायाचैवपरिविद्यते॥ पाणिग्राहस्त्वधर्मेणसर्वेतेपतिताःस्मृताः॥ ६८॥ चरेयुःसर्वएवैतेवीरहायद्व्रतंचरेत्॥ चांद्रायणं चरेन्मासंकृच्छ्रंवापापशुद्धये॥६९॥ परिवेत्ताप्रयच्छेततांस्नुषांपरिवित्तये॥ ज्येष्ठेनत्वभ्यनुज्ञातोयवीयानप्यनंतरं॥ एवंचमोक्षमाप्नोतितौचसाचैवधर्मतः ॥७०॥ अमानुषीषुगोवर्ज्यमनावृष्टिर्नदुष्यति॥ अधिष्ठात्रवमंतारंपशूनांपुरुषंविदुः॥ ७१॥ परिधायोर्ध्ववालंतुपात्रमादायमृन्मयं ॥ चरेत्सप्तगृहान्नित्यंस्व कर्मपरिकीर्तयन्॥ ७२॥ तत्रैवलब्धभोजीस्याद्द्वादशाहात्सशुध्यति॥ चरेत्संवत्सरंचापितद्व्रतंयेनकृंतति॥७३॥ भवेत्तुमानुषेष्वेवंप्रायश्चित्तमनुत्तमं॥ दानं वादानशक्तेषुसर्वमेतत्प्रकल्पयेत्॥ ७४॥ अनास्तिकेषुगोमात्रंदानमेकंप्रचक्षते॥ श्ववराहमनुष्याणांकुक्कुटस्यखरस्यच ॥ ७५॥

ष्ठानुज्ञातोयवीयाननंतरंतांस्वीकुर्यात् पाणिग्राहेणस्वदोषेक्षमापितेत्रयोपिपापान्मुच्यंतइतिसार्धश्लोकार्थः ॥ ७०॥ अमानुषीषुपशुजातिषु अनावृष्टिःअजीवनंहिंसेत्यर्थः वृश्चतेश्छिदिकर्मणइदंरूपं अनाधृ ष्टिरितिपाठेपिसएवार्थः ॥ ७१ ॥ ऊर्ध्ववालंचमरीपुच्छंपरिधायरंगेऽवतरन्ब्राह्मणएवैतत्प्रायश्चित्तंकुर्यात् ॥ ७२॥ तत्रैवसप्तसुगृहेषु येनपरिधानेनहेतुभूतेनऊर्ध्ववालंयःकृंतति छिनत्तिसउक्तंव्रतंसंवत्सरंचरे त्॥ ७३॥ ७४॥ अनास्तिकेषुआस्तिकेषु ॥ ७५॥

॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ इतिशां० आप० नै० भारतभा० पंचषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६५ ॥ ॥ ४ ॥ कथांतरमिति कथांतरंआपद्धर्माणांसांगानांसमाप्तत्वात्कथायाअवसानंआसाद्यप्राप्य

मांसंमूत्रंपुरीषंचप्राश्यसंस्कारमर्हति ॥ ब्राह्मणस्तुसुरापस्यगंधमादायसोमपः ॥ ७६ ॥ अपस्त्र्यहंपिबेदुष्णंत्र्यहमुष्णंपयःपिबेत् ॥ त्र्यहमुष्णंपयःपीत्वावायु भक्षोभवेत्त्र्यहं ॥ ७७ ॥ एवमेतत्समुद्दिष्टंप्रायश्चित्तंसनातनं ॥ ब्राह्मणस्यविशेषेणयदज्ञानेनसंभवेत् ॥ ७८ ॥ इतिश्रीम० शांति० आप० प्रायश्चित्तीयेपंचष ष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६५ ॥ ४ ॥ वैशंपायनउवाच कथांतरमथासाद्यखड्गयुद्धविशारदः ॥ नकुलःशरतल्पस्थमिदमाहपितामहं ॥ १ ॥ नकुलउवाच धनुःप्रहरणंश्रेष्ठमतीवात्रपितामह ॥ मनस्तुममधर्मज्ञखड्गएवसुसंशितः ॥ २ ॥ विशीर्णेकार्मुकेराजन्प्रक्षीणेषुचवाजिषु ॥ खड्गेनशक्यतेयुद्धेसाध्वात्मापरि रक्षितुं ॥ ३ ॥ शरासनधरांश्चैवगदाशक्तिधरांस्तदा ॥ एकःखड्गधरोवीरःसमर्थःप्रतिबाधितुं ॥ ४ ॥ अत्रमेसंशयश्चैवकौतूहलमतीवच ॥ किंस्वित्प्रहरणंश्रेष्ठं सर्वयुद्धेषुपार्थिव ॥ ५ ॥ कथंचोत्पादितःखड्गःकस्मैचार्थायकेनच ॥ पूर्वाचार्यंचखड्गस्यप्रब्रूहिप्रपितामह ॥ ६ ॥ वैशंपायनउवाच तस्यतद्वचनंश्रुत्वामा द्रीपुत्रस्यधीमतः ॥ सतुकौशलसंयुक्तंसूक्ष्मचित्रार्थसंमतं ॥ ७ ॥ ततस्तस्योत्तरंवाक्यंस्वरवर्णोपपादितं ॥ शिक्षयाचोपपन्नायद्रोणशिष्यायभारत ॥ ८ ॥ उवा चसतुधर्मज्ञोधनुर्वेदस्यपारगः ॥ शरतल्पगतोभीष्मोनकुलायमहात्मने ॥ ९ ॥ भीष्मउवाच तत्त्वंश्रृणुष्वमाद्रेययदेतत्परिपृच्छसि ॥ प्रबोधितोस्मि भवताधातुमानिवपर्वतः ॥ १० ॥ सलिलैकार्णवंतातपुरासर्वमभूदिदं ॥ निष्प्रकंपमनाकाशमनिर्देश्यमहीतलं ॥ ११ ॥ तमसावृतमस्पर्शमतिगंभीरदर्शनं ॥ निःशब्दंचाप्रमेयंचतत्रजज्ञेपितामहः ॥ १२ ॥ सोसृजद्वातमग्निंचभास्करंचापिवीर्यवान् ॥ आकाशमसृजच्चोर्ध्वमधोभूमिंचनैर्ऋतिं ॥ १३ ॥ नभःसचंद्रता रंचनक्षत्राणिग्रहांस्तथा ॥ संवत्सरानृतून्मासान्पक्षानथलवान्क्षणान् ॥ १४ ॥ ततःशरीरंलोकस्थंस्थापयित्वापितामहः ॥ जनयामासभगवान्पुत्रानुत्तमते जसः ॥ १५ ॥ मरीचिमृषिमत्रिंचपुलस्त्यंपुलहंक्रतुं ॥ वसिष्ठांगिरसौचोभौरुद्रंचप्रभुमीश्वरं ॥ १६ ॥ प्राचेतसस्तथादक्षःकन्याःषष्टिमजीजनत् ॥ तावैब्रह्मर्षयः सर्वाःप्रजार्थंप्रतिपेदिरे ॥ १७ ॥ ताभ्योविश्वानिभूतानिदेवाःपितृगणास्तथा ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवरक्षांसिविविधानिच ॥ १८ ॥ पतत्रिमृगमीनाश्चप्लवंगाश्च महोरगाः ॥ तथापक्षिगणाःसर्वेजलस्थलविचारिणः ॥ १९ ॥

॥ १ ॥ ममतुमनःखड्गेस्ति यतःसुसंशितःसम्यग्विनीतआत्माखड्गेनपरिरक्षितुंशक्यतेइतिद्वितीये नान्वयः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ धातुमान्गैरिकवान्रुधिरोक्षितत्वात् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पद्मानीवतारकायत्रलग्नास्तस्मिन्पद्मतारके अत्यंतमुच्छ्रितइत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

उद्भिदः स्वेदजाश्चैवसांडजाश्चजरायुजाः ॥ जज्ञेतातजगत्सर्वंतथास्थावरजंगमं ॥ २० ॥ भूतसर्गमिमंकृत्वासर्वलोकपितामहः ॥ शाश्वतंवेदपठितंधर्मंप्रयुयुजेततः ॥ २१ ॥ तस्मिन्धर्मेस्थितादेवाःसहाचार्यपुरोहिताः ॥ आदित्यावसवोरुद्राःससाध्यामरुदश्विनः ॥ २२ ॥ भृग्वत्र्यंगिरसःसिद्धाःकाश्यपाश्चतपोधनाः ॥ वसिष्ठगौतमागस्त्यास्तथानारदपर्वतौ ॥ २३ ॥ ऋषयोवालखिल्याश्चप्रभासाःसिकतास्तथा ॥ घृतपाःसोमवायव्यावैश्वानरमरीचिपाः ॥ २४ ॥ अकृष्टाश्चैवहंसाश्चऋषयोवाग्नियोनयः ॥ वानप्रस्थाःपृश्नयश्चस्थिताब्रह्मानुशासने ॥ २५ ॥ दानवेंद्रास्त्वतिक्रम्यतत्पितामहशासनं ॥ धर्मस्यापचयंचक्रुःक्रोधलोभसमन्विताः ॥ २६ ॥ हिरण्यकशिपुश्चैवहिरण्याक्षोविरोचनः ॥ शंबरोविप्रचित्तिश्चप्रह्रादोनमुचिर्बलिः ॥ २७ ॥ एतेचान्येचबहवःसगणादैत्यदानवाः ॥ धर्मसेतुमतिक्रम्यरेमिरेधर्मनिश्चयाः ॥ २८ सर्वेतुल्याभिजातीयायथादेवास्तथावयं ॥ इत्येवंधर्ममास्थायस्पर्धमानाःसुरर्षिभिः ॥ २९ नप्रियंनाप्यनुक्रोशंचकुर्भूतेषुभारत ॥ त्रीनुपायानुपाक्रम्यदंडेनरुरुधुःप्रजाः ॥ ३० ॥ नजग्मुःसंविदंतैश्चदर्पादसुरसत्तमाः ॥ अथवैभगवान्ब्रह्माब्रह्मर्षिभिरुपस्थितः ॥ ३१ ॥ तदाहिमवतःशृंगेसुरम्येपद्मतारके ॥ शतयोजनविस्तारेमणिरत्नचयाचिते ॥ ३२ ॥ तस्मिन्गिरिवरेपुत्रपुष्पितद्रुमकानने ॥ तस्थौसविबुधश्रेष्ठोब्रह्मालोकार्थसिद्धये ॥ ३३ ॥ ततोवर्षसहस्रांतेवितानमकरोत्प्रभुः ॥ विधिनाकल्पदृष्टेनयथावच्चोपपादितं ॥ ३४ ॥ ऋषिभिर्यज्ञपटुभिर्यथावत्कर्मकर्तृभिः ॥ समिद्भिःपरिसंकीर्णदीप्यमानैश्चपावकैः ॥ ३५ ॥ कांचनैर्यज्ञभांडैश्चभ्राजिष्णुभिरलंकृतं ॥ वृतंदेवगणैश्चैवप्रवरैर्यज्ञमंडलं ॥ ३६ ॥ तथाब्रह्मर्षिभिश्चैवसदस्यैरुपशोभितं ॥ तत्रघोरतमंवृत्तमृषीणांमेपरिश्रुतं ॥ ३७ ॥ चंद्रमाविमलंव्योमयथाभ्युदिततारकं ॥ विकीर्याग्निंतथाभूतमुत्थितंश्रूयतेतदा ॥ ३८ ॥ नीलोत्पलसवर्णाभंतीक्ष्णदंष्ट्रंकृशोदरं ॥ प्रांशुंसुदुर्धर्षतरंतथैवह्यमितौजसं ॥ तस्मिन्नुत्पतमानेचप्रचचालवसुंधरा ॥ महोर्मिकलितावर्तश्चुक्षुभेसमहोदधिः ॥ ४० ॥ पेतुरुल्कामहोत्पाताःशाखाश्चमुमुचुर्द्रुमाः ॥ अप्रशांतादिशःसर्वाःपवनश्चाशिवोववौ ॥ ४१ ॥ मुहुर्मुहुश्चभूतानिप्राव्यथंतभयात्तथा ॥ ततःसतुमुलंदृष्ट्वातंचभूतमुपस्थितं ॥ ४२ ॥ महर्षिंसुरगंधर्वानुवाचेदंपितामहः ॥ मयैवंचिंतितंभूतमसिर्नामैषवीर्यवान् ॥ ४३ ॥ रक्षणार्थायलोकस्यवधायचसुरद्विषां ॥ ततस्तद्रूपमुत्सृज्यबभौनिस्त्रिंशएवसः ॥ ४४ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ त्रिकूटंत्रीणिकूटानिकपटानिपार्श्वयोरग्रेचतीक्ष्णधाररूपाणिपरविदारकाणियस्मिन् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

विमलस्तीक्ष्णधारश्चकालांतकइवोद्यतः ॥ ततःसशितिकंठायरुद्रायार्षभकेतवे ॥ ४५ ॥ ब्रह्मादद्दावसिंतीक्ष्णमधर्मप्रतिवारणं ॥ ततःसभगवान्रुद्रोमहर्षि
जनसंस्तुतः ॥ ४६ ॥ प्रगृह्यासिममेयात्मारूपमन्यच्चकारह ॥ चतुर्बाहुःस्पृशन्मूर्ध्नाभूस्थितोपिदिवाकरं ॥ ४७ ॥ ऊर्ध्वदृष्टिर्महालिंगोमुखाज्ज्वालाःसमुत्सृज
न् ॥ विकुर्वन्बहुधावर्णान्नीलपांडुरलोहितान् ॥ ४८ ॥ बिभ्रत्कृष्णाजिनंवासोहेमप्रवरतारकं ॥ नेत्रंचैकंललाटेनभास्करप्रतिमंवहन् ॥ ४९ ॥शुशुभातेतिवि
मलेद्वेनेत्रेकृष्णपिंगले ॥ ततोदेवोमहादेवःशूलपाणिर्भगाक्षिहा ॥ ५० ॥ संप्रगृह्यतुनिस्त्रिंशंकालाग्निसमवर्चसं ॥ त्रिकूटंचर्मचोद्यम्यसविद्युतमिवांबुदं ॥
चचारविविधान्मार्गान्महाबलपराक्रमः ॥ ५१ ॥ विधुन्वन्नसिमाकाशेतथायुद्धचिकीर्षया ॥ तस्यनादंविनदतोमहाहासंचमुंचतः ॥ ५२ ॥ बभौप्रतिभयंरू
पंतदारुद्रस्यभारत ॥ तद्रूपधारिणंरुद्रंरौद्रकर्मचिकीर्षया ॥ ५३ ॥ निशम्यदानवाःसर्वेहृष्टाःसमभिदुद्रुवुः ॥ अश्मभिश्चाभ्यवर्षंतप्रदीप्तैश्चतथोल्मुकैः
॥ ५४॥ घोरैःप्रहरणैश्चान्यैःक्षुरधारैरयोमयैः ॥ ततस्तुदानवानीकंसंप्रणेतारमच्युतं ॥ ५५ ॥ रुद्रंदृष्ट्वाबलोद्भूतंप्रमुमोहचचालच ॥ चित्रंशीघ्रपदत्वाच्चचरंतम
सिपाणिनं ॥ ५६ ॥ तमेकमसुराःसर्वेसहस्रमितिमेनिरे ॥ छिंदन्भिंदन्रुजन्कृंतन्दारयन्पोथयन्नपि ॥ ५७ ॥ अचरद्वैरिसंघेषुदावाग्निरिवकक्षगः ॥ असिवे
गप्रभग्नास्तेछिन्नबाहूरुवक्षसः ॥ ५८ ॥ संप्रकीर्णांत्रगात्राश्चपेतुरुर्व्यांमहाबलाः ॥ अपरेदानवाभग्नाःखड्गपातावपीडिताः ॥ ५९ ॥ अन्योन्यमभिनर्दंतोदि
शःसंप्रतिपेदिरे ॥ भूमिंकेचित्प्रविविशुःपर्वतानपरेतथा ॥ ६० ॥ अपरेजग्मुराकाशमपरेंभःसमाविशन् ॥ तस्मिन्महतिसंवृत्तेसमरेभृशदारुणे ॥ ६१ ॥ बभूव
भूःप्रतिभयामांसशोणितकर्दमा ॥ दानवानांशरीरैश्चपतितैःशोणितोक्षितैः ॥ ६२ ॥ समाकीर्णामहाबाहोशैलैरिवसकिंशुकैः ॥ सरुद्रोदानवान्हत्वाकृत्वा
धर्मोत्तरंजगत् ॥ ६३ ॥ रौद्रंरूपमथोत्क्षिप्यचक्रेरूपंशिवंशिवः ॥ ततोमहर्षयःसर्वेसर्वेदेवगणास्तथा ॥ ६४ ॥ जयेनाद्भुतकल्पेनदेवदेवंतथार्चयन् ॥ ततःसभ
गवान्रुद्रोदानवक्षतजोक्षितं ॥ ६५॥ असिंधर्मस्यगोप्तारंददौसत्कृत्यविष्णवे ॥ विष्णुर्मरीचयेप्रादान्मरीचिर्भगवानपि ॥ ६६॥ महर्षिभ्योददौखड्गमृषयोवा
सवायच ॥ महेंद्रोलोकपालेभ्योलोकपालास्तुपुत्रक ॥ ६७॥ मनवेसूर्यपुत्रायददुःखड्गंसुविस्तरं ॥ ऊचुश्चैनंतथावाक्यंमानुषाणांत्वमीश्वरः ॥ ६८ ॥

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

स्थूलसूक्ष्मात्मकारणात्स्थूलआत्माशरीरंसूक्ष्म आत्मामनः तयोःप्रीणनार्थं॥६९॥७०॥दुर्वारादीनीत्यत्रदुर्वाचादीनीतिसाधीयान्पाठः॥७१॥७२॥७३॥७४॥७५॥७६॥७७॥७८॥७९॥८०॥८१॥८२॥

असिनाधर्मगर्भेणपालयस्वप्रजाइति ॥ धर्मसेतुमतिक्रांताःस्थूलसूक्ष्मात्मकारणात् ॥ ६९ ॥ विभज्यदंडंरक्ष्यास्तुधर्मतोनयदृच्छया॥ दुर्वाचानिग्रहोदंडोहिरण्यबहुलस्तथा ॥ ७० ॥ व्यंगताचशरीरस्यवधोवानल्पकारणात्॥ असेरेतानिरूपाणिदुर्वारादीनिनिर्दिशेत् ॥ ७१ ॥ असेरेवंप्रमाणानिपरिपाल्यव्यतिक्रमात्॥ सविसृज्याथपुत्रंस्वंप्रजानामधिपंततः ॥ ७२ ॥ मनुःप्रजानांरक्षार्थंक्षुपायप्रददावसिं॥ क्षुपाज्जग्राहचेक्ष्वाकुरिक्ष्वाकोश्चपुरूरवाः॥ ७३॥ आयुश्चतस्माल्लेभेतंनहुषश्चततोभुवि ॥ ययातिर्नहुषाच्चापिपूरुस्तस्माच्चलब्धवान्॥७४॥अमूर्तरयसस्तस्मात्ततोभूमिशयोनृपः॥भरतश्चापिदौष्यंतिर्लेभेभूमिशयादसिं॥७५॥तस्माल्लेभेचधर्मज्ञोराजन्नैलविलस्तथा॥ ततस्त्वैलविलाल्लेभेधुंधुमारोनरेश्वरः॥७६॥धुंधुमाराच्चकांबाजोमुचुकुंदस्ततोऽलभत्॥मुचुकुंदान्मरुत्तश्चमरुत्तादपिरैवतः॥ ७७॥ रैवताद्युवनाश्वश्चयुवनाश्वात्ततोरघुः॥इक्ष्वाकुवंशजस्तस्माद्धरिणाश्वःप्रतापवान्॥ ७८॥ हरिणाश्वादसिंलेभेशुनकःशुनकादपि॥ उशीनरोवैधर्मात्मातस्माद्भोजःसयादवः ॥ ७९ ॥ यदुभ्यश्चशिबिर्लेभेशिबेश्चापिप्रतर्दनः ॥ प्रतर्दनादष्टकश्चपृषदश्वोष्टकादपि॥ ८० ॥ पृषदश्वाद्भरद्वाजोद्रोणस्तस्मात्कृपस्ततः ॥ ततस्त्वंभ्रातृभिःसार्धंपरमासिमवाप्तवान्॥ ८१ ॥कृत्तिकास्तस्यनक्षत्रमसेरग्निश्चदैवतं ॥ रोहिणींगोत्रमास्थाप्यरुद्रश्चगुरुरुत्तमः॥ ८२॥ असेरष्टौहिनामानिरहस्यानिनिबोधमे ॥ पांडवेयसदायानिकीर्तयन्लभतेजयं॥८३॥ असिर्विशसनःखड्गस्तीक्ष्णधारोदुरासदः॥ श्रीगर्भोविजयश्चैवधर्मपालस्तथैवच ॥ ८४॥ अग्र्यःप्रहरणानांचखड्गोमाद्रवतीसुते॥ महेश्वरप्रणीतश्चपुराणेनिश्चयंगतः॥ ८५॥ पृथुस्तूत्पादयामासधनुराद्यमरिंदमः॥ तेनेयंपृथिवीदुग्धासस्यानिसुबहून्यपि ॥ धर्मेणचयथापूर्वंवैन्येनपरिरक्षिता ॥ ८६ ॥ तदेतदार्षमाद्रेयप्रमाणंकर्तुमर्हसि ॥ असेश्चपूजाकर्तव्यासदायुद्धविशारदैः॥८७॥इत्येषप्रथमःकल्पोव्याख्यातस्तेसुविस्तरात् ॥ असेरुत्पत्तिसंसर्गोयथावद्भरतर्षभ ॥ ८८ ॥ सर्वथैतदिदंश्रुत्वाखड्गसाधनमुत्तमं ॥ लभतेपुरुषःकीर्तिंप्रेत्यचानंत्यमश्नुते ॥ ८९॥ इ०शां०आ०खड्गोत्पत्तिकथनेषट्षष्ट्यधिकशततमोध्यायः॥१६६॥ वैशंपायनउवाच इत्युक्तवतिभीष्मेतुतूष्णींभूतेयुधिष्ठिरः॥पप्रच्छावसथंगत्वाभ्रातॄन्विदुरपंचमान्॥१॥

॥८३॥८४॥८५॥८६॥८७॥८८॥८९॥ इतिशां॰आप॰नै॰भा॰षट्षष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥१६६॥ ॥१॥ एवंशूराणांसर्वापन्निवारणहेतुःखड्गइतिखड्गोत्पत्त्यंताकथासर्वैःश्रुता अथेदानीमेकरूपेप्युपदेष्टरिशिष्याःस्वस्वाभिप्रायानुसारेणैवशास्त्रतत्त्वंगृह्णंतीतिएतमर्थमाख्यायिकामुखेनदर्शयति इत्युक्तवतीत्यादिना आवसथंगृहं विदुरःपंचमोयेषुतान्स्वयंषष्ठः षड्योगजागीताइत्ययंषड्गीताध्यायः॥१॥

॥ २ ॥ त्रिवर्गविजयाय कामक्रोधलोभानांजयाय ॥ ३ ॥ ४ ॥ धर्मावतारत्वाद्धर्मशास्त्रानुसारिवाक्यंविदुरउवाच बाहुश्रुत्यमिति बाहुश्रुत्यंबव्हध्ययनं तपःस्वधर्माचरणं त्यागोदानं श्रद्धाआस्तिक्यं यज्ञक्रि
यासोमसंस्थादिः क्षमाआकृष्टस्यताडितस्यवानिर्विकारित्वं भावशुद्धिर्निष्कपटत्वं दयादीनेष्वनुजिघृक्षा सत्यंहिंसाशून्यंयथार्थवचनं संयमइंद्रियनिग्रहः एतादशआत्मनोधर्मस्यसंपदःऐश्वर्याणि ॥ ५ ॥ ६ ॥

धर्मेचार्थेचकामेचलोभवृत्तिःसमाहिता ॥ तेषांगरीयान्कतमोमध्यमःकोलघुश्चकः ॥ २ ॥ कस्मिंश्चात्मानिधातव्यस्त्रिवर्गविजयायवै ॥ संहृष्टानैष्ठिकंवाक्यं
यथावद्वक्तुमर्हथ ॥ ३ ॥ ततोर्थगतितत्त्वज्ञःप्रथमंप्रतिभानवान् ॥ जगादविदुरोवाक्यंधर्मशास्त्रमनुस्मरन् ॥ ४ ॥ विदुरउवाच बाहुश्रुत्यंतपस्त्यागःश्र
द्धायज्ञक्रियाक्षमा ॥ भावशुद्धिर्दयासत्यंसंयमश्चात्मसंपदः ॥ ५ ॥ एतदेवाभिपद्यस्वमातेभूच्चलितंमनः ॥ एतन्मूलौहिधर्मार्थावेतदेकपदंहिमे ॥ ६ ॥ धर्मेणैव
र्षयस्तीर्णाधर्मेलोकाःप्रतिष्ठिताः ॥ धर्मेणदेवाववृधुर्धर्मेचार्थःसमाहितः ॥ ७ ॥ धर्मोराजन्गुणःश्रेष्ठोमध्यमोत्वर्थउच्यते ॥ कामोयवीयानितिचप्रवदंतिमनीषि
णः ॥ ८ ॥ तस्माद्धर्मप्रधानेनभवितव्यंयतात्मना ॥ तथाचसर्वभूतेषुवर्तितव्यंयथात्मनि ॥ ९ ॥ वैशंपायनउवाच समाप्तवचनेतस्मिन्नर्थशास्त्रविशार
दः ॥ पार्थोधर्मार्थतत्त्वज्ञोजगौवाक्यंप्रचोदितः ॥ १० ॥ अर्जुनउवाच कर्मभूमिरियंराजन्निहवार्ताप्रशस्यते ॥ कृषिर्वाणिज्यगोरक्षंशिल्पानिविविधा
निच ॥ ११ ॥ अर्थइत्येवसर्वेषांकर्मणामव्यतिक्रमः ॥ नत्यृतेऽर्थेनवर्तेतेधर्मकामावितिश्रुतिः ॥ १२ ॥ विषयैरर्थवान्धर्ममाराधयितुमुत्तमं ॥ कामंचचरितुंश
क्तोदुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥ १३ ॥ अर्थस्यावयवावेतौधर्मकामावितिश्रुतिः ॥ अर्थसिद्ध्याविनिर्वृत्तावुभावेतौभविष्यतः ॥ १४ ॥ तद्गतार्थंहिपुरुषंविशिष्टतरयो
नयः ॥ ब्रह्माणमिवभूतानिसततंपर्युपासते ॥ १५ ॥ जटाजिनधरादांताःपंकदिग्धाजितेंद्रियाः ॥ मुंडानिस्तंतवश्चापिवसंत्यर्थार्थिनःपृथक् ॥ १६ ॥ काषाय
वसनाश्चान्येश्मश्रुलाह्रीनिषेविणः ॥ विद्वांसश्चैवशांताश्चमुक्ताःसर्वपरिग्रहैः ॥ १७ ॥ अर्थार्थिनःसंतिकेचिदपरेस्वर्गकांक्षिणः ॥ कुलप्रत्यागमाश्चैकेस्वंस्वं
धर्ममनुष्ठिताः ॥ १८ ॥ आस्तिकानास्तिकाश्चैवनियताःसंयमेपरे ॥ अप्रज्ञानंतमोभूतंप्रज्ञानंतुप्रकाशिता ॥ १९ ॥ भृत्यान्भोगैर्द्विषोदंडैर्योयोजयतिसोर्थ
वान् ॥ एतन्मतिमतांश्रेष्ठमतंममयथातथं ॥ अनयोस्तुनिबोधत्वंवचनंवाक्यकंठयोः ॥ २० ॥ वैशंपायनउवाच ततोधर्मार्थकुशलौमाद्रीपुत्रावनंतरं
नकुलःसहदेवश्चवाक्यंजगदतुःपरं ॥ २१ ॥ नकुलसहदेवावूचतुः आसीनश्चशयानश्चविचरन्नपिवास्थितः ॥ अर्थयोगंदृढंकुर्याद्योगैरुच्चावचैरपि ॥ २२ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ एवंधर्मश्रैष्ठ्येविदुरेणप्रतिपादितेऽर्थश्रैष्ठ्यमर्जुनआह कर्मभूमिरिति ॥ ११ ॥ अव्यतिक्रमःमर्यादा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ निस्तंतवःनैष्ठिकब्रह्मचारिणः ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ १८ प्रज्ञानमर्थश्रैष्ठ्यविषयं ॥ १९ ॥ अनयोर्नकुलसहदेवयोः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ तद्विनिश्चितंत्वात्वांप्रतिअमृतसमंयथास्यात्तथामतौआवयोरितिशेषः॥२४॥ अनर्थस्यअर्थहीनस्य अधर्मिणः धर्महीनस्य ॥२५॥ धर्मरूपेणप्रदानेनविश्वस्तेषु अस्मद्वाक्येविश्वासवत्सु ॥ २६ ॥ धर्ममिति अत्रधर्मार्थयोःसमत्वेपिधर्मस्यपूर्वत्वाद्विदुरमतमेवैतदीषद्भेदेनदर्शितं ॥२७॥२८॥ कामस्यैवप्राधान्यंमन्वानोभीमसेनउवाच नकामइति॥२९॥३०॥ ३१॥३२॥३३॥३४॥उदश्वितःतक्रात्॥३५॥

अस्मिंस्तुवैविनिर्वृत्तेदुर्लभेपरमप्रिये॥ इहकामानवाप्नोतिप्रत्यक्षंनात्रसंशयः॥ २३ ॥ योर्थोधर्मेणसंयुक्तोधर्मोयश्चार्थसंयुतः॥ तद्वित्वाऽमृतसंवादंतस्मादेतौमताविह॥ २४ ॥ अनर्थस्यनकामोस्तितथार्थोधर्मिणःकुतः॥ तस्मादुद्विजतेलोकोधर्मार्थाद्योबहिष्कृतः॥ २५॥तस्माद्धर्मप्रदानेनसाध्योर्थःसंयतात्मना॥ विश्वस्तेषुहिभूतेषुकल्पतेसर्वमेवहि॥ २६॥धर्मंसमाचरेत्पूर्वंततोर्थंधर्मसंयुतं॥ ततःकामंचरेत्पश्चात्सिद्धार्थःसहितत्परं॥ २७॥ वैशंपायनउवाच विरेमतुस्तुतद्वाक्यमुक्त्वातावश्विनोःसुतौ॥ भीमसेनस्तदावाक्यमिदंवक्तुंप्रचक्रमे॥ २८॥ भीमसेनउवाच नाकामःकामयत्यर्थंनाकामोधर्ममिच्छति॥ नाकामःकामयानोस्तितस्मात्कामोविशिष्यते ॥ २९ ॥ कामेनयुक्ताऋषयस्तपस्येवसमाहिताः ॥ पलाशफलमूलादावायुभक्षाःसुसंयताः ॥ ३० ॥ वेदोपवेदेष्वपरेयुक्ताःस्वाध्यायपारगाः॥ श्राद्धयज्ञक्रियायांचतथादानप्रतिग्रहे ॥ ३१ ॥ वणिजःकर्षकागोपाःकारवःशिल्पिनस्तथा ॥ देवकर्मकृतश्चैवयुक्ताःकामेनकर्मसु॥ ३२ ॥समुद्रंवाविशंत्यन्येनराःकामेनसंयुताः॥ कामोहिविविधाकारःसर्वंकामेनसंततं॥ ३३ ॥ नास्तिनासीन्नाभविष्यद्भूतंकामात्मकात्परं॥ एतत्सारंमहाराजधर्मार्थावत्रसंस्थितौ॥ ३४ ॥ नवनीतंयथादध्नस्तथाकामोऽर्थधर्मतः ॥ श्रेयस्तैलंहिपिण्याकाद्घृतंश्रेयउदश्वितः ॥ ३५ ॥ श्रेयःपुष्पफलंकाष्ठात्कामोधर्मार्थयोर्वरः॥ पुष्पतोमध्विवरसःकामआभ्यांतथास्मृतः॥ कामोधर्मार्थयोर्योनिःकामश्चाथतदात्मकः ॥ ३६ ॥ नाकामतोब्राह्मणाःस्वन्नमर्थान्नाकामतोददतिब्राह्मणेभ्यः॥ नाकामतोविविधालोकचेष्टातस्मात्कामःप्राक्त्रिवर्गस्यदृष्टः॥३७॥ सुचारुवेषाभिरलंकृताभिर्मदोत्कटाभिःप्रियदर्शनाभिः॥ रमस्वयोषाभिरुपेत्यकामंकामोहिराजन्परमोभवेन्नः॥ ३८॥ बुद्धिर्ममैषापरिखास्थितस्यमाभूद्विचारस्तवधर्मपुत्र ॥ स्यात्संहितंसद्भिरफल्गुसारंममेतिवाक्यंपरमानृशंसं॥ ३९॥ धर्मार्थकामाःसममेवसेव्यायोह्येकभक्तःसनरोजघन्यः॥ तयोस्तुदाक्ष्यंप्रवदंतिमध्यंसउत्तमोयोभिरतस्त्रिवर्गे॥ ४० ॥

॥३६॥अकामतःकामंविना केवलार्थात्स्वन्नंमृष्टान्नमस्तिनहिधनमस्तीतिमृष्टंभुज्यते अपितुरुच्यात्मकःकामोस्तीति अन्यथाज्वरितस्यापिमृष्टंदीयेत ॥३७॥३८॥परिखास्थितस्यपरितःखातापरिखासर्वतोमूलशोघइत्यर्थः तत्रस्थितस्यअनृशंसमनिष्ठुरं ॥ ३९ ॥ दाक्ष्यंअर्थहेतुत्वान्मध्यमध्यमं अर्थात्कामउत्तमोधर्मोजघन्यइतिफलितं ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ लब्धंश्रुतंश्रवणंयैस्तेषांलब्धश्रुतां ॥ ४२ ॥ नैष्ठिकंसिद्धांतरूपं एतेनपूर्वैसर्वैपूर्वपक्षाएवेत्युक्तं ॥ ४३ ॥ यःपापादिपंचकेननिरतःसदुःखसुखादिसिद्धिर्यस्यतस्मात्सर्वकर्मद्वंद्वाद्विमुच्यते ॥ ४४ ॥ जातिर्जन्मस्मरणमतीतार्थस्मरणंतेनातीतत्वमात्रंलक्ष्यते जन्ममरणात्मकानीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ स्नेहेनेतिरागद्वेषयोरुपलक्षणं एतेनमुक्तेर्दुर्लभत्वमाह नचेति तथापिप्राथ्याचसेत्याह बुधाइति ॥ ४६ ॥ एतत्पदार्थमाह यथेत्यादिना ॥ ४७ ॥ अर्थंमोक्षं वित्तजानीत लोकहितायमोक्षाय त्रिवर्गहीनोपिगुह्यमर्थंरहस्यंज्ञानंविंदतेलभतेपूर्वोक्तोधिकारी ॥ ४८ ॥ ततोयुधिष्ठिरात् ततःपूर्वोक्तात्सर्वेषांवाक्यात्हेतु

प्राज्ञःसुल्दच्चंदनसारलिप्तोविचित्रमाल्याभरणैरुपेतः ॥ ततोवचःसंग्रहविस्तरेणप्रोक्काथवीरान्विरराम भीमः ॥ ४१ ॥ ततोमुहूर्तादथधर्मराजोवाक्यानिते षामनुचिंत्यसम्यक् ॥ उवाचवाचावितथंस्मयन्वैलब्धश्रुतांधर्मभृतांवरिष्ठः ॥ ४२ ॥ युधिष्ठिरउवाच निःसंशयंनिश्चितधर्मशास्त्राःसर्वेभवंतोविदित प्रमाणाः ॥ विज्ञातुकामस्यममेहवाक्यमुक्तंयद्वैनैष्ठिकंतच्छुतंमे ॥ इदंत्ववश्यंगदतोममापिवाक्यंनिबोधध्वमनन्यभावाः ॥ ४३ ॥ योवैनपापेनिरतोनपुण्येना र्थेनधर्मेमनुजोनकामे ॥ विमुक्तदोषःसमलोष्ठकांचनोविमुच्यतेदुःखसुखार्थसिद्धेः ॥ ४४ ॥ भूतानिजातिस्मरणात्मकानिजराविकारैश्चसमन्वितानि ॥ भू यश्चतैस्तैःप्रतिबोधितानिमोक्षंप्रशंसंतिनतंचविद्मः ॥ ४५ ॥ स्नेहेनयुक्तस्यनचास्तिमुक्तिरितिस्वयंभूर्भगवानुवाच ॥ बुधाश्चनिर्वाणपराभवंतितस्मान्नकुर्यात्प्रि यमप्रियंच ॥ ४६ ॥ एतत्प्रधानंचनकामकारोयथानियुक्तोस्मितथाकरोमि ॥ भूतानिसर्वाणिविधिर्नियुंक्तेविधिर्बलीयानितिवित्तसर्वे ॥ ४७ ॥ नकर्मणा प्नोत्यनवाप्यमर्थंयद्भावितद्वैभवतीतिवित्त ॥ त्रिवर्गहीनोपिहिविंदतेर्थंतस्मादहोलोकहितायगुह्यं ॥ ४८ ॥ वैशंपायनउवाच ततस्तदग्र्यंवचनंमनोनु गंसमस्तमाज्ञायततोहिहेतुमत् ॥ तदाप्रणेदुश्चजहर्षिरेचतेकुरुप्रवीरायचचक्रिरेंऽजलिं ॥ ४९ ॥ सुचारुवर्णाक्षरचारुभूषितांमनोनुगांनिर्धुतवाक्यकंटकां ॥ निशाम्यतांपार्थिवपार्थभाषितांगिरंनरेंद्राःप्रशशंसुरेवते ॥ ५० ॥ सचापितान्धर्मसुतोमहामनास्तदाप्रतीतान्प्रशशंसवीर्यवान् ॥ पुनश्चपप्रच्छसरिद्वरासुतं ततःपरंधर्ममहीनचेतसं ॥ ५१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० षड्गीतायांसप्तषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६७ ॥ युधिष्ठिरउवाच पितामहमहा प्राज्ञकुरूणांप्रीतिवर्धन ॥ प्रश्नंकंचित्प्रवक्ष्यामितन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥

मदितिवा ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतिशां० आप० नै० भा० सप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥ ॥ ९ ॥ यद्यपिसर्वैयथाप्रज्ञमुपदेशार्थंगूढंतितथापिसन्मित्रलाभःसर्वासांसंपदांहेतुर्दुर्मित्रसंबंधःसर्वा सामापदांहेतुरितिसर्वपुरुषसाधारणोर्थःकृत्स्नायाराजनीतेश्चसारभूतइतितमेवव्युत्पादयतिप्रश्नोत्तरमुखेन पितामहमहाप्राज्ञेत्यादिना ॥ १ ॥

 आयत्यांपरिणामकाले तदात्वेचवर्तमानकाले क्षमाःहितायेतिशेषः ॥ २ ॥ मित्रस्यार्थादिभ्योंतरंगत्वमाह नहीति ॥ ३ ॥ ४ ॥ संधेयान्मित्रीकर्तुंयोग्यान् ॥५ ॥ अलसोनुद्योगी ॥ ६ ॥ दीर्घसूत्रश्चि

कीदृशामानवाःसौम्याःकैःप्रीतिःपरमाभवेत्॥ आयत्यांचतदात्वेचकेक्षमास्तान्वदस्वमे ॥ २॥ नहितत्रधनंस्फीतंनचसंबंधिबांधवाः॥ तिष्ठंतियत्रसुहृदस्तिष्ठंतीतिमतिर्मम ॥ ३॥ दुर्लभोहिसुहृच्छ्रोतादुर्लभश्चहितःसुहृत् ॥ एतद्धर्मभृतांश्रेष्ठसर्वंव्याख्यातुमर्हसि ॥ ४ ॥ भीष्मउवाच संधेयान्पुरुषान्राजन्संधेयांश्चतत्त्वतः॥ वदतोमेनिबोधत्वंनिखिलेनयुधिष्ठिर ॥५॥ लुब्धःक्रूरस्त्यक्तधर्मानिकृतिःशठएवच ॥ क्षुद्रःपापसमाचारःसर्वशंकीतथालसः॥ ६ ॥ दीर्घसूत्रोनृजुःक्रुष्टोगुरुदारप्रधर्षकः ॥ व्यसनेयःपरित्यागीदुरात्मानिरपत्रपः ॥ ७॥ सर्वतःपापदर्शीचनास्तिकोवेदनिंदकः ॥ संप्रकीर्णेंद्रियोलोकेयःकामंनिरतश्चरेत् ॥ ८ ॥ असत्योलोकविद्विष्टःसमयेचानवस्थितः ॥ पिशुनोथाकृतप्रज्ञोमत्सरीपापनिश्चयः ॥ ९ ॥ दुःशीलोथाकृतात्माचनृशंसःकितवस्तथा ॥ मित्रैरपकृतिर्नित्यमिच्छतेर्थंपरस्ययः॥ १० ॥ ददतश्चयथाशक्तियोनतुष्यतिमंदधीः॥ अधैर्यमपियोयुंक्तेसदामित्रंनरर्षभ॥ ११॥ अस्थानक्रोधनोऽयुक्तोयश्चाकस्माद्विरुध्यते॥ सुहृदश्चैवकल्याणानाशुत्यजतिकिल्बिषी॥ १२॥ अल्पेप्यपकृतेमूढस्तथाज्ञानात्कृतेपिच॥ कार्यसेवीचमित्रेषुमित्रद्वेषीनराधिप॥ १३॥ शत्रुर्मित्रमुखोयश्चजिह्मप्रेक्षीविलोचनः॥ नविरज्यतिकल्याणेयःकुर्यात्तादृशंनरं॥ १४॥ पानपोद्वेषणःक्रोधीनिर्घृणःपरुषस्तथा॥ परोपतापीमित्रध्रुकतथाप्राणिवधेरतः॥ १५॥ कृतघ्नश्चाधमोलोकेनसंधेयःकदाचन॥ छिद्रान्वेषीत्यसंधेयःसंधेयानपिमेशृणु॥ १६॥ कुलीनावाक्यसंपन्नाज्ञानविज्ञानकोविदाः॥ रूपवंतोगुणोपेतास्तथालुब्धाजितश्रमाः॥ १७ ॥ सन्मित्राश्चकृतज्ञाश्चसर्वज्ञालोभवर्जिताः ॥ माधुर्यगुणसंपन्नाःसत्यसंधाजितेंद्रियाः॥ १८ ॥ व्यायामशीलाःसततंकुलपुत्राःकुलोद्वहाः॥ दोषैःप्रमुक्ताःप्रथितास्तेग्राह्याःपार्थिवैर्नराः ॥ १९ ॥ यथाशक्तिसमाचाराःसंप्रतुष्यंतिहिप्रभो ॥ नास्थानेक्रोधवंतश्चनचाकस्माद्विरागिणः॥ २० ॥ विरक्ताश्चनदुष्यंतिमनसाप्यर्थकोविदाः॥ आत्मानंपीडयित्वापिसुहृत्कार्यपरायणाः ॥ विरज्यंतिनमित्रेभ्योवासोरक्तमिवाविकं॥ २१ ॥

रकारी क्रुष्टोलोकनिंदितः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अयुक्तःअनवहितः ॥ १२ ॥ अज्ञानात्कृतेऽपकृतेकार्यार्थमेवसेवतेनतुधर्मार्थमितिकार्यसेवी ॥ १३ ॥ विलोचनःविपरीतदृष्टिः ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ वासोरक्तमिवाविकंमेषकंबलः ॥ २१ ॥

अनर्थैनिर्धने क्रोधाद्विरागंनदर्शयंति युवतीषुचलोभमोहाभ्यांविरागंनदर्शयंतीतियोजना विरज्यंतीतिपूर्वश्लोकाद्वि*परिणामेनानुषज्यते दोषांश्चलोभमोहादीनर्थेषुयुवतीषुचेतिपाठांतरंतुस्पष्टार्थं॥ २२ ॥
अभिमानानिसर्वतःप्रमाणानिशास्त्रादीनिसृष्टार्थंप्रारब्धकर्मप्रापितंचार्थंचरंतिअनुसरंतिअनुषंगिणःआत्ममानरहिताः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ कृतंउपकारंघ्नंतिवाचाऽपलापेनवातेकृतघ्नाःतएवउपक

क्रोधाच्चलोभमोहाभ्यांनानर्थैयुवतीषुच॥ नदर्शयंतिसुहृदोविश्वस्ताधर्मवत्सलाः॥ २२॥ लोष्ठकांचनतुल्यार्थाःसुहृत्सुदृढबुद्धयः ॥ येचरंत्यभिमानानिसृष्टार्थमनुषंगिणः ॥ २३ ॥ संगृह्णंतःपरिजनंस्वाम्यर्थपरमाःसदा॥ ईदृशैःपुरुषश्रेष्ठैर्यःसंधिंकुरुतेनृपः ॥ २४ ॥ तस्यविस्तीर्यतेराज्यंज्योत्स्नाग्रहपतेरिव॥ शास्त्रनित्याजितक्रोधाबलवंतोरणेसदा॥ २५॥ जन्मशीलगुणोपेताःसंधेयाःपुरुषोत्तमाः ॥ येचदोषसमायुक्तानराःप्रोक्तामयानघ॥ २६ ॥ तेषामप्यधमाराजन्कृतघ्नामित्रघातकाः ॥त्यक्तव्यास्तुदुराचाराःसर्वेषामितिनिश्चयः॥ २७॥ युधिष्ठिरउवाच विस्तरेणाथसंबंधंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ मित्रद्रोहीकृतघ्नश्चयःप्रोक्तस्तद्वदस्वमे॥ २८॥ भीष्मउवाच हंततेवर्तयिष्येहमितिहासंपुरातनं॥ उदीच्यांदिशियद्वृत्तंम्लेच्छेषुमनुजाधिप ॥ २९ ॥ ब्राह्मणोमध्यदेशीयःकश्चिद्वैब्रह्मवर्जितः ॥ ग्रामंवृद्धियुतंवीक्ष्यप्राविशद्भैक्ष्यकांक्षया ॥ ३० ॥ तत्रदस्युर्धनयुतःसर्ववर्णविशेषवित् ॥ ब्रह्मण्यःसत्यसंधश्चदानेचनिरतोभवत्॥ ३१ ॥ तस्यक्षयमुपागम्यततोभिक्षामयाचत॥ प्रतिश्रयंचवासार्थंभिक्षांचैवाथवार्षिकीं॥ ३२॥ प्रादात्तस्मैसविप्रायवस्त्रंचसदशंनवं ॥ नारींचापिवयोपेतांभर्त्राविरहितांतथा॥ ३३॥ एतत्संप्राप्यहृष्टात्मादस्योःसर्वंद्विजस्तथा ॥ तस्मिन्गृहवरेराजंस्तयारेमेसगौतमः॥ ३४॥ कुटुंबार्थंचदास्याश्चसाहाय्यंचाप्यथाकरोत्॥ तत्रावसत्सवर्षाश्चसमृद्धेशबरालये॥ ३५॥ बाणवेधेपरंयत्नमकरोच्चैवगौतमः॥ चक्रांगान्सचनित्यंवैसर्वतोवनगोचरान्॥ ३६ ॥ जघानगौतमोराजन्यथादस्युगणास्तथा॥ हिंसाप्रादुर्घृणाहीनःसदाप्राणिवधेरतः॥३७॥ गौतमःसन्निकर्षेणदस्युभिःसमतामियात्॥ तथातुवसतस्तस्यदस्युग्रामेसुखंतदा॥ ३८ ॥ अगमन्बहवोमासानिघ्नतःपक्षिणोबहून्॥ ततःकदाचिदपरोद्विजस्तंदेशमागतः॥३९॥ जटाचीराजिनधरःस्वाध्यायपरमःशुचिः॥ विनीतोनियताहारोब्रह्मण्योवेदपारगः॥ ४०॥

र्दुर्नाशकराःमित्रद्रुहः २७ ॥ संबंधंसंबध्यतेसज्जतेहातुमुपादातुंवाश्रुतमर्थंयेनतंइतिहासं ॥ २८ ॥ २९ ॥ ब्रह्मवेदस्तदुक्तंकर्मचतद्विवर्जितः॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥ क्षयंगृहं ॥ ३२ ॥ वयोपेतांयुवतीं संधिरार्षः भर्त्राविरहितांदासीमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ चक्रांगान्हंसान् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

* विरज्यंतीत्यस्यविरागमितिसुबंतत्वेनविपरिणामः

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ इतिशां०आ०नै०भा० अष्टषष्ट्यधिकशततमोध्यायः ॥ १६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

सब्रह्मचारीतद्देश्यःसखातस्यैवसुप्रियः ॥ तंदस्युग्राममगमद्यत्रासौगौतमोवसत् ॥ ४१ ॥सतुविप्रगृहान्वेषीशूद्रान्नपरिवर्जकः ॥ ग्रामेदस्युसमाकीर्णेव्यचर त्सर्वतोदिशं ॥ ४२ ॥ ततःसगौतमगृहंप्रविवेशद्विजोत्तमः ॥ गौतमश्चापिसंप्राप्तस्तावन्योन्येनसंगतौ ॥ ४३ ॥ चक्रांगभारस्कंधंतंधनुष्पाणिंधृतायुधं ॥ रुधि रेणावसिक्तांगंगृहद्वारमुपागतं ॥ ४४ ॥ तंदृष्ट्वापुरुषादाभमपध्वस्तंक्षयागतं ॥ अभिज्ञायद्विजोव्रीडन्निदंवाक्यमथाब्रवीत् ॥ ४५ ॥ किमिदंकुरुषेमोहाद्विप्र स्त्वंहिकुलोद्वहः ॥ मध्यदेशपरिज्ञातोदस्युभावंगतःकथं ॥ ४६ ॥ पूर्वान्स्मरद्विजज्ञातीन्प्रख्यातान्वेदपारगान् ॥ तेषांवंशेभिजातस्त्वमीदृशःकुलपांसनः ॥ ४७ ॥ अवबुध्यात्मनात्मानंसत्वंशीलंश्रुतंदमं ॥ अनुक्रोशंचसंस्मृत्यत्यजवासमिमंद्विज ॥ ४८ ॥ सएवमुक्तःसुहृदातेनतत्रहितैषिणा ॥ प्रत्युवाचततोराजन्विनि श्चित्यतदार्तवत् ॥ ४९ ॥ निर्धनोस्मिद्विजश्रेष्ठनापिवेदविदप्यहं ॥ वित्तार्थमिहसंप्राप्तंविद्धिमांद्विजसत्तम ॥ ५० ॥ त्वद्दर्शनात्तुविप्रेंद्रकृतार्थोस्म्यद्यवैद्विज ॥ आवांहिसहयास्यावःश्वोवसस्वाद्यशर्वरीं ॥ ५१ ॥ सतत्रन्यवसद्विप्रोघृणीकिंचिदसंस्पृशन् ॥ क्षुधितश्छंद्यमानोपिभोजनंनाभ्यनंदत ॥ ५२ ॥ इतिश्रीम हाभारतेशांतिपर्वणिआपद्ध०कृतघ्नोपाख्यानेअष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६८ ॥ ॥ ७ ॥ भीष्मउवाच तस्यांनिशायांव्युष्टायांगतेतस्मिन्द्वि जोत्तमे ॥ निष्क्रम्यगौतमोगच्छत्समुद्रंप्रतिभारत ॥ १ ॥ सामुद्रिकान्सवणिजस्ततोपश्यत्स्थितान्पथि ॥ सतेनसहसार्थेनप्रययौसागरंप्रति ॥ २ ॥ सतुसार्थो महान्राजन्कस्मिंश्चिद्गिरिगह्वरे ॥ मत्तेनद्विरदेनाथनिहतःप्रायशोभवत् ॥ ३ ॥ सकथंचिद्भयात्तस्माद्विमुक्तोब्राह्मणस्तथा ॥ कांदिग्भूतोजीवितार्थीप्रदुद्रावो त्तरांदिशं ॥ ४ ॥ सतुसार्थपरिभ्रष्टस्तस्माद्देशात्तथाच्युतः ॥ एकाकीव्यचरत्तत्रवनेकिंपुरुषोयथा ॥ ५ ॥ सपंथानमथासाद्यसमुद्राभिसरंतदा ॥ आससादव नंरम्यंदिव्यंपुष्पितपादपं ॥ ६ ॥ सर्वर्तुकैराम्रवणैःपुष्पितैरुपशोभितं ॥ नंदनोद्देशसदृशंयक्षकिन्नरसेवितं ॥ ७ ॥ शालैस्तालैस्तमालैश्चकालागुरुवनैस्तथा ॥ चंदनस्यचमुख्यस्यपादपैरुपशोभितं ॥ गिरिप्रस्थेषुरम्येषुतेषुतेषुसुगंधिषु ॥ ८ ॥ समंततोद्विजश्रेष्ठास्तत्राकूजंतवैतदा ॥ मनुष्यवदनाश्चान्येभारुंडाइतिविश्रु ताः ॥ ९ ॥ भूलिंगशकुनाश्चान्येसामुद्राःपर्वतोद्भवाः ॥ सतान्यतिमनोज्ञानिविहगानांरुतानिवै ॥ १० ॥

तस्यामिति ॥ १ ॥ सामुद्रिकान्समुद्रोपांतेगतान् ॥ २ ॥ ३ ॥ कांदिशंप्रयामीत्याकुलःकांदिग्भूतः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

श्रृण्वन्सुरमणीयानिविप्रोगच्छतगौतमः ॥ ततोपश्यत्सुरम्येषुसुवर्णसिकताचिते ॥ ११ ॥ देशेसमेसुखेचित्रेस्वर्गोद्देशसमेनृप ॥ श्रियाजुष्टंमहावृक्षंन्यग्रो
धंचसुमंडलं ॥ १२ ॥ शाखाभिरनुरूपाभिर्भूयिष्ठंछत्रसन्निभं ॥ तस्यमूलंचसंसिक्तंवरचंदनवारिणा ॥ १३ ॥ दिव्यपुष्पान्वितंश्रीमत्पितामहसमोपमं ॥ तंदृ
ष्ट्वागौतमःप्रीतोमनःकांतमनुत्तमं ॥ १४ ॥ मेध्यंसुरगृहप्रख्यंपुष्पितैःपादपैर्वृतं ॥ तमासाद्यमुदायुक्तस्तस्याधस्तादुपाविशत् ॥ १५ ॥ तत्रासीनस्यकौंतेय
गौतमस्यसुखःशिवः ॥ पुष्पाणिसमुपस्पृश्यप्रववावनिलःशुभः ॥ ह्लादयन्सर्वगात्राणिगौतमस्यतदानृप ॥ १६ ॥ सतुविप्रःप्रशांतश्चस्पृष्टःपुण्येनवायुना ॥
सुखमासाद्यसुष्वापभास्करश्चास्तमभ्ययात् ॥ १७ ॥ ततोस्तंभास्करेयातेसंध्याकालउपस्थिते ॥ आजगामस्वभवनंब्रह्मलोकात्खगोत्तमः ॥ १८ ॥ नाडीजं
घइतिख्यातोदयितोब्रह्मणःसखा ॥ बकराजोमहाप्राज्ञःकश्यपस्यात्मसंभवः ॥ १९ ॥ राजधर्मेतिविख्यातोबभूवाप्रतिमोभुवि ॥ देवकन्यासुतःश्रीमान्विद्वा
न्देवसमप्रभः ॥ २० ॥ मृष्टाभरणसंपन्नोभूषणैरर्कसन्निभैः ॥ भूषितःसर्वगात्रेषुदेवगर्भःश्रियाज्वलन् ॥ २१ ॥ तमागतंखगंदृष्ट्वागौतमोविस्मितोभवत् ॥ क्षु
त्पिपासापरिश्रांतोहिंसार्थीचाभ्यवैक्षत ॥ २२ ॥ राजधर्मोवाच स्वागतंभवतोविप्रदिष्ट्याप्राप्तोसिमेगृहं ॥ अस्तंचसवितायातःसंध्येयंसमुपस्थिता ॥ २३ ॥
ममत्वंनिलयंप्राप्तःप्रियातिथिरनिंदितः ॥ पूजितोयास्यसिप्रातर्विधिदृष्टेनकर्मणा ॥ २४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिआप० कृतघ्नोपाख्यानेएकोनसप्तत्य
धिकशततमोध्यायः ॥ १६९ ॥ ॥ ५ ॥ भीष्मउवाच गिरंतांमधुरांश्रुत्वागौतमोविस्मितस्तदा ॥ कौतूहलान्वितोराजन्राजधर्माणमैक्षत ॥ १ ॥
राजधर्मोवाच भोःकश्यपस्यपुत्रोहंमातादाक्षायणीचमे ॥ अतिथिस्त्वंगुणोपेतःस्वागतंतेद्विजोत्तम ॥ २ ॥ भीष्मउवाच तस्मैदत्वाससत्कारंविधि
दृष्टेनकर्मणा ॥ शालपुष्पमयींदिव्यांबृसींवैसमकल्पयत् ॥ ३ ॥ भगीरथरथाक्रांतदेशान्गंगानिषेवितान् ॥ येचरंतिमहामीनास्तांश्चतस्यान्वकल्पयत् ॥ ४ ॥ व
न्हिंचापिसुसंदीप्तंमीनांश्चापिसुपीवरान् ॥ सगौतमायातिथयेन्यवेदयतकाश्यपिः ॥ ५ ॥ भुक्तवंतंचतंविप्रंप्रीतात्मानंमहातपाः ॥ क्लमापनयनार्थंसपक्षाभ्या
मभ्यवीजयत् ॥ ६ ॥ ततोविश्रांतमासीनंगोत्रप्रश्नमपृच्छत ॥ सोब्रवीद्गौतमोस्मीतिब्रह्मनान्यदुदाहरत् ॥ ७ ॥ तस्मैपर्णमयंदिव्यंदिव्यपुष्पाधिवासितं ॥ गं
धाढ्यंशयनंप्रादात्सशिश्येतत्रवैसुखं ॥ ८ ॥ अथोपविष्टंशयनेगौतमंधर्मराट्तदा ॥ पप्रच्छकाश्यपोवाग्मीकिमागमनकारणं ॥ ९ ॥ ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥

॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥ श्येनचेष्टनाःश्येनवद्‌द्रुत्वंततःशीघ्राइत्यर्थः॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥ इतिशां०आप०नै०भा०सप्तत्यधिकशततमोध्यायः॥१७०॥

ततोब्रवीद्गौतमस्तंदरिद्रोहंमहामते॥ समुद्रगमनाकांक्षीद्रव्यार्थमितिभारत॥ १० ॥ तंकाश्यपोब्रवीत्प्रीतोनोत्कंठांकर्तुमर्हसि॥ कृतकार्योद्विजश्रेष्ठसद्रव्योयास्यसेगृहान्॥ ११ ॥ चतुर्विधाह्यर्थसिद्धिर्बृहस्पतिमतंयथा॥ पारंपर्यंतथादैवंकाम्यंमैत्रमितिप्रभो॥ १२ ॥ प्रादुर्भूतोस्मितेमित्रंसुहृत्त्वंचममत्वयि॥ सोहंतथायतिष्यामिभविष्यसियथार्थवान्॥ १३ ॥ ततःप्रभातसमयेसुखंदृष्ट्वाब्रवीदिदं॥गच्छसौम्यपथानेनकृतकृत्योभविष्यसि॥१४॥इतस्त्रियोजनंगत्वाराक्षसाधिपतिर्महान्॥ विरूपाक्षइतिख्यातःसखामममहाबलः॥१५॥ तंगच्छद्विजमुख्यत्वंसमद्वाक्यप्रचोदितः॥कामानभीप्सितांस्तुभ्यंदातानास्त्यत्रसंशयः॥१६॥ इत्युक्तःप्रययौराजन्गौतमोविगतक्लमः॥ फलान्यमृतकल्पानिभक्षयन्सयथेष्टतः॥ १७॥ चंदनागुरुमुख्यानित्वक्पत्राणांवनानिच॥ तस्मिन्पथिमहाराजसेवमानोद्रुतंययौ॥ १८॥ ततोमेरुव्रजंनामनगरंशैलतोरणं॥ शैलप्राकारवप्रंचशैलयंत्राकुलंतथा॥ १९॥ विदितश्चाभवत्तस्यराक्षसेंद्रस्यधीमतः॥प्रहितःसुहृदाराजन्प्रीयमाणःप्रियातिथिः॥२०॥ततःसराक्षसेंद्रःस्वान्प्रेष्यानाहयुधिष्ठिर॥ गौतमोनगरद्वाराच्छीघ्रमानीयतामिति॥ २१ ॥ ततःपुरवरात्तस्मात्पुरुषाःश्येनचेष्टनाः॥ गौतमेत्यभिभाषंतःपुरद्वारमुपागमन्॥ २२ ॥ तेतमूचुर्महाराजराजप्रेष्यास्तदाद्विजं॥ त्वरस्वतूर्णमागच्छराजात्वांद्रष्टुमिच्छति॥ २३॥ राक्षसाधिपतिर्वीरोविरूपाक्षइतिश्रुतः॥ सत्वांत्वरतिवैद्रष्टुंतत्क्षिप्रंसंविधीयतां॥ २४॥ ततःसप्राद्रवद्विप्रोविस्मयाद्विगतक्लमः॥ गौतमःपरमर्द्धितांपश्यन्परमविस्मितः॥ २५॥ तैरेवसहितोराज्ञोवेश्मतूर्णमुपाद्रवत्॥ दर्शनंराक्षसेंद्रस्यकांक्षमाणोद्विजस्तदा॥ २६॥ इतिश्रीमहाभारतेशां०आप०कृतघ्नोपाख्यानेसप्तत्यधिकशततमोध्यायः॥१७०॥ ॥९॥ भीष्मउवाच ततःसविदितोराज्ञःप्रविश्यगृहमुत्तमं॥ पूजितोराक्षसेंद्रेणनिषसादासनोत्तमे॥ १ ॥ पृष्टश्चगोत्रचरणंस्वाध्यायंब्रह्मचारिकं॥ नतत्रव्याजहारान्यद्गोत्रमात्राहृतेद्विजः॥२॥ ब्रह्मवर्चसहीनस्यस्वाध्यायोपरतस्यच॥ गोत्रमात्रविदोराजानिवासंसमपृच्छत॥३॥ राक्षसउवाच क्वतेनिवासःकल्याणकिंगोत्राब्राह्मणीचते॥ तत्त्वंब्रूहिनभीःकार्याविश्वसस्वयथासुखं॥४॥ गौतमउवाच मध्यदेशप्रसूतोहंवासोमेशबरालये॥ शूद्रापुनर्भूर्भार्यामेसत्यमेतद्ब्रवीमिते॥५॥ भीष्मउवाच ततोराजाविमम्लशेकथंकार्यमिदंभवेत्॥ कथंवासुकृतंमेस्यादितिबुद्ध्यान्वचिंतयत्॥ ६ ॥ अयंवैजन्मनाविप्रःसुहृत्तस्यमहात्मनः॥ संप्रेषितश्चतेनायंकाश्यपेनममांतिकं॥७॥

ततइति ॥१॥२॥३॥४॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥ विलिप्ताश्चंदनेन ॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५॥ इष्टतःइष्टदेशं ॥ २६ ॥२७॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

तस्यप्रियंकरिष्यामिसहिमामाश्रितःसदा ॥ भ्रातामेबांधवश्चासौसखाचहृदयंगमः ॥८॥ कार्तिक्यामद्यभोक्तारःसहस्रंमेद्विजोत्तमाः ॥ तत्रायमपिभोक्ता चदेयमस्मैचमेधनं॥ ९॥ सचाद्यदिवसःपुण्योव्द्यतिथिश्चायमागतः ॥ संकल्पितंचैवधनंकिंविचार्यमतःपरं ॥ १० ॥ ततःसहस्रंविप्राणांविदुषांसमलंकृतं ॥ स्नातानामनुसंप्राप्तंसुमहत्क्षौमवाससां ॥ ११ ॥ तानागतान्द्विजश्रेष्ठान्विरूपाक्षोविशांपते॥ यथार्हंप्रतिजग्राहविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ १२ ॥ बृस्यस्तेषांतुसं न्यस्ताराक्षसेंद्रस्यशासनात्॥ भूमौवरकुशाःस्तीर्णाःप्रेष्यैर्भरतसत्तम ॥ १३॥ तासुतेपूजिताराज्ञाविषण्णाद्विजसत्तमाः॥ तिलदर्भोदकेनाथअर्चिताविधिव द्विजाः॥ १४॥ विश्वेदेवाःसपितरःसाग्नयश्चोपकल्पिताः॥ विलिप्ताःपुष्पवंतश्चसुप्रचाराःसुपूजिताः ॥ १५ ॥ व्यराजंतमहाराजनक्षत्रपतयोयथा ॥ ततोजां बूनदीःपात्रीर्वज्रांकाविमलाःशुभाः॥१६॥ वरान्नपूर्णाविप्रेभ्यःप्रादान्मधुघृतप्लुताः॥ तस्यनित्यंसदाषाढ्यांमाघ्यांचबहवोद्विजाः॥१७॥ ईप्सितंभोजनवरं लभंतेसत्कृतंसदा ॥ विशेषतस्तुकार्तिक्यांद्विजेभ्यःसंप्रयच्छति॥ १८॥ शरद्व्यपायेरत्नानिपौर्णमास्यामितिश्रुतिः ॥ सुवर्णंरजतंचैवमणीनथचमौक्तिकान् ॥ १९ ॥ वज्रान्महाधनांश्चैववैदूर्याजिनरांकवान्॥ रत्नराशीन्विनिक्षिप्यदक्षिणार्थेसभारत॥ २०॥ ततःप्राहद्विजश्रेष्ठान्विरूपाक्षोमहाबलः॥ गृह्णीतरत्नान्ये तानियथोत्साहंयथेष्टतः॥ २१ ॥ येषुयेषुचभांडेषुभुक्तंवोद्विजसत्तमाः ॥ तान्येवादायगच्छध्वंस्ववेश्मानीतिभारत॥ २२॥ इत्युक्तवचनेतस्मिन्राक्षसेंद्रेमहा त्मनि॥ यथेष्टंतानिरत्नानिजगृहुर्ब्राह्मणर्षभाः ॥ २३॥ ततोमहार्हास्तेसर्वेरत्नैरभ्यर्चिताःशुभैः ॥ ब्राह्मणाम्हृष्टवसनाःसुप्रीताःस्मततोभवन्॥ २४॥ ततस्तान् राक्षसेंद्रश्चद्विजानाहपुनर्वचः॥ नानादेशगतान्राजन्राक्षसान्प्रतिषिध्यवै॥ २५ ॥ अद्यैकंदिवसंविप्रानवोस्तीहभयंक्वचित्॥ राक्षसेभ्यःप्रमोदध्वमिष्टतो यातमाचिरं॥ २६॥ ततःप्रदुद्रुवुःसर्वेविप्रसंघाःसमंततः॥ गौतमोपिसुवर्णस्यभारमादायसत्वरः॥ २७॥ कृच्छ्रात्समुद्वहन्भारंन्यग्रोधंसमुपागमत्॥ न्यषी दच्चपरिश्रांतःक्लांतश्चक्षुधितश्चसः ॥ २८ ॥ ततस्तमभ्यगाद्राजन्राजधर्माखगोत्तमः॥ स्वागतेनाभिनंदंश्चगौतमंमित्रवत्सलः ॥ २९॥ तस्यपक्षाग्रविक्षेपैः क्लमंव्यपनयत्खगः॥ पूजांचाप्यकरोद्धीमान्भोजनंचाप्यकल्पयत्॥ ३०॥ सभुक्तवान्सुविश्रांतोगौतमोचिंतयत्तदा ॥ हाटकस्याभिरूपस्यभारोयंसुमहान्म या॥ ३१॥ गृहीतोलोभमोहाभ्यांदूरंचगमनंमम॥ नचास्तिपथिभोक्तव्यंप्राणसंधारणंमम॥ ३२॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ इतिशां०आप०नै०भा०एकसप्तत्यधिकशततमोध्यायः ॥ १७१ ॥ ॥ ७२ ॥ अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ अनुबंधंपापदोषं ॥ ३॥ ४॥ ५॥६॥ ७॥ तद्व्रतःहिंस्रधर्मा ॥ ८ ॥

किंकृत्वाधारयेयंवैप्राणानित्यभ्यचिंतयत्॥ ततःसपथिभोक्तव्यंप्रेक्षमाणोनकिंचन ॥ ३३ ॥ कृतघ्नःपुरुषव्याघ्रमनसेदमचिंतयत्॥ अयंबकपतिःपार्श्वेमांसराशिःस्थितोमहान् ॥ ३४ ॥ इमंहत्वागृहीत्वाचयास्येहंसमभिद्रुतं॥ ३५ ॥ इतिश्रीम०शां०आप०कृतघ्नोपाख्यानेएकसप्तत्यधिकशततमोध्यायः ॥ १७१ ॥ भीष्मउवाच अथतत्रमहार्चिष्माननलोवातसारथिः॥ तस्याविदूरेरक्षार्थंखगेंद्रेणकृतोभवत्॥ १॥ सचापिपार्श्वेसुप्वापनिःश्वस्तोबकराट्तदा ॥ कृतघ्नस्तुसदुष्टात्मातंजिघांसुरथाग्रतः॥ २॥ ततोलातेनदीप्तेननिःश्वस्तंनिजघानतं॥ निहत्यचमुदायुक्तःसोऽनुबंधंनदृष्टवान्॥ ३॥सतंविपक्षरोमाणंकृत्वाग्नावपचत्तदा॥ तंगृहीत्वासुवर्णंचययौद्रुततरंद्विजः ॥ ४ ॥ ततोन्यस्मिन्गतेचान्हिविरूपाक्षोब्रवीत्सुतं॥ नप्रेक्षेराजधर्माणमद्यपुत्रखगोत्तमं॥ ५॥ सपूर्वसंध्यांब्रह्माणंवंदितुंयातिसर्वदा॥ मांवादृष्ट्वाकदाचित्सनगच्छतिगृहंखगः॥ ६॥ उभेद्विरात्रिसंध्येवैनाभ्यगात्सममालयं ॥ तस्मान्नशुध्यतेभावोममसज्ञायतांसुहृत्॥ ७॥ स्वाध्यायेनवियुक्तोहिब्रह्मवर्चसवर्जितः॥ तद्गतस्तत्रमेशंकाहन्यात्तंसद्विजाधमः॥ ८॥ दुराचारस्तुदुर्बुद्धिरिंगितैर्लक्षितोमया॥ निष्कृपोदारुणाकारोदुष्टोदस्युरिवाधमः॥ ९॥ गौतमःसगतस्तत्रतेनोद्विग्नंमनोमम ॥ पुत्रशीघ्रमितोगत्वाराजधर्मनिवेशनं ॥ १० ॥ ज्ञायतांसविशुद्धात्मायदिजीवतिमाचिरं॥ सएवमुक्तस्त्वरितोरक्षोभिःसहितोययौ॥ ११ ॥ न्यग्रोधंतत्रचापश्यत्कंकालंराजधर्मणः॥ सरुदन्नगमत्पुत्रोराक्षसेंद्रस्यधीमतः॥ १२ ॥ त्वरमाणःपरंशक्त्यागौतमग्रहणायवै ॥ ततोविदूरेजगृहुर्गौतमंराक्षसास्तदा ॥ १३ ॥ राजधर्मशरीरंचपक्षास्थिचरणोज्झितं ॥ तमादायाथरक्षांसिद्रुतंमेरुव्रजंययुः ॥ १४ राज्ञश्वदर्शयामासुःशरीरंराजधर्मणः ॥ कृतघ्नंपुरुषंतंचगौतमंपापकारिणं ॥ १५ ॥ रुरोदराजातंदृष्ट्वासामात्यःसपुरोहितः ॥ आर्तनादश्चसुमहानभूत्तस्यनिवेशने ॥ १६॥ सस्त्रीकुमारंचपुरंबभूवास्वस्थमानसं॥ अथाब्रवीन्नृपःपुत्रंपापोयंवध्यतामिति ॥ १७॥ अस्यमांसैरिमेसर्वेविहरंतुयथेष्टतः ॥ पापाचारःपापकर्मापापात्मापापसाधनः॥ १८॥ हंतव्योयंममतिर्भवद्भिरितिराक्षसाः॥ इत्युक्ताराक्षसेंद्रेणराक्षसाघोरविक्रमाः॥ १९ ॥ नैच्छंततंभक्षयितुंपापकर्माणमित्युत॥ दस्यूनांदीयतामेषसाध्वद्यपुरुषाधमः॥ २० ॥ इत्यूचुस्तेमहाराजराक्षसेंद्रंनिशाचराः॥ शिरोभिःप्रणताःसर्वेव्याहरन्राक्षसाधिपं॥ २१ ॥ नदातुमर्हसित्वंनोभक्षणायास्यकिल्बिषं॥ एवमस्त्वितितानाहराक्षसेंद्रोनिशाचरान्॥ २२॥ ॥९॥१०॥११॥ कंकालंअस्थि ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥

दस्यूनांदीयतामेषकृतघ्नोघैवराक्षसाः॥ इत्युक्ताराक्षसास्तेनशूलपट्टिशपाणयः॥२३॥ कृत्वातंखंडशःपापंदस्युभ्यःप्रददुस्तदा॥दस्यवश्चापिनैच्छंततमत्तुंपापकारिणं॥ क्रव्यादाअपिराजेंद्रकृतघ्नंनोपभुंजते॥ २४॥ ब्रह्मघ्नेचसुरापेचचौरेभग्नव्रतेतथा ॥ निष्कृतिर्विहिताराजन्कृतघ्नेनास्तिनिष्कृतिः॥२५॥ मित्रद्रोहीकृतघ्नश्चनृशंसश्चनराधमः॥ क्रव्यादैःकृमिभिश्चैवनभुज्यंतेहितादृशाः॥२६॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति॰आप॰कृतघ्नोपाख्यानेद्विसप्तत्यधिकशततमोध्यायः॥१७२॥ ॥७॥ भीष्मउवाच ततश्चितांबकपतेःकारयामासराक्षसः॥ रत्नैर्गंधैश्चबहुभिर्वस्त्रैश्चसमलंकृतां ॥१॥ ततःप्रज्वाल्यनृपतिर्बकराजंप्रतापवान्॥ प्रेतकार्याणिविधिवद्राक्षसेंद्रश्चकारह ॥२॥ तस्मिन्कालेचसुरभिर्देवीदाक्षायणीशुभा॥ उपरिष्टात्ततस्तस्यसाबभूवपयस्विनी॥३॥ तस्यावक्त्राच्च्युतःफेनःक्षीरमिश्रस्तदानघ॥ सोपतद्वैततस्तस्यांचितायांराजधर्मणः॥४॥ ततःसंजीवितस्तेनबकराजस्तदानघ॥ उत्पत्यचसमीयायविरूपाक्षंबकाधिपः॥५॥ ततोभ्ययाद्देवराजोविरूपाक्षपुरंतदा॥ प्राहचेदंविरूपाक्षंदिष्ट्यासंजीवितस्त्वया॥६॥ श्रावयामासचेंद्रस्तंविरूपाक्षंपुरातनं॥ यथाशापःपुरादत्तोब्रह्मणाराजधर्मणः॥७॥ यदाबकपतीराजन्ब्रह्माणंनोपसर्पति॥ ततोरोषादिदंप्राहखगेंद्रायपितामहः॥८॥ यस्मान्मूढोममसभांनागतोसौबकाधमः॥ तस्माद्वधंसदुष्टात्मानचिरात्समवाप्स्यति॥९॥ तदयंतस्यवचनान्निहतोगौतमेनवै॥ तेनैवाम्हतसिक्तश्चपुनःसंजीवितोबकः॥१०॥ राजधर्माबकःप्राहप्रणिपत्यपुरंदरं॥ यदितेऽनुग्रहकृतामयिबुद्धिःसुरेश्वर॥११॥ सखायंमेसुदयितंगौतमंजीवयेत्युत॥ तस्यवाक्यंसमादायवासवःपुरुषर्षभ॥१२॥ सिक्त्वाऽमृतेनतंविप्रंगौतमंजीवयत्तदा॥ सभांडोपस्करंराजंस्तमासाद्यबकाधिपः॥१३॥ संपरिष्वज्यसुहृदंप्रीत्यापरमयायुतः॥ अथतंपापकर्माणंराजधर्माबकाधिपः॥१४॥ विसर्जयित्वासधनंप्रविवेशस्वमालयं॥ यथोचितंचसबकोययौब्रह्मसदस्तथा॥१५॥ ब्रह्माचैनंमहात्मानमातिथ्येनाभ्यपूजयत्॥ गौतमश्चापिसंप्राप्यपुनस्तंशबरालयं॥ शूद्रायांजनयामासपुत्रान्दुष्कृतकारिणः॥१६॥ शापश्चसुमहांस्तस्यदत्तःसुरगणैस्तदा॥ कुक्षौपुनर्भ्वांःपापोयंजनयित्वाचिरात्सुतान्॥१७॥ निरयंप्राप्स्यतिमहत्कृतघ्नोयमितिप्रभो॥ एतत्प्राहपुरासर्वंनारदोममभारत॥१८॥ संस्मृत्यचापिसुमहदाख्यानंभरतर्षभ॥ मयापिभवतेसर्वंयथावदनुवर्णितं॥१९॥

॥ २०॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ कथातात्पर्यमाह परित्याज्यइति ॥ २४ ॥ २५ ॥२६ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेशांतावाप

कुतःकृतघ्नस्ययशःकुतःस्थानंकुतःसुखं॥ अश्रद्धेयःकृतघ्नोहिकृतघ्नेनास्तिनिष्कृतिः॥२०॥ मित्रद्रोहोनकर्तव्यःपुरुषेणविशेषतः ॥ मित्रध्रुङ्नरकंघोरमनंतंप्रति
पद्यते ॥ २१ ॥ कृतज्ञेनसदाभाव्यंमित्रकामेनचैवह ॥ मित्राच्चलभतेसर्वंमित्रात्पूजांलभेतच ॥ २२ ॥ मित्राद्भोगांश्चभुंजीतमित्रेणापत्सुमुच्यते ॥ सत्कारैरु
त्तमैर्मित्रंपूजयेतविचक्षणः॥ २३ ॥ परित्याज्योबुधैःपापःकृतघ्नोनिरपत्रपः॥ मित्रद्रोहीकुलांगारःपापकर्मानराधमः॥ २४॥ एषधर्मभृतांश्रेष्ठप्रोक्तःपापोम
यातव॥ मित्रद्रोहीकृतघ्नोवैकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि॥ २५॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वातदावाक्यंभीष्मेणोक्तंमहात्मना ॥ युधिष्ठिरःप्रीतमनाबभूवज
नमेजय॥ २६॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिआपद्धर्मपर्वणिकृतघ्नोपाख्यानेत्रिसप्तत्यधिकशततमोध्यायः॥ १७३॥ ॥ ७॥
समाप्तंचापद्धर्मपर्व ॥अथमोक्षधर्मपर्व ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

द्धर्मार्थप्रकाशःसमाप्तिमगमत् ॥ ॥शुभंभूयात्

[OrderDescription]
,CREATED=08.06.20 12:53
,TRANSFERRED=2020/06/08 at 13:09:11
,PAGES=83
,TYPE=STD
,NAME=S0003089
,Book Name=M-3049-MAHABHARAT AAPADDHARAM
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF

FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF

FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF

FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,